

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA OSIJEK
FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK

BARBARA PAVOŠEVIĆ
ODGOJ ZA NENASILJE
DIPLOMSKI RAD

OSIJEK, 2013.

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA OSIJEK
FILOZOFSKI FAKULTET OSIJEK

ODGOJ ZA NENASILJE
DIPLOMSKI RAD

Mentor:

Doc.dr.sc. Branko Bognar

Studentica:

Barbara Pavošević

OSIJEK, 2013.

1. SADRŽAJ

Sadržaj

1.	SADRŽAJ.....	3
2.	POPIS SLIKA.....	4
3.	POPIS TABLICA.....	5
4.	POPIS PRILOGA.....	5
5.	SAŽETAK.....	7
6.	UVOD.....	8
7.	ŠTO JE NASILJE?.....	9
7.1.	ŠTO JE NENASILJE?.....	10
7.2.	OBLICI I VRSTE NASILJA.....	11
7.3.	NASILNIK I ŽRTVA.....	12
7.4.	ODGOJ ZA MIR I NENASILJE.....	14
7.5.	PROGRAMI ODGOJA ZA NENASILJE I SURADNJU.....	17
8.	EMPIRIJSKI DIO.....	20
8.1.	AKCIJSKA ISTRAŽIVANJA.....	20
8.2.	KONTEKST ISTRAŽIVANJA.....	20
8.3.	PROBLEM I PLAN ISTRAŽIVANJA.....	22
9.	TIJEK AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA.....	28
9.1.	RADIONICA 1. – UPOZNAVANJE I PRAVILA RADIONICE.....	28
9.2.	RADIONICA 2. – KONFLIKTNE SITUACIJE IZ PERSPEKTIVE UČENIKA I.....	34
9.3.	RADIONICA 3. – ŠTO JE NASILJE?.....	40
9.4.	RADIONICA 4. – GOVOR ZMIJE I ŽIRAFE.....	46
9.5.	RADIONICA 5. – NASILJE, NAŠA ISKUSTVA I ŠTO SMO UČINILI.....	50
9.6.	RADIONICA 6. – IZRADA PANOJA OD PLASTIČNIH ČEPOVA.....	55
9.7.	RADIONICA 7. – CRNO JANJE.....	59
9.8.	RADIONICA 8. – KONFLIKTNE SITUACIJE IZ PERSPEKTIVE DJECE II.....	63
10.	ZAKLJUČAK.....	71
11.	LITERATURA.....	75
12.	PRILOZI.....	76

2. POPIS SLIKA

SLIKA 1. Koliko puta si u posljednje vrijeme u školi doživio/doživjela nasilje?	24
SLIKA 2. Što najčešće doživljavaš u školi?	24
SLIKA 3. Što se dogodilo kada si se nekome obratio/obratila za pomoć?	25
SLIKA 4. Pravila razgovora (UNICEF, 2003.-2005.)	29
SLIKA 5. Plakat „Pravila razgovora i radionice“	31
SLIKA 6. Učenički radovi iz 2. Aktivnosti	33
SLIKA 7. Kako si se osjećao/la tijekom prve radionice?	34
SLIKA 8. Učenici popunjavaju upitnik	36
SLIKA 9. Kako si se osjećao/la tijekom druge radionice?	39
SLIKA 10. Učenici zapisuju negativna ponašanja	44
SLIKA 11. Kako si se osjećao/la tijekom treće radionice?	45
SLIKA 12. Govor zmije i žirafe	48
SLIKA 13. Učenička razmišljanja o radionici	49
SLIKA 14. Slajd iz Power Point prezentacije „(Ne)nasilje“	51
SLIKA 15. Učenički rad – strip	53
SLIKA 16. Kako si se osjećao/la tijekom pete radionice?	55
SLIKA 17. Iscrtana podloga na šperploči	56
SLIKA 18. Čepovi silikonski lijepljeni kod kući	57
SLIKA 19. Učenici izrađuju plakat	58
SLIKA 20. Konačan izgled plakata	59
SLIKA 21. Završetak priče „Crno janje“	60
SLIKA 22. Učenici čitaju svoje radove	61
SLIKA 23. Razgovor s učenicima o priči „Crno janje“	62
SLIKA 24. Učenici tijekom razgovora o nasilnim situacijama	65
SLIKA 25. Usporedba upitnika u 2. i 8. radionici	66

SLIKA 26. Kako si se osjećao/la tijekom radionice?	68
SLIKA 27. Kako si se osjećao/la za vrijeme svih radionica?	69
SLIKA 28. Izgled diploma i zajednička fotografija s diplomama	70

3. POPIS TABLICA

TABLICA 1. Plan radionica	27
---------------------------	----

4. POPIS PRILOGA

PRILOG 1: Pismo roditeljima	76
PRILOG 2: Obrazac ankete provedene 25.01.2013.	77
PRILOG 3: Ljudski lik za 2.aktivnost 1.radionice	83
PRILOG 4: Evaluacija prve radionice – lica osjećaja	84
PRILOG 5: Upitnik proveden u 2. i 8. Radionici	85
PRILOG 6: Evaluacija druge radionice – lica osjećaja	88
PRILOG 7: Treća radionica – Radni listić 1	89
PRILOG 8: Treća radionica – Radni listić 2	90
PRILOG 9: Treća radionica – Radni listić 3	91
PRILOG 10: Treća radionica – Voće, formiranje grupa	92
PRILOG 11: Evaluacija treće radionice – Vrijeme	93
PRILOG 12: Četvrta radionica – Kartice govornih situacija	94
PRILOG 13: Evaluacija pete radionice – Lica osjećaja	95
PRILOG 14: Evaluacija šeste radionice – Srećko i Ljutko	96
PRILOG 15: Sedma radionica – Priča „CRNO JANJE“	96
PRILOG 16: Osma radionica – Diplome	97

PRILOG 17: Evaluacija osme radionice

98

PRILOG 18: Evaluacija svih radionica

98

5. SAŽETAK

Ovaj rad daje uvid u problematiku nasilnog odnosno nenasilnog ponašanja među djecom osnovnoškolske dobi. U teorijskom dijelu predstavljene su definicije nasilja, odnosno nenasilja. S obzirom da se u radu analizira školsko nasilje, cilj je utvrditi karakteristike osoba koje vrše nasilje (nasilnika), osoba koje nasilje doživljavaju (žrtvi) te pokazati kako su promatrači nasilja također važni čimbenici nasilja. Razmotrene su karakteristike odgoja kao važnog čimbenika za razvoj ljudske jedinke te su prikazani programi odgoja za nenasilje i suradnju. Glavni naglasak stavljen je na akcijsko istraživanje koje je provedeno u trećem razredu osnovne škole. Kroz osam pedagoških radionica cilj je bio učenike educirati o tome što je nasilje, ukazati na posljedice nasilnog ponašanja te pokazati učenicima različite načine reagiranja u pojedinim konfliktnim situacijama. Provedena je anketa prije početka istraživanja iz koje je zaključeno kako učenici imaju povjerenja u nastavnike i pedagoge pa bi trebalo na adekvatan način osigurati poticajno i sigurno školsko okruženje. U poglavlju koje se odnosi na tijek istraživanja prikazani su detaljni opisi radionica. Svako poglavlje započinje donošenjem ciljeva radionice, opisan je tijek aktivnosti, promišljanja, zaključci te na kraju evaluacija. Prikazana su mišljenja kritičke prijateljice koja uvelike pridonose unapređenju vlastite prakse kroz različite savijete, prijedloge te kritike. Učenici su tijekom radionica pokazali spremnost na suradnju, rado su iznosili svoja razmišljanja, a najviše ih se dojmio kreativan dio istraživanja jer su mogli pokazati svoja umijeća i sposobnosti. Međusobno razumijevanje, naučiti reagirati u pojedinim situacijama, poticati dijalog i nenasilnu komunikaciju putovi su koji kreću prema nenasilju i sigurnoj okolini.

Ključne riječi: nasilje, nasilnik, žrtva, odgoj, nenasilna komunikacija, suradnja

6. UVOD

Novine i internet stranice preplavljaju nas člancima o nasilju među djecom u školi, zlostavljanjima, maloljetničkim sukobima, svađama, tučom pa na kraju i smrti kao posljedici nasilnog ponašanja. Sjetimo se samo Luke Ritza. Napadnut je u ljeto 2008.god. i nedugo nakon napada umro je od posljedica zadobivenih ozljeda. Iako nam je njegova smrt trebala poslužiti kao opomena, nasilje je i dalje prisutno na školskim hodnicima, unutar učionica, na ulici, u obitelji. Tko treba spriječiti nasilje? Obitelji, škole, nastavnici, pedagozi, psiholozi? Je li dovoljno samo pričati o tome? Jesmo li mi sami spremni dati svoj doprinos u suzbijanju nasilja među djecom? Mediji donose sve više priča, emisija, priloga. No je li doista nasilje u porastu? Raste li broj nasilnih djela ili nam se to čini s obzirom na sve veću dostupnost informacija zahvaljujući napretku tehnologija!? Svjedoci smo da se nasilje sve više uvlači u naše škole, u društvo uopće. Danas škole imaju programe prevencije, provode se različiti programi, pedagoške radionice, savjetovanja. Od problema se ne okreće glava, djecu se uči da se nasilništvo ne tolerira. Sve se više upozorava da je tanka granica između svađe, zadirivanja i najgorega, smrti kao najstrašnijoj posljedici. Takvo stanje potaknulo me da se i sama okrenem toj temi i odberem je za svoj rad. Ali, razmišljajući o njoj, pitam se je li dovoljno odraditi dvije, tri radionice ili bi se svi zajedno trebali pozabaviti ovom temom?! Što mi kao pedagozi možemo učiniti kako bi spriječili nasilno ponašanje? Dobrobit djece treba nam biti najvažnija i stoga djeci trebamo pomoći živjeti u svijetu koje ne tolerira nasilje ni u kojem obliku.

7. ŠTO JE NASILJE?

Nasilna ponašanja ostavljaju na djeci duboke rane koje teško zacjeljuju. Biti žrtva učestalog maltretiranja nije nimalo ugodno i za svako dijete predstavlja bolne i neugodne uspomene. Vjerojatno se svatko od nas sjeća onog dječaka koji ga je svakodnevno udarao rukom po glavi ili one djevojčice koja je širila laži o njegovoj obitelji i rugala se njegovom izgledu iz samo jednog jedinog razloga – zato što je novi u razredu. Nekada su se takva ponašanja pripisivala dječjim nestašlucima, nisu se shvaćala ozbiljno i nije bilo razgovora o mogućim posljedicama takvih riječi ili djela. U današnje vrijeme mnogo više pozornosti se pridaje nasilju među djecom iz razloga što nasilje među vršnjacima, ali i općenito mladim ljudima uzima sve veće razmjere i postaje ozbiljan problem cjelokupnog društva.

Možemo reći da je međuvršnjačko nasilje vrlo česta pojava. Na školskim hodnicima, unutar učionica pa i na školskim igralištima možemo vidjeti da neka djeca trpe uzastopno i sustavno uznemiravanje. Middleton-Moz, Zawadski (2003) smatraju da je nasilje „svako namjerno ponašanje koje podrazumijeva smišljene i opetovane postupke ili riječi koje nanose štetu ili bol“. S druge strane nasilje čine postupci koji razaraju, ugrožavaju i na bilo koji način ponižavaju ljudsko biće (Bognar, Uzelac, Bagić, 1994, str. 6).

Oblici nasilja mogu biti različiti: vrijeđanje, ponižavanje, širenje glasina, ogovaranje, javno ismijavanje, optuživanje, upiranje prstom, prijetnje, izopćavanje, vrijeđanje na rasnoj, etničkoj ili rodnoj osnovi. Nasilnici uvijek nađu na što će se okomiti. To može biti debljina, nošenje naočala, ako se netko drugačije odijeva, ako je netko previše tih, ako je netko u kolicima i sl. Nasilje među djecom najčešće se događa na školskim hodnicima, u wc-ima ili školskim igralištima. Većinom se događa izvan kontrole nastavnika ili profesora.

Buljan-Flander i Ćosić (2004) navode da se o nasilju među djecom govori kada jedno ili više djece namjerno i uzastopno uznemiruju i napadaju drugu djecu koja se ne mogu obraniti. Sukobi između dva jednako snažna protivnika najčešće se ne smatraju međuvršnjačkim nasiljem. Olweus (1998) međuvršnjačko nasilje definira kao „skup negativnih postupaka koji dugo traju, a odnose se na jednog učenika od strane drugog učenika ili grupe“. Ti negativni postupci mogu se sastojati od tjelesnog i psihičkog nasilja i izolacije, a odnos između žrtve i zlostavljača popraćen je sukobom moći i bespomoćnosti. Valja naglasiti da postoje razlike između dječaka i djevojčica. I jedni i drugi mogu biti i žrtve i nasilnici. Dječaci su najčešće

žrtve tjelesnog nasilništva i prijetnji, dok kod djevojčica prevladava verbalno, emocionalno i društveno nasilništvo kao što je npr. ruganje, ogovaranje, širenje glasina, izolacija. Iako vidimo da nasilje vrše i dječaci i djevojčice i da je razlika jedino u vrsti nasilja, postoji vjerovanje da je nasilno ponašanje za dječake prihvatljivo (Buljan-Flander, Ćosić, 2004., str. 90).

7.1.ŠTO JE NENASILJE?

Naučiti rješavati sukobe nenasilno jedna je od važnih vještina koja nam treba cijeli život. Sukobi su svugdje oko nas. U školi, obitelji, na ulici, na igralištima itd. Sukob ne mora uvijek biti loš. Kroz sukob, odnosno kroz način na koji ćemo riješiti sukob možemo puno saznati o samome sebi pa i o drugoj osobi. Mnogo je različitih rješenja sukoba, a na nama je da ih pronađemo. Svaki sukob nam je prilika da djelujemo nenasilno – odabiremo razgovor, suradnju, trebalo bi istražiti zašto je do problema došlo, postaviti pitanja jedni drugima, tragati za rješenjima. Prilikom učenja nenasilnog rješavanja sukoba, također učimo prepoznati vlastite vrijednosti. Bognar, Uzelac, Bagić (1994, str. 7) smatraju kako je nenasilje „svaki onaj postupak koji pospješuje prirodan rast i razvoj osobe, utjelovljuje ju i uzdiže kao vrijednost sebe“, također nenasiljem smatraju svaki onaj postupak koji počiva na poštivanju svakog pojedinca i vrijednosti života kao takvog.

Ajduković, Pečnik (2002) tvrde da je sukob pojam koji označava situaciju gdje postoje suprotna zbivanja, tendencije i ponašanja. Česta je to i univerzalna pojava, obično između dvoje ili više ljudi. Sukob nastaje zbog nesuglasnosti ciljeva, želja i načina njihova ostvarenja.

Nenasilno riješiti sukob obuhvaća brojne aktivnosti, od onih koji su vezani za odnos između pojedinaca, do odnosa u svakodnevnim obiteljskim situacijama i školi. Također uključuje upoznavanje ljudskih prava i sloboda i potiče razumijevanje i suradnju.

U novije vrijeme se u školama uvodi obrazovanje za nenasilno rješavanje sukoba. Time se želi postići eskalaciju nasilja ukoliko do sukoba dođe. Djecu se želi naučiti vještinama koje će im omogućiti konstruktivno rješavati problem. Vrlo je važno steći samopouzdanje i razvijati vještine komuniciranja te biti kreativan u pronalasku rješenja. Ponašati u skladu s nenasilnim normama, odnosno odabrati nenasilan put u rješavanju sukoba učinilo bi nas snažnijima i mnogo sigurnijima tako da ne bismo morali strahovati za budućnost djece i društva uopće.

7.2.OBLICI I VRSTE NASILJA

Vjerojatno ne postoji osoba koja barem na jedan način nije osjetila oštar mač nasilja na svome srcu. Ponekad je to bilo guranje u redu za užinu, nekada podmetanje nogu na satima tjelesnog, a nekada nimalo manje bolno ruganje i izoliranje iz društva radi slabijeg imovinskog stanja ili načina odijevanja. Školski hodnici i dječja igrališta još uvijek su mjesta gdje se događa većina nasilnih situacija.

Nasilništvo uključuje šale, bolno zadirkivanje, neugodan govor tijela, guranje, zlobno ogovaranje. Također se može očitovati kroz rasističke primjedbe, isključivanje, iznuđivanje, zlouporabu telefona i interneta, spolno uznemiravanje, oštećivanje stvari, tjelesno nasilje, uporaba oružja, kaznena djela...

Prema (UNICEF, 2004) nasilje je podijeljeno u sljedeće skupine:

1. VERBALNO – dobacivanje, izrugivanje, zadirkivanje, omalovažavanje, prijetnje
2. PSIHOLOŠKO – ucjenjivanje, oštećivanje imovine, krađa i bacanje stvari, prijeteće pogledi, neprijateljsko praćenje
3. SOCIJALNO – izbjegavanje, ignoriranje, isključivanje iz aktivnosti, ogovaranje i širenje zlobnih tračeva, pritisak na druge da se ne druže sa zlostavljanim djetetom, izoliranje
4. TJELESNO – guranje, rušenje, udaranje, nanošenje boli, fizičko sputavanje, zatvaranje u neki prostor

Sesar (2010) tvrdi da iako se pokušalo na različite načine odrediti vrste vršnjačkog nasilja, kako se ono najčešće dijeli u dvije skupine: tjelesno i verbalno. Tjelesno nasilje najuočljiviji je oblik nasilja, a pod njime se podrazumijeva guranje, udaranje, štipanje i sl. Verbalno nasilje najčešće prati tjelesno, a ono čini vrijeđanje, širenje glasina, ogovaranje itd. Tjelesno i verbalno nasilje imaju četiri podvrste: emocionalno nasilje, ignoriranje, kulturalno nasilje koje podrazumijeva vrijeđanje na religijskoj, rasnoj i nacionalnoj osnovi te ekonomsko nasilje koje čini otuđivanje stvari i iznuđivanje novca.

Svaki ovaj oblik nasilja za pojedino dijete predstavlja bolno iskustvo i može pridonijeti stvaranju osjećaja manje vrijednosti. I iako nam se može činiti kako neke od navedenih vrsta i oblika nasilja ne predstavljaju uvijek ozbiljan problem, ništa od navedenog ne treba podcjenjivati. Nijedno dijete nije isto, svatko ima svoju osobnost. Bilo da se radi o zadirivanju, isključivanju iz društva, vrijeđanju obitelji ili fizičkom napadu, sve su to bolna iskustva koja mogu negativno djelovati na razvitak djeteta ili mlade osobe.

7.3. NASILNIK I ŽRTVA

Ukoliko su djeca od svoje okoline doživljavala nasilje i ukoliko nisu naučila da postoji bolji i kvalitetniji oblik ponašanja i sama mogu biti nasilna. Najčešće su to djeca čiji roditelji toleriraju nasilno ponašanje i ne postavljaju jasne granice ponašanja.

Prema (Ajduković, Pečnik, 2002) *tipičnog nasilnika* karakterizira njegova agresivnost prema vršnjacima. No, često se događa da su oni agresivni ne samo prema djeci, nego i prema nastavnicima ili roditeljima. Kod psihologa ili psihijataru uobičajeno je gledište da su nasilnici zapravo vrlo nesretni, tjeskobni i nesigurni i imaju potrebu za dokazivanjem, odnosno privlačenjem pažnje na sebe.

Nasilnik ima želju za nadmoći i dokazivanjem, on želi kontrolirati situaciju, ne suosjeća i nema poštovanja prema drugima, burno reagira. Najčešće o svom ponašanju nasilnik ima pozitivan stav, nikad ne prihvaća gubitak, fizički je jači, zadirkuje, upada u nevolju i tuče se i sl. Smontara (2008) navodi kako su djeca koja vrše nasilje impulzivnog karaktera, imaju manjak empatije, imaju potrebu za materijalnom korišću, osjećaju neprijateljstvo prema okolini, a s druge strane su nekritična prema sebi. Djeca koja su sklona zlostavljanju odrastaju u obitelji u kojoj nema topline i empatije, osobito u ranom razvoju. Roditelji djece sklone zlostavljanju su popustljivi i hladni, ne postavljaju jasne granice, nisu dosljedni prilikom kažnjavanja i često djecu kažnjavaju fizički.

Kako bi pomogli djetetu koje se ponaša nasilno, prije svega je potrebno mnogo strpljenja i suradnja roditelja sa školom kako bi zajedno pratili djetetovo ponašanje. Djetetu treba pokazati, odnosno naučiti ga da je nasilno ponašanje neprihvatljivo. Kako bi mu pokazali da nam je stalo do njega, potrebno je pokazati zainteresiranost za njega i razgovarati o djetetovim osjećajima, željama i potrebama. Ukoliko se dijete ponaša nasilno prema nekome vrlo je

važno tražiti da se ono ispriča povrijeđenoj osobi ili ukoliko je počinjena neka šteta da je popravi. Nastale probleme ne treba zanemarivati ili ih rješavati fizičkim napadima, nego bi trebalo potražiti pomoć stručnih osoba.

Nasilnici će uvijek pronaći svoje *žrtve*. Djeca koja trpe nasilje po nečemu se razlikuju od svojih napadača. Ponekad je to drugačiji način razmišljanja, imaju drugačiju odjeću, nose naočale, slabijeg su imovinskog stanja, imaju neki poremećaj (npr. mucaju) itd. Profaca, Puhovski, Mrđen (2005) prema (Olweus, 1998) navode da postoje dvije vrste žrtvi: pasivne (podložne) i provokativne žrtve. Pasivne žrtve plašljive su i nesigurne, osjećaju se manje sposobnima, osjetljive su i tihe. Kada netko napadne ovakvo dijete ono reagira plakanjem, povlači se i najčešće ne uzvraća nasilno i ne zadirkuje drugu djecu. Ona nisu sposobna izbjeći sukob, imaju slabije komunikacijske vještine i imaju nisko samopouzdanje. S druge strane postoje provokativne žrtve. One su nemirne i agresivne, imaju teškoća s koncentracijom, uzrokuju negativne reakcije ostalih učenika. Provokativne žrtve mogu biti hiperaktivna djeca, stvaraju napetost u svojoj okolini, a otežavajuća okolnost je to što odrasli pa ponekad i sami nastavnici pokazuju nesklonost prema njima (Olweus, 1998, str. 41).

Žrtvi se može pomoći na način da se s njom sprijateljimo, pokažemo joj da je i ona vrijedni dio društva i pomogne joj se da stvori samopouzdanje. Fizička pomoć nije dobrodošla iz razloga što se može dobiti dojam kao da je i ta osoba nasilnik. Djeca koja su usamljena mnogo češće postaju žrtve nasilja. Uz pomoć prijatelja iz razreda i njihovih roditelja može se pomoći u stvaranju prijateljstava (rođendani, veselice, druženja uz film...). Djetetu je važno pokazati da mu vjerujemo i da ga razmijemo. Razgovor o problemima i vlastitim osjećajima je uvijek dobrodošao. Nama će se možda ti problemi činiti smješnima, ali djeci su značajni i ona trebaju našu pomoć.

Većina učenika u razredu nije niti žrtva niti nasilnik. Ali svakako su svjedoci nasilnih situacija koje se događaju oko njih. Ali često se događa da oni sudjeluju na neki način u nasilju npr. kada navijaju dok se netko tuče ili se iz prikrajka smiju kada netko dobacuje pogrdne riječi nekom dječaku ili djevojčici.

7.4.ODGOJ ZA MIR I NENASILJE

Svi se mi kao roditelji i kao nastavnici ili pedagozi pitamo kako i na koji način odgojiti dijete i pomoći mu izgraditi sebe kao osobu? Kako bismo dali odgovor na pitanje što je odgoj i kako odgajati potrebno je dobro proučiti različite pristupe odgoju i njegove definicije, a njih je mnogo.

Odgoj čovjeka prati još od samog početka ljudske povijesti, stoga možemo reći da je star koliko i čovjek. Čovjek je još od samih početaka istraživao svoj svijet, radio, otkrio nove spoznaje i razvijao svoja stajališta. Vukasović (1989) tvrdi da je razvitak ljudskog društva i civilizacije omogućen prenošenjem društveno radnih iskustava, znanja, navika, uvjerenja i stavova s generacija na generaciju tijekom povijesti i da u tome zapravo počiva odgoj. Glavnim smislom odgoja smatra prenošenje prethodnih iskustava čovječanstva na nove naraštaje, jer bez tog prijenosa čovjek se ne bi održao kao ljudsko biće. Svaki pojedinac morao bi iz početka stjecati iskustva i navike. Tijekom povijesti odgoj se nije doživljavao na jednake načine. Uzmimo primjer Sparte i Atene. Dva istovremena grada, dva različita pogleda. Sparta je počivala na ratovima i u njoj se odgajao dobar vojnik, ratnik koji će u svakom trenutku biti spreman za borbu. S druge strane, u Ateni koja je počivala na miroljubivoj politici, odgajao se građanin. Kako su imali visoko razvijenu kulturu, pedagozi koji su tada bili robovi, odgajali su atensku djecu. Tijekom povijesti pravo odgoja, a time i obrazovanja imala su samo povlaštena djeca, odnosno djeca vlastele, imućnih građana.

Danas se postavlja pitanje možemo li pronaći određenu nit i formulirati što je zapravo odgoj? Možemo li odrediti točnu definiciju i odrednicu odgoja čovjeka kada je društvo toliko različito? Uobičajeno razmišljanje o odgoju bilo bi da se odgojem smatra društveno prihvatljivo ponašanje koje neće nikome naštetiti. No svaka kultura i svako društvo nemaju isti pogled na svijet i ne doživljavaju društvene promjene jednako. Uzmimo primjer Sj. Koreje kojom dominira totalitarni režim gdje je narod podčinjen velikom vođi i ponašaju se u skladu s njegovim odredbama. Postoji dakle zamišljeni ideal, a težnja da se svaki pojedinac izgradi, formira i oblikuje u praksi može završiti kao gušenje individualnih posebnosti (Bognar, 1999, str. 36). Tako navodi primjer Burme gdje žene nose prstene oko vrata kako bi se vrat što više istegnulo jer u toj kulturi postoji ideal visokog vrata. Također postoji primjer Kine gdje u jednoj pokrajini djevojke nose vrlo usku obuću kako bi imale mala stopala što se također

smatra idealom. U ovim primjerima vidimo da se čovjeka može fizički i psihički oblikovati, a time se gubi njegova individualnost, a to može dovesti do tragičnih posljedica.

Proces odgoja nikada ne može biti jednostran, on može biti na relaciji roditelj-dijete, brat-sestra, nastavnik-učenici. Stoga Bognar (1994, str. 35) tvrdi da je odgoj „međuljudski odnos u kojem se stvaraju uvjeti za razvoj ljudske jedinice“. Takav odnos između odgajatelja i odgajnika mora biti u funkciji poticanja rasta i razvoja ličnosti. Vukasović (1989) također odgoj smatra važnim i usmjerenim na izgrađivanje ličnosti i karaktera te na ostvarenje pozitivnih ljudskih osobina. Rezultate odgoja vidi u pozitivnom odnosu prema drugima u pravednim, plemenitim i humanim ljudskim postupcima. Odgojem se želi oblikovati pogled na svijet, formirati pozitivna čuvstva i razviti pozitivne osobine volje i karaktera. Međutim uvidom u literaturu možemo vidjeti da postoje suprotstavljeni pedagoški modeli. Vukasović zagovara ono što Bognar i Polić žestoko kritiziraju, a to je oblikovanje čovjeka po cijenu razvoja osobnosti. Možemo reći da Vukasović podržava autoritativnu pedagogiju gdje se dijete smatra objektom formiranja. Već iz same definicije možemo odgoj shvatiti kao oblik nasilja i djetetovom osobnošću može se manipulirati. S druge strane Polić (1993) navodi kako je za odgoj važno razviti čovjekove ljudske moći, jer se čovjek u proizvodnji vlastita svijeta potvrđuje kao slobodno biće, oslanja se sam na sebe, pripada sebi samome i to je njegova bit kao čovjeka. Čovjeka smatra kulturnim bićem i stoga je čovjek kultiviran, odnosno odgojen – više ili manje urastao u neku kulturu. Iz toga ponovno možemo vidjeti kako je teško odrediti neku opću odrednicu odgoja, jer se nijedno razmišljanje ne može u potpunosti razviti zbog različitosti mišljenja i kultura koje nas okružuju. Iz definicija o odgoju možemo zaključiti i složiti se da Bognarevo i Polićevo shvaćanje odgoja može najviše doprinijeti odgoju za nenasilje. Bognar navodi kako je odgoj međuljudski odnos i samim time vidimo kako različite relacije između djece, roditelja i nastavnika postaju neophodne za razvoj prijateljskih odnosa, empatije, međusobne tolerancije i poštivanja jednih prema drugima. Polić zagovara odgoj koji podrazumijeva razvitak čovjeka kao slobodnog bića, odnosno zagovara vrijednosti, ideale i ciljeve kako bi mi sami formirali sebe kao osobu.

Svjedoci smo da postoji mnoštvo djece u okvirima naše svakodnevnice kojima nedostaje pravilnog odgoja i najviše razumijevanja koji bi im omogućili da postanu i sami kompletne osobe. Kriminal i nasilne situacije postaju njihov odgovor i odraz njihovog nezadovoljstva. Mladi ljudi postaju skloni nasilju jer ni sami nisu doživjeli toplinu doma, ljubav, brigu i razumijevanje. Kada nešto pođe krivo, okrivljujemo školu, društvo, nastavnike, ulicu. No,

jesmo li kao roditelji svjesni svojih propusta i jesmo li spremni priznati, potruditi se i učiniti sve što je potrebno kako bi odgoj učinili uspješnim i na taj način smanjili broj nasilnih djela? Danas nažalost prebacujemo odgovornost na druge, nastavnici na roditelje, roditelji na nastavnike, a djeca su tu negdje između i trpe zbog nedostatka sigurnosti, povjerenja, ljubavi, razgovora. Djeca se nažalost stavljaju u drugi plan. Roditelji ili su pretrpani svojim obavezama na poslu ili jednostavno samo teže zadovoljenju svojih potreba i ambicija i stoga ne nalaze niti vrijeme niti imaju volje posvetiti se svojoj djeci. Roditelji su najvažnija karika i prema Buljan-Flander, Karlović (2004, str. 189) imaju važnu ulogu u smanjivanju nasilja, odgajajući svoju djecu u sigurnim domovima s puno ljubavi. Kako bi odgojili nenasilno dijete, trebalo bi im pružiti ljubav i pažnju, biti prisutni u djetetovom životu kako bi se ono osjećalo sigurno, biti dosljedni u pravilima i disciplini i ne kažnjavati djecu fizički. Kako djeca često uče prema modelu, roditelji bi trebali biti model prihvatljivog ponašanja svojoj djeci. Buljan-Flander i Karlović (2004) tvrde da ponašanja, stavovi i vrijednosti roditelja imaju utjecaj na djecu te da se djecu može naučiti nenasilno ponašati tako da o problemu razgovaraju s njima, potaknu ih na razmišljanje o tome što će se dogoditi ako nasilno riješe problem, a što ako problem riješe nenasilno. U suradnji roditelja i škole mnogo se može naučiti, ali svakako je potrebno puno truda i rada. Basta (2008) navodi da uspješan učitelj gradi suradnju s roditeljima uspostavljanjem partnerskih odnosa te da su učitelji kao i roditelji dužni spriječiti i zaustaviti svaki oblik nasilja u školi i da škola mora postati sigurno mjesto za sve subjekte. Zajednička težnja ovih jednako važnih partnera potrebna je kako bi se uspješno radilo na prevenciji nasilja i odgajalo djecu za mir i nenasilje. Škola se ponekad svojom strukturom odnosno pristupom i radom pojedinih nastavnika može naći u sukobu između društvenog formiranja djeteta gdje odgoj predstavlja oblik nasilja i razvoja dječjeg interesa gdje će biti nit vodilja za kvalitetan razvoj samih učenika. Tako npr. postoje nastavnici kojima nisu važni rast i razvoj djeteta i kod takvih nastavnika najčešće dolazi do konfliktnih situacija. Oni se ističu u okvirima svoga plana i programa i nisu spremni pružiti svoju pomoć i podršku učenicima. S druge strane postoje nastavnici koji su uvijek dostupni, suosjećaju s učenicima i njihovim životnim situacijama i uvijek su spremni pružiti potrebnu pomoć bilo u učionici, na hodniku ili na ulici. Ovakav tip nastavnika predstavlja važan dio nenasilnog lanca. Prema Čudina-Obradović, Težak (1995) Odgoj za mir, Odgoj za mir i toleranciju, Odgoj za nenasilno rješavanje sukoba, Odgoj za mir, toleranciju, međusobno razumijevanje i suradnju, Međunarodni odgoj i obrazovanje samo su mnogi nazivi koje je moguće zajednički imenovati kao mirotvorni odgoj. Jindra, Škugor (2007) navode da odgoj za mir podrazumijeva posebnu

kvalitetu odnosa koji ne negira sukob, već ga integrira u proces u cilju građenja kvalitetnijeg odnosa. Pri tome u sadržaju odgoja za mir ključnu ulogu ima svijest o preuzimanju osobne odgovornosti za odnose i prema sebi i prema drugima. Mirotvorni odgoj ima za cilj razvijati pozitivnu sliku o sebi i vlastitim emocijama, razviti svijest o drugima, poštovati razlike, razviti empatiju, surađivati, pomagati drugima, razumjeti sukob i riješiti ga nenasilno, razviti vještine komunikacije, naučiti posredovati u sukobu, razviti svijest o multikulturalnosti i sl.

7.5.PROGRAMI ODGOJA ZA NENASILJE I SURADNJU

U posljednje vrijeme sve više pažnje posvećuje se nasilju, odnosno nenasilnom rješavanju sukoba. Kako bi se što više i kvalitetnije radilo na prevenciji, uvode se mnogobrojni intervencijski programi, provode se pedagoške radionice, uči se nenasilno komunicirati, izrađuju se brojne brošure i sl.

Glavni ciljevi intervencijskih programa bili bi „smanjiti koliko god je moguće, a idealno bi bilo ukinuti u cijelosti postojeće probleme nasilnik/žrtva u školskom okruženju i izvan njega te spriječiti pojavu drugih problema“ (Olweus, 1998, str. 69). Kako bi se ciljevi uopće mogli ostvariti moraju se ispuniti dva ključna uvjeta. Odrasle osobe, bilo roditelji ili učitelji trebali bi postati svjesni, odnosno prihvatiti da se u njihovoj prisutnosti dogodio problem, a ne na nasilje gledati kao nešto što se dogodilo drugome. S druge strane, trebalo bi se s određenom dozom ozbiljnosti angažirati kako bi se problem otklonio (Olweus, 1998, str. 70-71). Kako bi što kvalitetnije riješili postojeće probleme potrebna je suradnja nastavnika, roditelja, ali i stručnih službi koje mogu pomoći i izvan zidova učionice. Olweus (1998) navodi tri razine djelovanja kako bi se spriječilo nasilje. To su mjere na razini škole, mjere na razini razreda i individualne mjere. Ono što škola može učiniti kako bi spriječila nasilne situacije je nadzirati učenike tijekom odmora i stanke za ručak, jer i sami znamo da u vrijeme tih stanki djeca trče po hodnicima, susreću se sa učenicima iz drugih razreda i često dolazi do konfliktnih situacija. Kako bi što kvalitetnije proveli slobodno vrijeme trebalo bi omogućiti što bolju opremu školskih igrališta, ali i raditi na društvenom okruženju u školi. Kako bi se što bolje upoznali sa problemom nasilja, nasilje se ne bi trebalo ignorirati, nego redovito održavati sastanke u školi u svezi nasilnih situacija gdje bi nastavnici zajedno sa stručnom službom pronalazili rješenja. Roditeljski sastanci jednako su značajni, ali bilo bi dobro da se održavaju

uz sudjelovanje učenika kako bi se čula njihova razmišljanja i prijedlozi. Roditelji bi isto kao i nastavnici trebali proširivati svoje znanje o nasilju te mogu prirediti niz sastanaka-kružoka na kojima bi razgovarali o knjigama na temu nasilja ili općenito o problemima i vlastitim iskustvima u svezi problema (Olweus, 1998, str. 82).

Vjerojatno se iz svojih osnovnoškolskih dana i sami sjećamo šarenih hamera sa mnoštvom pravila ponašanja, sandučića u kutovima učionica u kojima su se nalazili papiri sa napisanim nagradama i kaznama ili pohvala nalijepljenih na oglasnu ploču razreda. Sve ove metode mogu poslužiti kao mjere prevencije na razini razreda. Također je važno shvatiti da je razred „prirodno okruženje u kojemu se raspravlja o različitim sadržajima, o proširenju i objašnjenju razrednih propisa u svezi sa sprječavanjem zlostavljanja i izbor kazni za one koji krše ta pravila“ (Olweus, 1998, str. 89). Olweus (1998) ističe važnost kooperativnog učenja. Učenici koji sudjeluju u kooperativnom učenju susretljivi su, pozitivnije se odnose jedni prema drugima, spremni su pomoći i podržati drugu djecu i imaju manje predrasuda. Učenici rade u malim grupama na zajedničkom zadatku kojeg iznosi nastavnik i pri tome još navodi da je najvažnija izvedba grupe, ali da su svi odgovorni za rezultate. Neke od mjera na individualnoj razini bile bi razgovarati sa nasilnikom i dati mu do znanja da se nasilništvo ne tolerira ni u kojem obliku, razgovarati sa žrtvama nasilja i njihovim obiteljima. Važno je pružiti pomoć i podršku roditeljima uz izradu prezentacija, brošura i sl. veliku ulogu imaju i neutralni učenici, odnosno učenici koji nisu niti žrtve niti nasilnici.

Jedan od načina da se provede program za nenasilje su i pedagoške radionice. Cilj ovakvih programa je „pomoći djeci da odrastu u osobe koje ne vrše nasilje nad sobom, drugima i prirodom, a odgajajući ih za nenasilnu komunikaciju u svakodnevnim životnim situacijama odgajamo ih za suradnju, razumijevanje i toleranciju“ (Bognar, Uzelac, Bagić, 1994, str. 17). Prema Bognar, Uzelac, Bagić (1994) zadaci programa za nenasilje i suradnju bili bi: razvijati pozitivnu sliku o sebi i razviti osjećaj vlastite vrijednosti, razviti autonomnost u ponašanju i učenju, naučiti preuzeti odgovornost za vlastite postupke, prepoznati problem i znati ga kreativno riješiti. Kako bi mogli djelovati nenasilno trebamo shvatiti razliku između natjecanja i suradnje i razviti sposobnost nenasilne komunikacije i kooperacije. Te važno je i ovladati postupcima i tehnikama nošenja s vlastitim negativnim emocijama.

Svi ovi zadaci mogu se ispuniti provođenjem pedagoških radionica koje se zasnivaju na koncepciji iskustvenog i cjelovitog učenja. Teršelić, Mladineo (2001) navode da su radionice

način rada u kojemu svi sudjeluju u zajedničkom procesu razmjene i učenja. Radionice se pripremaju kako bi uspješno učili na vlastitim i tuđim iskustvima. U radionicama se obično sjedi u krugu kako bi se svi međusobno mogli vidjeti te zajednički sudjelovati u procesu. Bognar, Uzelac, Bagić (1994) navode da iskustveno učenje podrazumijeva kreiranje situacija u kojima dijete doživljava određene sadržaje metodom vlastite kože. Ovakav način učenja postiže se kroz igru, simulaciju i akciju. Simulacija predstavlja oponašanje određene stvarne situacije koju nismo doživjeli, a akcija različite aktivnosti u realnoj stvarnosti. Iskustveno učenje orijentirano je na sami proces, tijek, a ne na konačan rezultat te na osobno izgrađeno znanje. Cjelovito učenje podrazumijeva proces koji integrira sve psihofizičke funkcije djeteta: izražavanje (pokret), osjetilnost (dodir, sluh, vid), emocije i sjećanja, volju, spoznaju (intelekt i intuiciju), imaginaciju (Bognar, Uzelac, Bagić, 1994, str. 16). Kako bi se djeca osjećala sigurno i osjetila da imaju podršku, važno je stvoriti odgojnu klimu i osigurati radni prostor. Prema Bognar, Uzelac, Bagić (1994) odgojna klima nastaje u skladu sa potrebama i osjećajima svakog pojedinca, a to se postiže igrom i višesmjernom komunikacijom. Iako je uloga voditelja važna, djeca uče iz nastalih situacija, iz međusobne komunikacije, a voditelj je zaslužan za kreiranje i poticanje takvih situacija.

8. EMPIRIJSKI DIO

8.1. AKCIJSKA ISTRAŽIVANJA

Iako se ideja akcijskog istraživanja javila još 40-ih godina prošlog stoljeća, ona tek od nedavno doživljavaju svoj procvat i počinju se intenzivnije provoditi. Sama provedba ovakve vrste istraživanja predstavlja pomak, odnosno napredak školskog sustava. Za samo istraživanje jako je važno da aktivno sudjeluju svi sudionici pa stoga možemo reći da su zapravo svi sudionici istraživači.

Reason (citirano u Bognar, 2006, str. 182) smatra da ne postoji odvojena uloga istraživača, da su svi sudionici važni, stoga se ona ne provode na ljudima već s ljudima.

Akcijsko istraživanje podrazumijeva sustavno prikupljanje podataka uz pomoć dokumentacije, anketa, sustavnog promatranja... Kao važan izvor navodi se istraživački dnevnik u koji bilježimo svoja iskustva, prijedloge, razmišljanja, ciljeve, ostvarenost ciljeva i sl. Kritički prijatelj također ima značajnu ulogu. On nam pomaže unaprijediti svoju praksu brojnim savjetima, kritikama, prijedlozima i samom analizom našega rada.

McNiff i Whitehead (citirano u Bognar, 2006, str. 182) akcijsko istraživanje definiraju kao sistematičan proces promatranja, opisivanja, planiranja, djelovanja, refleksije, evaluacije, modificiranja, ali te etape se ne moraju nužno ostvarivati uzastopno već je moguće započeti istraživanje na jednome mjestu, a završiti ga negdje sasvim neočekivano.

8.2. KONTEKST ISTRAŽIVANJA

Svoje istraživanje odlučila sam provesti u OŠ Matije Petra Katančića u Valpovu. Kako sam i sama bila učenica ove škole od 4. do 8. razreda, ideja mi se učinila ostvarivom. Kada me sjećanja vrata u školske klupe i kada malo bolje razmislim, shvatim da sam i ja u jednom događaju bila tipični nasilnik. Na velikom odmoru potukla sam se s jednom učenicom. Niti razrednica niti škola po tome pitanju nisu učinili mnogo, tek neki obavijesni razgovor s roditeljima. Tada se ovakvim situacijama nije pridavalo mnogo pozornosti, shvaćane su tek

kao male školske nesuglasice. Iz današnje perspektive to nije bila ispravna odluka škole pa sam se zapitala što bi se u ovakvim ili sličnim situacijama moglo učiniti.

Za svoje istraživanje odabrala sam 3.r. pod vodstvom učiteljice Jadranke Špiranović. Razred je po kriterijima prosječan i nitko ne odstupa previše niti u pozitivnom niti negativnom kontekstu. 3.a razred pohađa 23 učenika, od toga 9 dječaka i 14 djevojčica. Jedan dječak polazi prilagođeni program, a djevojčica polazi poseban program po modelu djelomične integracije. Nastavnica Jadranka svojom vedrinom uvelike doprinosi razrednom odjelu. Učionica je ukrašena primjerenim didaktičkim materijalom, a njezin izgled mijenja se u skladu s nastavnim programom. Nastavnica je pravedna i srdačna, ali i stručna u svome djelovanju. U posljednjih deset godina voditeljica je Županijskog stručnog vijeća, u školi vodi Eko skupinu, u timu je koji radi na razvoju i unapređenju škole. Mentor je studentima i učiteljima na praksi te pripravnicima. Također aktivno sudjeluje u aktivnostima na nivou škole i grada. Upravo sam je zbog njenih kompetencija odabrala za kritičkog prijatelja jer smatram da će mi svojom stručnošću, savjetima, kritikama i prijedlozima pomoći kako bi što kvalitetnije provela zadatke svoga rada. Manuela, moja dugogodišnja prijateljica i ja dogovorile smo se kako će ona biti zadužena za slikanje i snimanje aktivnosti i na taj način mi pomoći zabilježiti najznačajnije trenutke suradnje.

Nakon što sam provela osam pedagoških radionica sa učenicima 3.a razreda, uvidjela sam koliko je zapravo odgovoran, ali i zahtjevan rad sa djecom nižih razreda osnovne škole. Svako dijete je osoba koja ima svoje vrline i mane. Koliko god da su učenici slični, uvelike se razlikuju u svojim karakternim osobinama i potrebama. Dok s jedne strane postoje učenici koji su tihi, smireni i uvijek spremni na suradnju, s druge strane postoji nekoliko malih genijalaca koji stalno upadaju u neku nevolju ili konstantno žele biti u centru pozornosti. Prije početka radionica bila sam upozorena kako većina učenika u razredu ignorira i zapostavlja jednu učenicu u razredu, kroz radionice sam promatrala njihov odnos. Za vrijeme trajanja naših radionica nisam primijetila nijedan način na koji učenici tu djevojčicu ignoriraju pa sam došla do zaključka da se to događa u njihovo slobodno vrijeme. Iako su o tome upoznati i roditelji i stručna služba, mišljenja sam da nema pozitivnog pomaka. A dokaz tome je učeničin rođendan na koji je došla samo jedna djevojčica iz razreda. Za vrijeme trajanja mojih radionica, ova situacija je bila jedini ozbiljan problem.

Iako smo tijekom radionica proveli različite aktivnosti, učenicima se najviše sviđjelo kada su se mogli kreativno izraziti. Sviđjela im se ideja izrade stripova, oduševljeni su bili izradom plakata od čepova, a posebno su uživali glumeći različite uloge. To me razveselilo jer se vidjelo da su pojedini učenici zaista talentirani. Ono što im se nije sviđjelo je kada su sami morali nešto pisati, a neki učenici su mi zamjerali što sam ih pitala o vlastitim iskustvima u vezi s nasiljem. Smatram da su ti učenici doživjeli neku vrstu nasilja i da zbog toga nisu željeli govoriti o vlastitim iskustvima. Tijekom dvije radionice imali smo poteškoća, učenici nisu bili raspoloženi za rad. Smatram da je razlog tome to što smo radionice uglavnom provodili zadnji školski sat pa im je koncentracija znatno popustila.

Posebno me veseli u ovome razredu to što su i izvan škole i razreda uvijek bili spremni za šalu i razgovor. Mislim da smo kroz ove radionice ostvarili ugodnu komunikaciju i stvorili pozitivno i poticajno radno okruženje.

8.3.PROBLEM I PLAN ISTRAŽIVANJA

Svi mi bilo kao roditelji ili pedagozi moramo biti svjesni da je nasilje prisutno u našem društvu u bilo kojem obliku. Nasilne situacije ponekad su dio svakodnevnice. Razgovarajući s djecom 3.a razreda uvidjela sam da je iznuđivanje novca na putu od kuće do škole učestala pojava, a ignoriranje pojedinih učenika, ogovaranje ili ruganje zbog slabijeg imovinskog stanja, također djeci nije strano. Zbog toga sam kao *problem istraživanja* postavila dva pitanja. Može li se i kako učenike nižih razreda educirati u skladu s nenasiljem? Odnosno, kako potaknuti učenike da kažu ne nasilju i sukobe odluče rješavati nenasilnim putem?

Donedavno su škole odbijale priznati da nasilje među djecom predstavlja značajnu opasnost kako za učenike, tako i za učitelje ili roditelje. Nasilje se uglavnom ignoriralo u nadi da će samo prestati. Danas se sve više pažnje posvećuje nasilnim situacijama. Kao i obitelj, tako bi i škola trebala biti sigurna oaza u koju će se djeca rado vraćati. Ovim radionicama htjela sam učenicima pokazati što je nasilje, koji su oblici nasilja, kako se obraniti od nasilnika te da postoji drugi način rješavanja sukoba te da nasilje ne može donijeti ništa pozitivno.

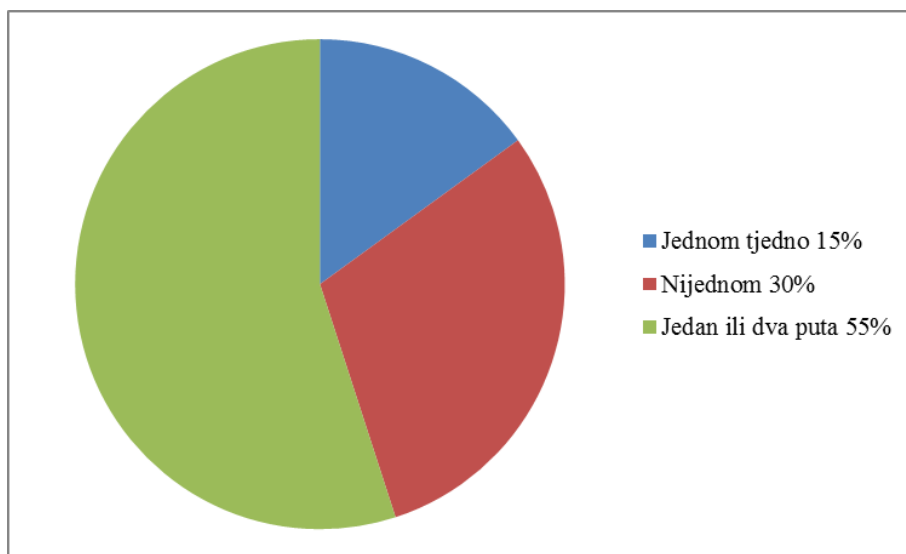
Za *ciljeve istraživanja* postavila sam si educirati učenike o tome što je nasilje, koje vrste nasilja postoje te ukazati na posljedice nasilja. Cilj mi je bio i istražiti koji su oblici nasilja najrašireniji, gdje se nasilje najčešće događa te kome se učenici najradije obraćaju za pomoć.

Ovim istraživanjem cilj mi je kod učenika razviti osjećaje empatije, tolerancije i međusobnog poštovanja, ali i pokazati im da postoji mogućnost rješavanja sukoba mirnim putem u skladu s nenasiljem.

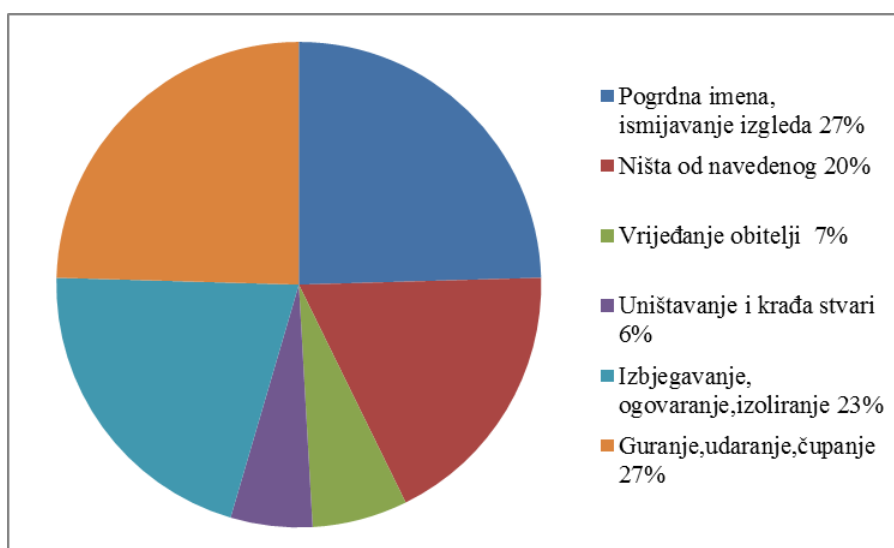
Kada sam započela sa svojim istraživanjem sastavila sam pismo, odnosno *zamolbu roditeljima* da mi svojim potpisom odobre snimanje i slikanje radionica. Ujedno sam roditeljima objasnila da ću prvo provesti anketu, a onda radionice u svrhu informiranja djece o nasilnom, odnosno nenasilnom ponašanju. Iako je jedan roditelj isprva odbijao potpisati, svi roditelji dali su svoj pristanak tako da sam mogla započeti sa svojim radom. *Anketu* sam provela 25.01.2013., na zadnjem školskom satu. Anketnim upitnikom željela sam utvrditi u kojoj mjeri je nasilje prisutno u razredu, koje vrste nasilja postoje među djecom te od koga učenici najradije traže pomoć. Upitnik se sastojao od 20 pitanja zatvorenog tipa. Od ukupno 23-je učenika u razredu, upitnik je popunjavalo dvadeset učenika, od toga 13 djevojčica i 7 dječaka. Učenicima sam podijelila obrasce s pitanjima, objasnila im da je upitnik anonimn i zamolila ih neka iskreno odgovore na pitanja. Kada su pred kraj sata završili s ispunjavanjem upitnika, pokupila sam obrasce i do kraja sata smo se svi zajedno počastili sa slatkišima.

Rezultati ankete su sljedeći: Na pitanje kako se osjećaju kada dođu u školu, 7-ero djece odgovorilo je da se dobro osjeća, jedno dijete osjeća se loše, a 12-ero djece osjeća se ponekad dobro, ponekad loše. U posljednje vrijeme 9-ero djece doživjelo je nasilje, a njih 11 kaže da nasilje nije doživjelo. Šestero djece nasilje doživljava jednom tjedno, a njih 11 je nasilje doživjelo jednom ili dva puta. Nazivanje pogrđnim imenima ponekad je doživjelo 6-ero djece, često 2 djece, a njih 12 tvrde da ih ne nazivaju pogrđnim imenima. Trinaestero djece navodi kako se nitko nikada nije smijao njegovom izgledu ili se smijao njegovoj obitelji. Četvero djece doživjelo je to jednom ili dva puta, a njih 3-je tvrdi da im to često rade. Osmero djece navodi kako su o njima lagali i govorili ružne stvari jednom ili dva puta, 8-ero navodi da im to često rade, a samo njih 4 tvrdi da to nisu nikada doživjeli. Prijetnje je jednom ili dva puta doživjelo 6-ero djece, 1 dijete stalno doživljava prijetnje, a njih 13 kaže da im nitko nikad nije prijetio. Djeca u školi najčešće doživljavaju guranje, udaranje, čupanje za kosu, zatim slijedi ogovaranje, izbjegavanje i izoliranje iz društva. Vrijeđanje obitelji doživljava 2 djece, isto kao i uništavanje i krađu stvari. Nasilne situacije najčešće se događaju na školskom hodniku i izvan škole, zatim u učionici, a na kraju u školskom wc-u i na školskom igralištu. Nasilje najčešće provode učenici iz drugih razreda, učenik iz vlastitog razreda te stariji učenici od 5. do 8. razreda. Nasilje se događa uglavnom u odsustvu nastavnika. Desetero djece priznalo je

da doživljava nasilje, a njih 3 nikome ništa o tome nije reklo. O nasilju su najčešće razgovarali sa roditeljima (13-ero djece), a onda sa učiteljicom ili pedagoginjom. Na pitanje jesu li oni sami nekoga nazivali pogrđnim imenom, odgovaraju da njih 11 to radi ponekad, 1 dijete radi to često, a 8 njih to nikada nije učinilo. Šestero djece ponekad je nekog udarilo, počupalo ili ozlijedilo na bilo koji način, a njih 4-ero nekoga je ponekad ogovaralo, isključivalo ili vrijeđalo nečiju obitelj. Čak 9-ero djece navodi kako ih nitko nikada nije upozorio na nasilje prema drugoj djeci. Osmero djece navodi kako se nasilje smanjilo kada su nekome rekli da su doživjeli nasilje, 5-ero djece tvrdi da se nije dogodilo ništa ili da se više nije dogodilo, a jedno dijete tvrdi da je nasilje postalo još gore kada je potražilo pomoć.

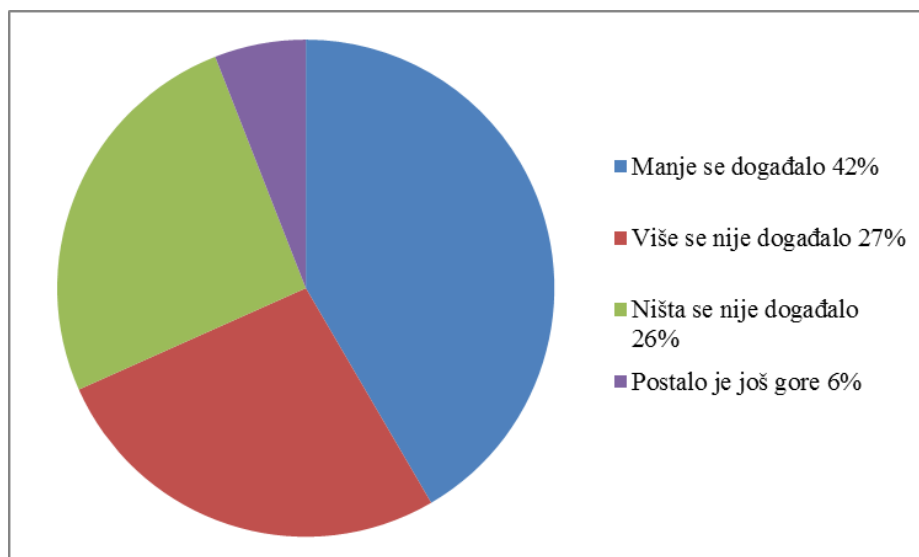

SLIKA 1. Koliko puta si u posljednje vrijeme u školi doživio/doživjela nasilje?

SLIKA 2. Što najčešće doživljavaš u školi?

SLIKA 3. Što se dogodilo kada si se nekome obratio/obratila za pomoć?

Nakon što sam provela prvi dio istraživanja putem ankete, došla sam do sljedećih zaključaka: jedno dijete osjeća se loše prilikom dolaska u školu, dvoje djece često nazivaju pogrđnim imenima, a čak troje navodi kako im često vrijeđaju obitelj ili se rugaju njihovom izgledu. Svakako je zabrinjavajuće što jedno dijete stalno doživljava prijetnje i što situacija postaje još gora kada zatraži pomoć. Iako sam poučena vlastitim iskustvom smatrala da će krađa i uništavanje stvari imati vodeću ulogu, anketa je pokazala kako prednjače udaranje, guranje, ogovaranje i isključivanje iz društva. Suprotno mome očekivanju da će se djeca koja doživljavaju nasilje povjeriti bratu, sestri ili prijateljima, prema anketi djeca najviše povjerenja polažu u svoje roditelje i stručne suradnike pa se najradije njima obraćaju za pomoć. Iz toga možemo zaključiti da djeca u pedagoge i stručne suradnike imaju puno povjerenja, jer se oni na adekvatan način trude djeci osigurati što sigurnije i poticajnije školsko okruženje pa ovdje vjerojatno postoji razlog njihovog povjerenja. Iz ankete se također može vidjeti da nekolicinu djece koja su nasilna nitko nikada nije upozorio zbog nasilja. Iz toga proizlazi zaključak da se ipak ne pridaje dovoljno pažnje ovome velikom problemu te da je potrebno još puno rada i zajedničkog truda kako bi se postigao glavni cilj – reći „ne“ nasilju i jasno pokazati da se nasilje ne tolerira ni u kojem obliku.

Sa istraživanjem sam započela 25.1.2013. provodeći anketu. Nakon toga smo imali stanku do početka četvrtog mjeseca. Nastavnica i 3.a razred sudjelovali su u maskenbalu, projektnim danima, održavala su se natjecanja i sl. Prvu radionicu održala sam 5.4., a posljednju osmu radionicu održala sam 10. 5. 2013. Tijekom istraživanja koristila sam sljedeće postupke

prikupljanja podataka: *anketni upitnik* (provela sam ga na samome početku kako bih utvrdila u kojoj mjeri je rašireno nasilje u 3.a razredu), *neformalni konverzijski intervju* (tijekom svih radionica), *evaluacijske listiće* (nakon svake radionice i nakon provedenih svih radionica), *fotografije i video zapise* (bilježila sam najznačajnije trenutke), *učničke radove* (radni listići, materijali, hameri), a kao nastavno sredstvo koristila sam *multimediju* (ppt prezentacija o nasilju).

TABLICA 1. – Plan radionica

PLAN RADIONICA	
NAZIV RADIONICE	AKTIVNOSTI
1. UPOZNAVANJE I PRAVILA RADIONICE.	05.04.2013. Pravila radionice. Ovo sam ja! Kako me drugi vide? Evaluacija
2. KONFLIKTNE SITUACIJE IZ PERSPEKTIVE UČENIKA I.	12.04.2013. Upitnik. Dramatizacija. Evaluacija .
3. ŠTO JE NASILJE?	15.04.2013. Što je nasilje? Nasilje ili šala? Razred kao grozno mjesto. Evaluacija.
4. GOVOR ZMIJE I ŽIRAFE.	19.04.2013. Vježba govora odbijanja i prihvatanja. Evaluacija.
5. NASILJE, NAŠA ISKUSTVA I ŠTO SMO UČINILI?	22.04.2013. (Ne)nasilje Power Point prezentacija. Naša iskustva, izrada stripa. Evaluacija.
6. IZRADA PANOVA OD PLASTIČNIH ČEPOVA.	06.05.2013. Izrada panoa. Evaluacija.
7. CRNO JANJE.	06.05.2013. Priča „Crno janje“. Gluma. Evaluacija.
8. KONFLIKTNE SITUACIJE IZ PERSPEKTIVE UČENIKA II.	10.05.2013. Jedna konfliktna situacija. Upitnik. Evaluacija. Evaluacija svih radionica. Podjela diploma

9. TIJEK AKCIJSKOG ISTRAŽIVANJA

9.1. RADIONICA 1. – UPOZNAVANJE I PRAVILA RADIONICE

Ciljevi prve radionice bili su razvijanje pozitivne slike o sebi i drugim učenicima u razredu, poticanje međusobne suradnje, razvijanje pozitivnog odnosa prema drugim učenicima, uvažavanje i prihvaćanje drugačijih mišljenja te naučiti poštivati različitosti. U radionicama sam koristila kartice sa pravilima ponašanja, papire u boji za formiranje grupa, letak „ovo sam ja“, ljepljive papiriće, hamer papir i lica osjećaja za evaluaciju.

Tijek 1. radionice – Upoznavanje i pravila radionice

Kada smo Manuela i ja stigle u razred bio je veliki odmor. Djeca su izlazila iz razreda i išla po užinu. Kada su nas vidjeli jako su se obradovali, dotrčali su do nas i rekli kako jedva čekaju da započnemo s našim radionicama. Nakon zvona, kada smo ušle u razred, prvo sam učenicima predstavila Manuelu, moju prijateljicu koja je zadužena za fotografiranje i snimanje radionica. Učenicima sam objasnila da ćemo kroz narednih mjesec dana ostvarivati pedagoške radionice gdje ćemo kroz razgovor, suradnju, iskustvo te kreativne aktivnosti zajedno naučiti nenasilno se ponašati i nenasilno rješavati sukobe. Teršelić, Mladineo (2001) navode kako su radionice oblik nastave u kojemu svi sudjeluju u zajedničkom procesu razmjene iskustava i učenja. Radionice se pripremaju kako bi uspješno učili na vlastitim i tuđim iskustvima. U radionicama se obično sjedi u krugu kako bi se svi međusobno mogli vidjeti te zajednički sudjelovati u procesu. Smatrala sam kako bi učenicima trebalo objasniti što su to radionice, ali oni su mi rekli da su upoznati s takvim načinom rada jer su radionice već provodili. U prvoj radionici sudjelovalo je svih 23-je učenika. Stolove u učionici smo odmah rasporedili u četiri grupe. U posudu sam stavila krugove izrezane od papira u boji. Zamolila sam učenike neka odaberu po jedan papirić. Svatko tko je imao istu boju kruga pripadao je jednoj grupi. Na ovaj način formiranja grupa odlučila sam se zbog toga što u razredu postoji problem ignoriranja i izbjegavanja pojedinih učenika. S obzirom da sam predvidjela četiri skupine, tri skupine sastojale su se od 6 učenika, a jedna od 5 učenika. Prema Klippertu (2001) najbolje bi bilo da se grupa sastoji od 5 do 12 učenika. On predlaže podjelu učenika po skupinama prema datumu rođenja učenika ili dodjeljivanjem broja skupinama, ovisno koliko grupa želimo napraviti. On također navodi kako učenje u timu

omogućuje učenicima da pomažu i ohrabruju jedni druge te da se tako može naučiti prihvaćati različita mišljenja. Kada sam ja išla u osnovnu školu nije se puno vremena posvećivalo timskom učenju. Ali u ono malo vremena koliko smo učili na ovakav način, svi smo mogli doći do izražaja i na taj smo način izbjegli da se prilikom učenja javljaju i ističu uvijek isti učenici. Smatram da smo suradničkim učenjem naučili preuzeti odgovornost za svoje postupke i sjećam se koliko smo bili ponosni kada smo zajednički uspjeli riješiti postavljene zadatke.

AKTIVNOST 1. - Pravila radionice

Kako bi mogli što kvalitetnije odraditi predviđene zadatke radionicu smo započeli donošenjem nekoliko osnovnih pravila.

Pravila razgovora

SLIKA 4. Pravila razgovora (UNICEF, 2003.-2005.)

Prema UNICEF (2004) pet su glavnih pravila razgovora (slika 4): prvo pravilo je da svi zajedno sjedimo u krugu. Prednost ovakvog načina sjedenja je u tome što svi vidimo osobu koja govori, svi ju dobro čujemo i ne mora se stvarati buka kao prilikom okretanja u školskim klupama. Drugo pravilo je da dignemo ruku kada nešto želimo reći jer na taj način ne ometamo druge učenike i jasno dajemo do znanja da nešto želimo reći. Treće pravilo je da dok jedan učenik govori, drugi slušaju. Tako lakše razumijemo onoga koji govori i poručujemo mu da nam je stalo do onoga što ima za reći. U četvrtom pravilu navedeno je da svi imaju pravo reći dalje. Ponekad se dogodi da se ne osjećamo spremni nešto reći bilo da ne

znamo odgovor ili nam je neugodno. Svatko u radionici treba sudjelovati zato što to sam želi, a ne zato što ga se na radionicu prisiljava. Peto i ujedno posljednje napisano pravilo je da svatko ima pravo na svoje mišljenje iako se ono možda razlikuje od drugih. Tijekom razgovora s učenicima, zaključili smo da nema pogrešnih odgovora, da se ne smijemo rugati dok netko govori i da je važno poštivati mišljenje drugih.

Nakon što smo zajedno proučili pravila, složili smo se da bi ih trebalo postaviti negdje na vidljivo mjesto i tada smo od hamer-papira napravili vlastita pravila sudjelovanja u radionicama. Nakon što smo svoja pravila izložili i zabilježili, hamer-papir smo zalijepili na vidljivo mjesto u razredu kako bi nas tijekom idućih radionica podsjećao na naše zadatke. Naša pravila razlikuju se od prethodno navedenih pravila. Rekla bih da su pisana djeci nešto razumljivijim jezikom. Tako će učenici npr. reći „ne pričaj pod nastavom s drugim učenicima“, a to bi mogli poistovjetiti s trećim pravilom „dok jedan govori ostali slušaju“. Mi smo napisali „ne vrijeđajmo jedni druge“, a to bi mogli uklopiti u peto pravilo u kojemu svi imaju pravo reći svoje mišljenje iako se ono ponekad razlikuje od drugih mišljenja. Na slici 5 prikazan je plakat sa našim pravilima ponašanja. Iz njega možemo zaključiti da se sva navedena ponašanja događaju u razredu, a mi ćemo ih zajedničkim aktivnostima pokušati promijeniti. Pravilo koje glasi „ne smijemo ogovarati druge učenike koji nisu prisutni“ privuklo je moju pozornost. Možemo zaključiti da se ovdje radi se o tome da kod nas postoji kultura negativnog načina izražavanja, a to se nastojalo izbjeći u pravilima koja su navedena u UNICEF-ovom priručniku. Mi smo naša pravila formulirali tako da budu izrečena u obliku zabrana, što je, vjerojatno djeci bliže, ali vjerojatno će biti manje učinkovito. Svjedoci smo da sve više napreduju tehnologije, razni trgovački lanci, robne kuće i različite marke. Upravo je to razlog zbog kojih se većina učenika osjeća nelagodno jer ih ostala djeca ismijavaju i ogovaraju. Imati novi mobitel, facebook ili nove tenisice pravi je hit. Djeca tada postaju ljubomorna jedna na druge i počinju širiti svakakve priče jedni o drugima. S obzirom sa su na plakat napisali ovo pravilo, smatram da je ono za njih jako važno i da bi se trebalo nešto poduzeti kako bi se riješili ovakvi problemi.

SLIKA 5. Plakat „Pravila razgovora i radionice“

AKTIVNOST 2. – Ovo sam ja!

Čudina-Obradović i Težak (1995) navode da bi se pojedinac, prvo morao uskladiti sa samim sobom, kako bi se mogao uskladiti i povezati sa svojom okolinom. To bi značilo da prvo moramo shvatiti, upoznati i prihvatiti sami sebe kao osobu, stvoriti o sebi pozitivnu sliku i tek tada ćemo moći razumjeti jedni druge i biti u interakciji sa drugima. Potaknuta ovim riječima odlučila sam provesti drugu i treću aktivnost. Na početku druge aktivnosti prvo sam učenicima podijelila papire, djevojčicama ružičaste, a dječacima plave. Na ploču sam nacrtala lik i zamolila ih da nacrtaju na svome papiru isto. Početkom ove aktivnosti neki učenici počeli su gubiti koncentraciju pa sam ih nekoliko puta morala upozoriti na prije toga donesena pravila ponašanja tijekom radionice. Zadatak ove aktivnosti bio je da na temelju dvanaest svojih odgovora učenici shvate koliko su međusobno slični, a s druge strane toliko različiti.

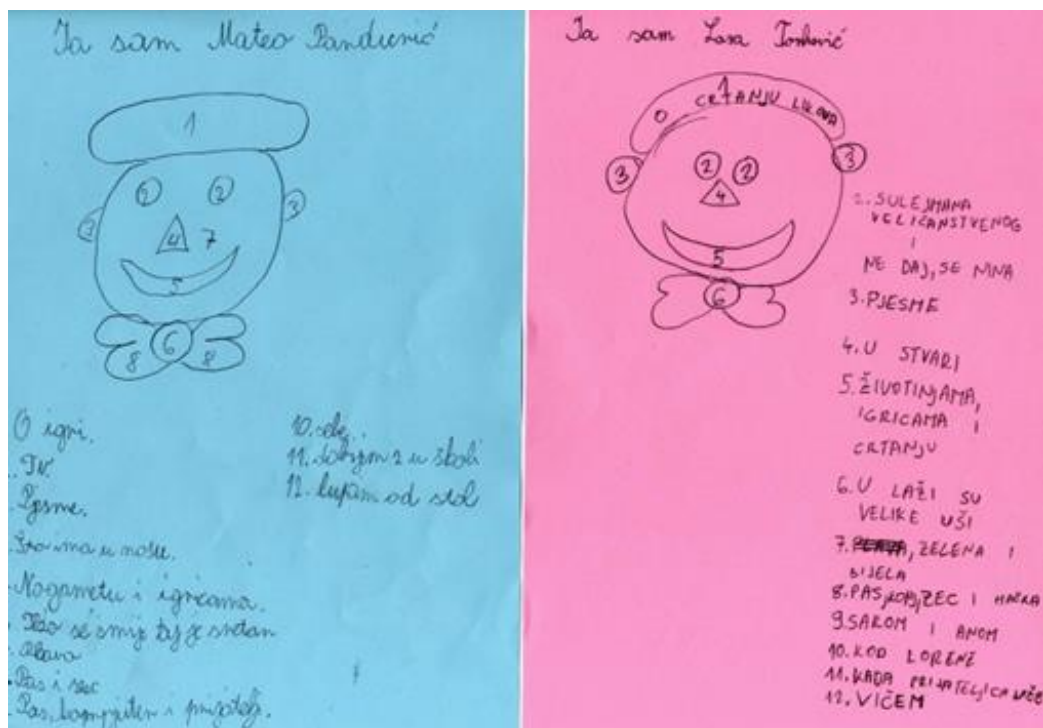
Analizom učeničkih radova zaključila sam da najviše vole razmišljati o svojim prijateljima, igri, obitelji, igricama, a učenice o moru, ljetu, obitelji, crtanju, školi, nastupima i sl. Dječaci

najradije gledaju neki sport, a djevojčice turske i domaće tv sapunice. Iz razgovora s njima zaključila sam da dosta vremena provode gledajući serije i to me osobno rastužilo. Upitala sam se: „Gdje je nestalo djetinjstvo? Gdje su nestale zajedničke igre na ulici i dječjim igralištima? Sanjkaju li se zimi oko dvorca, pjevaju li skupa?“ I dječaci i djevojčice najradije slušaju stranu glazbu i najviše ih zanima sviranje, sport i tehnika.

Nekoliko učenika navelo je da ih jako zanima o čemu pričaju odrasli, a jednog učenika/icu zanima s kime njegova/njezina mama stalno ide na kavu. Iz dječjih odgovora možemo vidjeti i pretpostaviti kakva je njihova obiteljska situacija i vidjeti koliko djeci zapravo nedostaje nježnosti i pažnje. Najčešće ih živcira i ljuti što pojedini učenici u razredu „šefuju“, što gube u igrama, kada im roditelji ne dopuštaju ono što su poželjeli i kada viču na njih, ljute ih braća i sestre te što ih drugi ogovaraju.

Kako bih učenicima pokazala da mi je stalo do njihovih odgovora na nacrtani lik na ploči napisala sam svoje odgovore i na taj način ih malo ohrabrila. Učenike je najviše iznenadilo to što imam kćer Lunu i to što volim povijest, a oni je smatraju dosadnom. Iako je predviđeno da se od učeničkih radova napravi mala razredna knjiga, učenici su izrazili želju da svoje radove ponesu kući kako bi ih pokazali roditeljima i polijepili u svoju sobu. Učenici su tijekom aktivnosti imalo mnogo pitanja. Aktivno su sudjelovali u aktivnosti i većina se pridržavala dogovorenih pravila. Nekoliko učenika znatno se isticalo i zalagalo. Samostalno su se prijavljivali za vođe grupa, usmeno izlagali svoje radove i pomagali su ostalim članovima u skupini. S druge strane nekoliko učenika se nije isticalo, a dvojica učenika uopće nisu htjela odgovarati na postavljena pitanja ni kada sam ih probalo potaknuti, što mi je predstavljalo posebnu zagonetku jer su ti učenici aktivni dok ih se ništa ne pita ili ne prozove. S obzirom da sam tek došla u njihov razred, nisam se osjećala slobodno kako bih učinila nešto po tome pitanju, ali i prvi puta sam se našla u takvoj situaciji pa nisam znala kako reagirati. Učenici su pažljivo slušali jedni druge, a posebno im je bilo zanimljivo kada su shvatili koliko zapravo postoji sličnosti u njihovim odgovorima i to im je dalo povod za daljnju komunikaciju.

SLIKA 6. Učenički radovi iz 2. aktivnosti

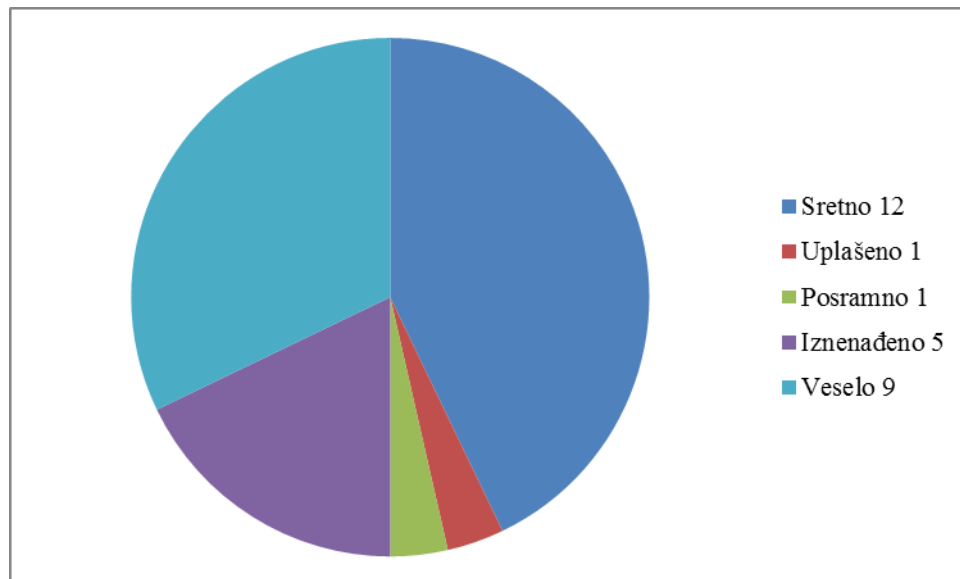
AKTIVNOST 3. – Kako me drugi vide?

Zadatak ove aktivnosti bio je da svatko u grupi učeniku do sebe na leđa zalijepi papir i na njega napiše dvije pozitivne osobine o tome učeniku ili što najviše voli kod te osobe i tako u krug. Na kraju papire trebali skinuti i razgovarati o napisanim odgovorima. Iako smo imali dovoljno vremena za realizaciju ove aktivnosti, koncentracija učenika znatno je popustila. Vjerojatno zbog toga što su sljedeći sat trebali imati vjeronauk na kojemu su trebali obaviti posljednje pripreme za Prvu pričest. Svi su počeli samo o tome zabrinuto govoriti. Iako je sat završio ova aktivnost ostala je nezavršena, a to smatram svojim propustom. Smatram da sam možda previše pitanja ugradila u drugu aktivnost i da učenike nisam dovoljno poticala na aktivnosti jer sam mislila da će nam ostati vremena pa sam krivo procijenila. Na problem s vremenom upozorila me nastavnica Jadranka nakon završetka sata. Savjetovala mi je da u sljedećim radionicama učenicima točno odredim trajanje pojedinih aktivnosti, jer često znaju iskoristiti situaciju kako bi radili nešto što je njima zanimljivo. Tada dolazi do ovakvog problema da nije moguće završiti planirane zadatke. Iako je plan bio unaprijed postavljen i detaljno osmišljen, može se dogoditi nešto neplanirano i promijeniti tijekom aktivnosti.

Nakon završetka sata, pod malim odmorom, učenici su ostali u razredu, podijelila sam im lica osjećaja i zamolila ih neka, iako nam je vrijeme isteklo, oboje onaj lik koji predstavlja njihove

osjećaje tijekom prve radionice. Većina učenika, njih 12, osjećalo se sretno. Devetero učenika osjećalo se veselo, petero učenika osjećalo se iznenađeno. Dva djeteta tijekom radionice osjećala su se ponosno i samo jedno dijete bilo je uplašeno.

S obzirom na rezultate evaluacije smatram da sam učenike uspješno potaknuta i zainteresirati za aktivnosti u radionici bez obzira što posljednju aktivnost nismo uspješno detaljno završiti. U razgovoru na kraju susreta došla sam do zaključka da se učenicima sviđa ovakav način rada, sviđa im se što nema vikanja, strogoće i „šefovanja“ nego sve počiva na suradnji i razgovoru. A najviše im se sviđa što imaju priliku kreativno se izraziti i reći što misle bez straha od osuđivanja i ruganja. Kroz ove dvije aktivnosti željela sam postići da se učenici bolje upoznaju, shvate da između njih postoje brojne sličnosti i razlike, ali da bez obzira na mane i vrline svi zaslužuju biti jednako važni.

SLIKA 7. Kako si se osjećao/la tijekom prve radionice?

9.2.RADIONICA 2. – KONFLIKTNE SITUACIJE IZ PERSPEKTIVE UČENIKA I.

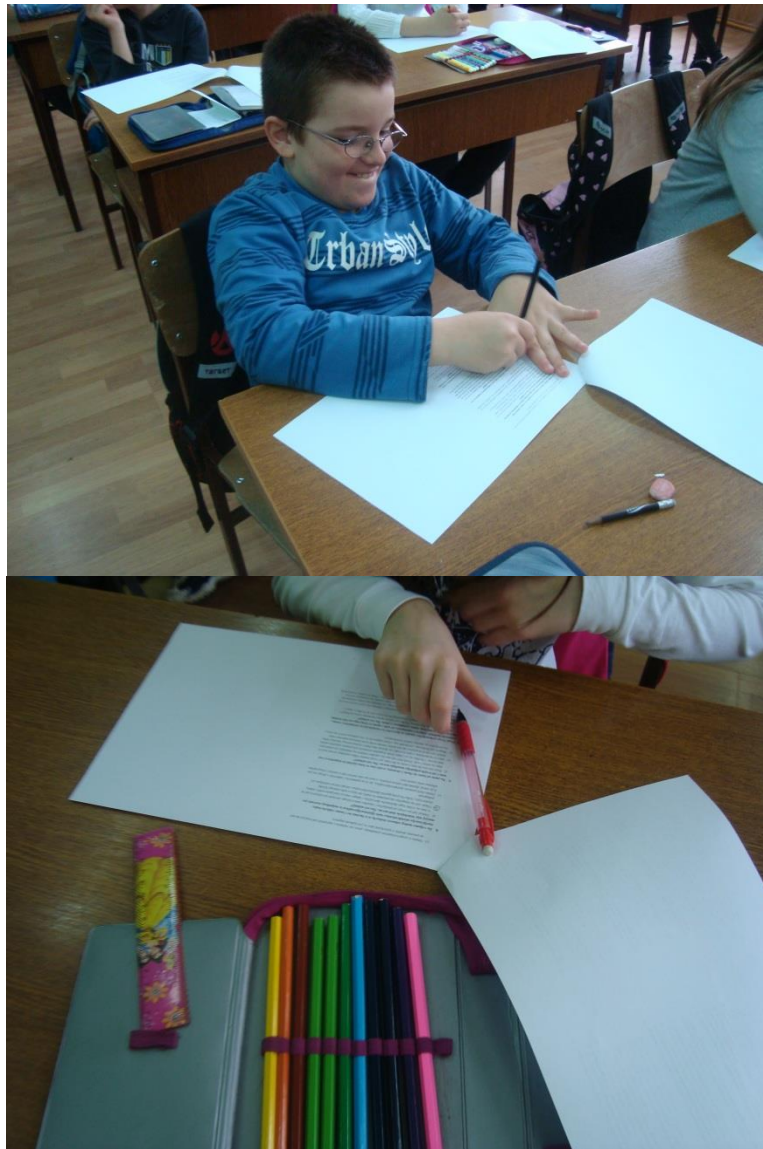
Ciljevi druge radionice bili su prepoznati svakodnevne konfliktne situacije u razredu i školi, otkriti različite načine reagiranja u konfliktnim situacijama, potaknuti učenike da nešto poduzmu ako se nađu u ulozi promatrača i razvijanje suradnje tijekom zajedničkih zadataka.

Tijek 2. Radionice – Konfliktne situacije iz perspektive učenika I.

Na samome početku pozdravila sam učenike i učenice i rekla im kako me jako veseli naš ponovni susret. Djeca su bila vesela i razigrana tako da nam je trebalo neko vrijeme kako bi započeli s radom. Objasnila sam im kako je cilj današnje radionice upoznati se s konfliktnim situacijama koje su prisutne u razredu i školi te pronaći najprihvatljivije rješenje kada se nađemo u takvoj situaciji. Učenike sam uputila kako će se današnja radionica sastojati od dvije aktivnosti i evaluacije na kraju. U radionici je sudjelovalo 22-je učenika.

AKTIVNOST 1. – Upitnik konfliktnih situacija

Zadatak prve aktivnosti bio je popuniti anketni upitnik koji se sastoji od deset pitanja sa ponuđenim odgovorima označenim slovima a,b,c. Postavljeno je deset situacija koje se događaju u školi ili na putu od kuće do škole. Učenici su trebali izabrati kako bi postupili u određenoj situaciji. Odgovori mogu biti pozitivni i u skladu s nenasilnim načinom rješavanja sukoba, nasilni odgovori ili situacije kada nešto želimo učiniti kako bi pomogli nekome, ali iz straha kako će se nama nešto dogoditi ne učinimo ništa. Odgovori nisu bili poredani točnim redoslijedom kako učenici ne bi odgovarali automatski, nego kako bi čitajući i razmišljajući o pitanjima dali svoje iskrene odgovore. Prije nego smo započeli sa provedbom upitnika, nastavnica mi je rekla kako smatra da su pitanja i odgovori u upitniku predugi i da nisu primjereni uzrastu. S njezinom tvrdnjom nisam se složila, jer je upitnik pročitao nekoliko djece istoga godišta i nisu imali problem sa razumijevanjem. No kako je nastavnica duže vremena u ovome razredu i upoznata je s njihovim mogućnostima, nakon što sam podijelila upitnik odlučila sam pitanja i odgovore čitati na glas kako bi ih učenici bolje razumjeli i kako bi aktivnosti riješili na vrijeme. Ovim upitnikom željela sam saznati na koji način djeca razmišljaju, ponašaju li se nasilno jedni prema drugima te koliko su jedni drugima spremni pomoći kada se nađu u konfliktnim situacijama.

SLIKA 8. Učenici popunjavaju upitnik

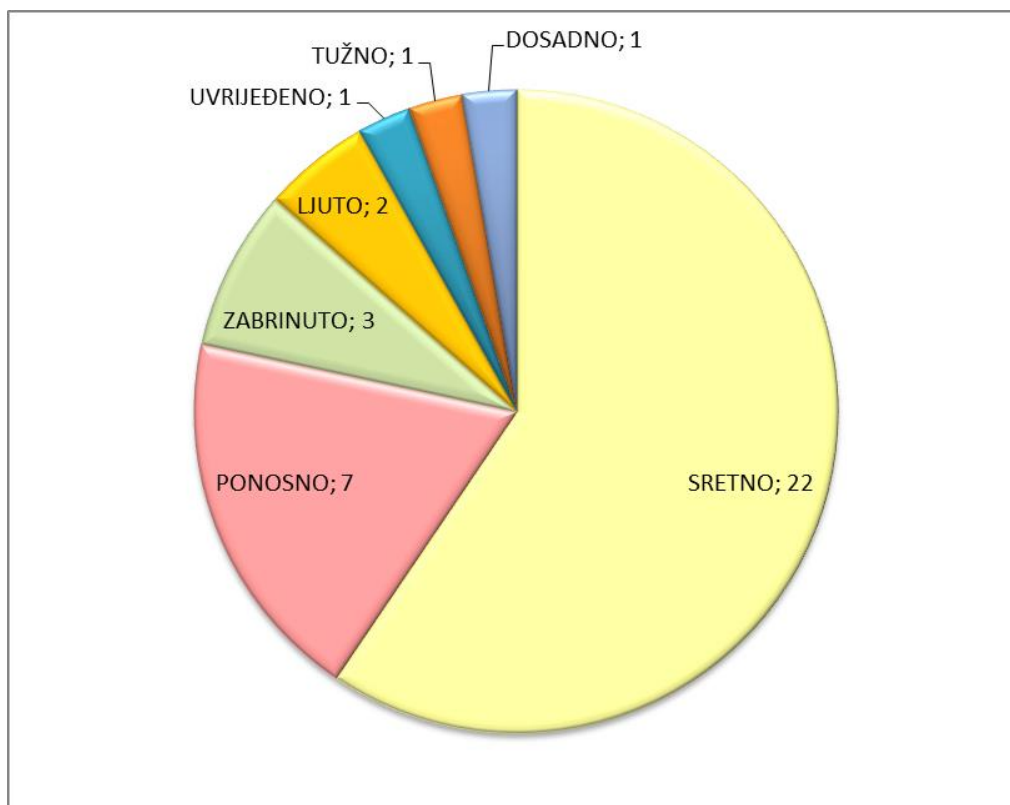
Analizom upitnika došla sam do sljedećih zaključaka. Na prvo pitanje što bi učinili kada bi ih prijatelj s kojim sjede u školskoj klupi stalno ometao dok pišu ispit, 22-je učenika odgovorilo je kako bi mu rekli da ih ometa, zamolili bi ga neka to prestane raditi i ponudili bi mu pomoć pri učenju poslije škole. Jednom učeniku smetalo bi što ga se ometa, ali zbog straha ne bi tome učeniku ništa rekao. Jedan učenik ustao bi iz klupe, izderao se na prijatelja i rekao bi mu kako ga živcira. Isto tako jedan učenik zaokružio je i a i c odgovor, odnosno odgovorio je kako bi prvo prijatelja zamolio da ga prestane ometati, a ako ne bi pomoglo izderao bi se na njega. U drugom pitanju što bi učinili za vrijeme odmora kada učenici idu po užinu i kada nekoliko njihovih prijatelja guraju i udaraju prvašiče, 22-je učenika odgovorilo je kako bi prijatelje zamolili da prvašiče ostave na miru i da čekaju red, a samo jedan učenik odgovorio

je da bi gurnuo prvašića i otišao si po hranu. Situacija iz trećeg pitanja bila je da se prijateljica iz razreda neće družiti s tobom ako otiđeš na rođendan dječaka koji učenicima nije omiljen. Dvadeset učenika ipak bi otišlo na rođendan i objasnilo bi prijateljici kako svatko zaslužuje imati prijatelje, a troje učenika ne bi otišlo na rođendan pod izlikom da moraju učiti. U četvrtom pitanju što bi učinili kada bi njihovi prijatelji vrijeđali obitelj djevojčice slabijeg imovinskog stanja, dvadeset učenika napisalo je kako nije u redu nekoga ismijavati i kako bi zamolili prijatelja da to ne radi i da se ispriča. Troje učenika iz straha od gubitka prijatelja ne bi poduzimalo ništa iako im je žao djevojčice. Kada bi na satu tjelesnog igrali graničara i kada jednog dječaka ne bi izabirali u tim, dvadeset i jedan učenik bi vodi svoga tima predložilo da izaberu toga dječaka jer nije u redu nekoga zapostavljati, a dvoje učenika ne bi se zauzelo za dječaka. Na pitanje kako bi se ponašali prema djevojčici iz Kine koja se upisala u njihov razred, njih 19-ero napisalo je kako bi se upoznalo s djevojčicom i predložili bi joj zajedničko učenje i igru, dvoje učenika bi je izbjegavalo jer misle da bi ih zbog toga ismijavali, a dvoje učenika se uopće ne žele družiti niti upoznati s njom jer ih Kinezi živciraju. Na sedmo pitanje što bi učinili u situaciji kada bi prijatelj stalno krao krede i tada optuživao njih, 16-ero učenika zamolilo bi toga učenika da to ne radi i predložilo bi mu da s nekim razgovara o svome problemu. Dvoje učenika u strahu da se prijatelj ne prestane družiti s njima ne bi napravilo ništa, a čak 5-ero učenika zaprijetilo bi mu da se neće družiti s njim ako ih nastavi lažno optuživati. U osmom pitanju što bi napravili kada bi vidjeli kako stariji učenik tuče djevojčicu iz susjednog razreda, svi učenici odgovorili su kako bi vikali na toga dječaka kako nije u redu nekoga fizički zlostavljati i otrčali bi po pomoć. Posebno je zanimljivo deveto pitanje, odnosno situacija kada na putu od kuće do škole i obrnuto svaki dan jedan dječak od ostalih učenika iznuđuje novac. Ovdje su se mišljenja podijelila. Dvanaest učenika odgovorilo je da bi dječaku rekli kako njihova mama teško zarađuje novac koji oni imaju za hranu i sok te bi ga pozvali na sladoled. A jedanaest učenika odgovorilo je kako bi toga dječaka izvrijeđali i naposljetku ga udarili. U desetom pitanju što bi učinili kada bi se tvoji prijatelji rugali djevojčici koja je siromašna, 19-ero učenika pozvalo bi je kući na učenje i igru, troje učenika bi je izbjegavalo iz straha da će im se ostali rugati, a jedan učenik napisao je kako bi bio najsretniji kada ta djevojčica ne bi išla s njim u razred. Odgovori su u skladu s očekivanjem i iz njih možemo zaključiti da većina učenika nije sklona fizičkom nasilju i da tu vrstu nasilja ne odobravaju, premda postoji određena tendencija prema verbalnom i psihološkom nasilju. Također odgovori pokazuju da su učenici osjetljivi na strance, u našem slučaju Kineze i kako nisu tolerantni prema učenicima slabijeg imovinskog stanja, što je svakako vrlo

zabrinjavajuće. Možemo li promijeniti djetetov način razmišljanja? Tko utječe da djeca grade takav stav? Je li ovakav način razmišljanja i djelovanja potiče od obitelji koja već niz godina gradi ličnost svoga djeteta? Učenicima bi trebalo objasniti, odnosno potaknuti ih da sami shvate kako pohađanjem škole svi imaju jednaku priliku za napredak. Možda svi učenici nemaju jednake mogućnosti, ali svojim trudom i zalaganjem imaju priliku pokazati koliko oni vrijede i kakve će osobe jednoga dana postati.

AKTIVNOST 2. – Dramatizacija

Prema Ajduković, Pećnik (2002) skečeve i igre uloga možemo koristiti kako bi djeci pokazali da postoje različiti načini reagiranja u pojedinim situacijama. Djeci je lakše oponašati neku situaciju nego je riječima opisivati. U malim grupama ili pojedinačno može se razgovarati o tome zašto je nastao neki sukob i na koji način taj sukob riješiti!? Kada smo započeli drugu aktivnost zamolila sam učenike neka za početak kažu tri broja od 1 do 10. Učenici su odabrali 4,6,7. Brojeve sam zapisala na ploču. Na ovaj način odabrali smo tri situacije iz prethodno popunjavanog upitnika. Zadatak je bio odglumiti određene situacije. Tijekom prve radionice učenici su djelovali pomalo povučeno i stidljivo pa sam za odabir učenika ovaj puta predvidjela slučajni odabir iz imenika. Međutim, djeca su me ugodno iznenadila jer su se za uloge javljali sami. Učenici su bili aktivni, gluma im se jako svidjela, a posebno me razveselilo što su se pojedini učenici potrudili kako bi što uvjerljivije odradili svoj zadatak. Nakon što smo završili sa ulogama, odnosno nakon svake situacije razgovarali smo o tome koje je rješenje najprihvatljivije i zašto. Učenici su pljeskali jedni drugima, puno smo se smijali i djeca su sama predlagala različita rješenja. Kada smo završili sa ove tri situacije ostalo nam je vremena pa sam predložila da odglumimo još tri. Učenici su spremno prihvatili i ponovno se sami javljali za uloge. Nakon aktivnosti zajednički smo došli do zaključka da je najbolji način rješavanja sukoba dogovor, različiti prijedlozi i razgovor. Jedino na takav način nitko neće biti povrijeđen. Najgori način rješavanja sukoba je udarac, tuča i ignoriranje problema jer takvo ponašanje uvijek završi nekom kaznom.

SLIKA 9. Kako si se osjećao/la tijekom druge radionice?

Za evaluaciju aktivnosti pripremila sam listić s licima osjećaja. Zamolila sam učenike neka podcrtaju ili zaokruže ono lice koje najbolje opisuje njihovo raspoloženje tijekom radionice i da na poledini papira napišu zašto su se tako osjećali. Velika većina učenika, njih 22, osjećalo se sretno, ponosno je bilo 7-ero djece. Posebno me se dojmio jedan dječak koji je napisao da je bio ponosan što je imao dobru ulogu i što je imao mogućnost sudjelovati u radu. Zabrinuto je bilo troje učenika, a razlog tome navode neizvjesnost što nisu znali što ih u radionici čeka. Dvoje učenika bilo je ljuto. Razlog tome je to što je jedan dječak shvatio kako se sve te situacije događaju u stvarnosti, a drugi dječak bio je ljut, uvrijeđen i tužan jer je povrijeđen u glumi. Jednom učeniku bilo je dosadno jer kaže da je bilo puno priče. Cjelokupnom radionicom sam zadovoljna. Učenici su me ugodno iznenadili svojim angažmanom i spremnošću za dramatizaciju. Osim što su bili aktivni učenici koji su glumili, istaknuli su se i učenici promatrači svojim zapažanjima i prijedlozima. Time su pokazali zainteresiranost za ostvarene aktivnosti, a prije svega pokazali su spremnost pomoći prijateljima koji su u pojedinim dijelovima uloga naišli na poteškoće.

Moj kritički prijatelj, nastavnica Jadranka Špiranović zabilježila je:

Smatram da upitnik sa konfliktnim situacijama u 1. aktivnosti ipak nije bio prilagođen dobi učenika, učenici su ga teže pratili jer su odgovori bili opširni pa je studentica čitala odgovore na glas. U 2.aktivnosti učenici su glumeći konfliktne situacije uočili kako primjereno reagirati i mislim da je to jako dobro osmišljeno i odrađeno. Pri tome, djeca su se uživjela i uživala. Razgovor o najprikladnijim rješenjima je možda trebao trajati duže kako bi bilo izrečeno što više mišljenja. Voditeljica radionice se dobro snašla u ulozi moderatora (J.Špiranović, osobna komunikacija, 05.04. 2013.).

9.3.RADIONICA 3. – ŠTO JE NASILJE?

Ciljevi treće radionice bili su podići osjetljivost i osviještenost učenika za problem nasilja, poticanje učenika na slušanje jedni drugih, poticati ugodno komunikacijsko ozračje, poticati učenike na odbacivanje nasilnih ponašanja u razredu i izvan škole. Kako bih ostvarila svoje ciljeve za aktivnosti su mi bili potrebni radni listići 1,2,3, hamer papir, trake i evaluacijski listići

Tijek 3.radionice – Što je nasilje?

Već pri ulasku u razred uočila sam problem. Učenici su bili poprilično bučni, nisu bili raspoloženi i međusobno su se svađali. Vjerojatno je uzrok takvome ponašanju to što je bio zadnji sat, učenici su bili umorni, a prethodni dan su imali Prvu pričest tako da su samo razgovarali i raspravljali o poklonima i koliko je kod njih trajalo slavlje. Učenicima sam objasnila kako je tema radionice nasilje, odnosno nasilno ponašanje. Prema Field (2004) nasilništvo obuhvaća socijalno ili tjelesno uznemiravanje jedne osobe od strane druge, ali obuhvaća i psihološko i emocionalno nasilje. Djeca bilo koju vrstu nasilja mogu doživjeti ili u školi ili na putu od kuće do škole, a ono se može događati često ili se može dogoditi jednom. Kako bih vidjela koliko su učenici upoznati s temom nasilja pripremila sam nekoliko radnih listića. Formirali smo 4 grupe tako što sam učenicima podijelila sličice jabuke, kruške, šljive i naranče. Dogovorili smo pravila suradnje u grupi, a to su: svi sudjeluju, nema točnih i netočnih odgovora, glupih ili pametnih, svi imaju pravo reći što žele. Svi učenici sudjelovali su u radionici.

AKTIVNOST 1. – Što je nasilno ponašanje?

Svakoj grupi podijelila sam radni listić (prilog 7). Prvi zadatak bio je zajedno smisliti i zapisati sve ono što im pada na pamet kada kažemo nasilno ponašanje. Nakon što smo završili s aktivnostima, glasnogovornik prve grupe trebao je pročitati što su napisali, a ostale grupe trebale su uspoređivati odgovore sa svojim i redom nadopunjavati samo onime što se razlikuje od prethodne grupe. Već na početku naišli smo na prve probleme. Iako je grupa odabrala svog glasnogovornika jednom dječaku to se nije svidjelo jer je on želio biti glasnogovornik iako nije izabran. Dječak više nije htio surađivati i stalno je ometao rad grupe. Razmišljajući kako da učenika potaknem na suradnju sjetila sam se „Kvalitetne škole“ Williama Glassera (2005) gdje on piše kako su nastavnici već umorni od ueničkog neposluha pa najčešće griješe kada posežu za kaznama. Tada se stvara sve veći neprijateljski odnos između učenika i nastavnika i na taj način se onemogućava napredak. Dječaku sam tada zahvalila na njegovoj angažiranosti i trudu koji ulaže kako bi uspješno proveli aktivnosti radionice. Zamolila sam ga neka se malo strpi kako bi drugim učenicima pružili priliku da pokažu koliko su i što su novo naučili. Iako isprva nije bio oduševljen idejom, ipak je pristao da prijatelj do njega bude glasnogovornik pa smo ponovno nastavili s radom.

Prva grupa Kruške pod nasiljem je podrazumijevala tučnjavu, svađanje, krađu, psovanje, naguravanje i ruganje. Druga grupa Jabuke nasiljem je smatrala svađu, zlostavljanje, tučnjavu, krađu, ruganje i naređivanje. Treća grupa Šljiva smatrala je da je nasilje šefovanje, zapovijedanje, udaranje, zlostavljanje, silovanje i ruganje. A četvrtu grupu Naranča kada se kaže riječ nasilje asocijalo je na ružne riječi, ogovaranje, izbjegavanje i zlostavljanje životinja. Iz ponuđenih odgovora možemo vidjeti da svi učenici pod nasiljem podrazumijevaju tučnjavu, svađu, krađu stvari, ruganje i zlostavljanje.

Kroz razgovor s učenicima saznala sam kako djeci nije baš jasno zašto je zadirivanje oblik nasilnog ponašanja, jer kako oni kažu „mi njih samo zezamo, a nastane problem“. Iako je pojedincima zadirivanje način na koji će komunicirati sa prijateljima i tako im pokazati bliskost, s druge strane postoje osobe ili djeca koja će to zadirivanje doživjeti jako bolni. Sjećam se djevojčice iz osnovne škole koju su duže vremena zadirivali jer je živjela na selu i imala je drugačiji naglasak. Iako je po prirodi bila vedra i vesela osoba, zadirivanje ju je dovelo do toga da je izgubila samopouzdanje i bilo joj je neugodno razgovarati kako je ne bi ismijavali. Ponekad takva naočigled bezazlena zadirivanja mogu ostaviti trajne ožiljke i

djeca zbog toga mogu imati teškoće. Zadirivanje je zapravo oblik verbalnog nasilja (Field, 2004, str.19). možemo li to objasniti djeci kada danas gotovo svi razgovaramo na takav način? Kroz razgovor s učenicima uvidjela sam da je svatko od njih doživio barem jednom neki od navedenih oblika nasilja.

AKTIVNOST 2. – Nasilje ili šala?

Zadatak druge aktivnosti bio je prepoznati je li neko ponašanje šala ili je posrijedi nasilje. O nasilju govorimo kada netko namjerno želi povrijediti drugu osobu, a šala je kada se svi smijemo i kada nismo povrijeđeni ni na koji način. Kada sam učenicima podijelila drugi radni listić, koncentracija u razredu je znatno opala. Listić 2 se sastojao od tri zadatka. U prvom zadatku trebali su navesti nasilna ponašanja koja riječima povrjeđuju drugoga. Drugi zadatak bio je razvrstati u skupinu ponašanja kojima se povrjeđuje nečije tijelo, a treća skupina zadataka su ponašanja prilikom kojih se javlja strah, sram ili nelagoda. Kada smo zajedno komentirali koji su od tih načina učenici doživjeli bilo je različitih odgovora. Jedan dječak je rekao kako mu je stariji susjed iz petog razreda opalio šamar, ali da ga baš briga jer ga on živcira i svejedno će ga nastaviti izazivati.

Ajduković, Pećnik (2002) spominju manju skupinu žrtava koju nazivaju provokativnim žrtvama. Takvi učenici izazivaju razdraženost i napetost oko sebe, a njihovo ponašanje nažalost izaziva drugu djecu. Pitam se, je li onda i ovaj naš dječak provokativna žrtva? Što se to događa s djetetom kada dopušta da ga udaraju, odnosno kada je svjestan da će dobiti batine, a svejedno izaziva drugu djecu? Možemo li na neki način spriječiti takvo ponašanje i na koji način možemo pomoći takvom djetetu?

Prije dvije godine radila sam kao asistent u nastavi sa djetetom koje je hiperaktivno. On je također bio provokativna žrtva. Za uspješnu suradnju sa ovakvom djecom potrebno je prvobitno mnogo vremena kako bi se stvorilo povjerenje između nas i djeteta, a onda i bezuvjetna ljubav i pažnja kako bi to dijete osjetilo da je i ono važno i da je nekome stalo. Ponekada smo uspijevali stvoriti pozitivan odnos, ali to je nažalost bilo jako rijetko. To dijete imalo je specifičnu obiteljsku priču koja je samo dodatno otežavala napredak, a naposljetku i ja sam brzo otišla tako da nismo puno toga uspjeli učiniti. Mi im možemo pomoći kroz neko vrijeme, ali smatram da taj posao treba ostvariti osoba koja će duže vremena biti uz dijete i posvetiti mu pažnju, jer mijenjajući ljude oko sebe ono se ne može osloniti na nekoga, a time ni izgraditi povjerenje koje smatram da je ključni element suradnje. Također, za ostvarivanje

trajnijih promjena važan je vremenski kontinuitet odgojnog djelovanja, odnosno potrebno je da se odgajatelj duže vremena bavi djetetom, posveti mu pažnju te pokuša razviti odnos povjerenja koji smatram ključnim čimbenikom.

Kada smo govorili o šali jedan učenik rekao je da se radi o šali jedino ako njome nikoga ne vrijeđamo i ne činimo loše. U UNICEF-ovom priručniku (2005 ,str. 51) ističu kako je šala kada se svi smijemo i kada nikoga ništa ne boli, osim naravno usta od smijanja. Jedan učenik ispričao je kako se igrao s prijateljima oko neke bare. Igrali su se lovice, on je zadirkivao svoju sestru i nije vidio kamen na koji se spotaknuo i pao u vodu i smočio lice. Svi su se smijali jer nitko nije bio kriv i nastavili su se igrati. Drugoj učenici bilo je jako smiješno što se njena maca popela kod susjeda na bor i kada ju je htjela skinuti, spotaknula se i srušila i svoju prijateljicu. Prijateljica se nije naljutila i zajedno su otišle na sladoled. Dok su učenici iznosili svoje doživljaje svi su u glas pričali i jedni drugima nešto dobacivali. Unatoč učiteljičinim i mojim nastojanjima da se učenici stišaju i obrate pozornost, to nije bilo moguće tako da sam prekinula radionicu na pet minuta. Isprva su učenici bili iznenađeni prekidom aktivnosti, ali kada su shvatili da je nastao problem i da je aktivnost prekinuta, ispričali su se zbog nastale buke tako da smo nastavili sa trećom aktivnosti.

AKTIVNOST 3. – Razred kao grozno mjesto

Zadatak treće aktivnosti bio je olujom ideja na papir napisati ona ponašanja koja bi razred u kojem se nalazimo učinila groznim mjestom. Među ponašanjima koja bi učinila naš razred groznim mjestom nalaze se neka ponašanja koja su se javljala za vrijeme radionice. Učenici jedni drugima upadaju u riječ, ne slušaju jedni druge i rugaju se odgovorima drugih učenika, pričaju svi u glas i dovikuju se.

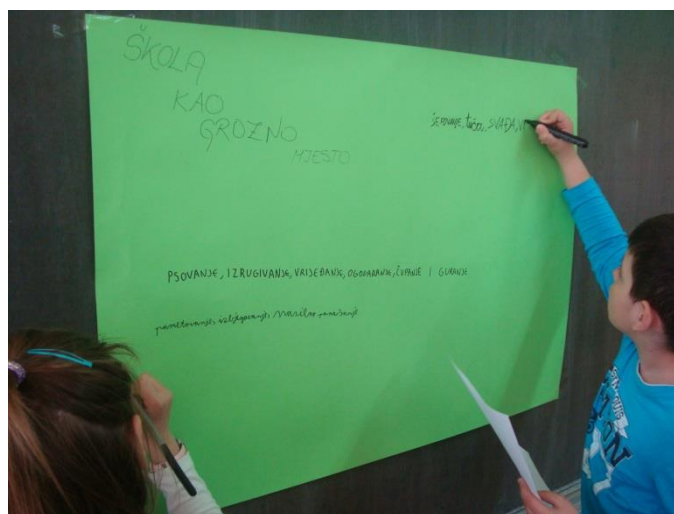
Dok sam pripremala treću aktivnost u svome istraživačkom dnevniku zapisala sam:

„Razmišljajući o razredu kao groznom mjestu zapitala sam se u čemu se razlikujemo mi kao studenti od učenika osnovnih škola? Isto kao i oni tijekom kolegija radili smo stvari za koje sada predbacujemo učenicima. Isto kao i oni smijali smo se profesorima, rugali smo se jedni drugima i ogovarali jedni druge, na vrijeme nismo obavljali svoje zadaće i sl. Još uvijek smo studenti. Jesmo li mi onda kompetentni davati savjete i voditi učenike kroz njihov put? Jesmo li svjesni svoje odgovornosti? Možemo li preko noći postati odgovorni? (B.Pavošević, osobna komunikacija, 09.04.2013.)“.

Nakon što sam podijelila i treći radni listić, objasnila sam kako je zadatak napisati sva ponašanja koja bi naš razred učinila groznim mjestom. Sve grupe navele su da bi to podrazumijevalo sljedeće: pametovanje, isticanje, psovanje, vrijeđanje, šefovanje, svađanje,

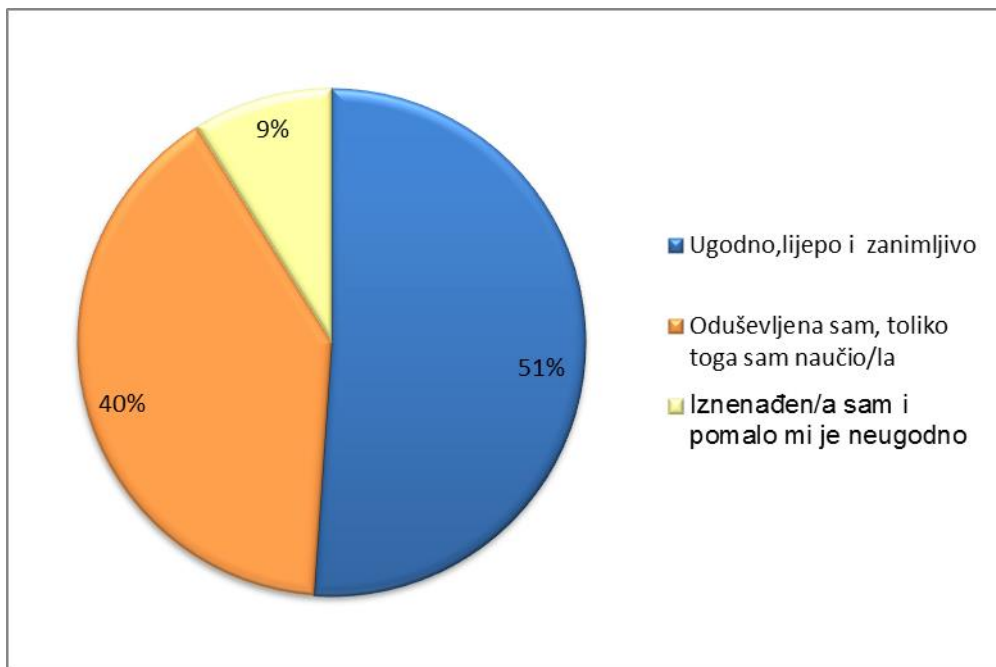
buka, uništavanje stvari, gađanje i laganje. Svi su napisali kako bi se u takvom razredu osjećali tužno i da ne bi htjeli ići u takav razred. Nakon što smo nabrojili i napisali pravila koja ne želimo u svome razredu ukratko smo razgovarali o tome zašto je zaista važno da se prema drugima ne ponašamo na takav način. Učenik S.B. rekao je: „Ako se netko prema tebi ponaša tako da te ignorira, ne zove te na svoj rođendan ili te ismijava, to znači da ti ta osoba uzima ono što ti vrijediš i na taj te način povrijedi.“

Iako su učenici i prije moga dolaska u razred već odredili pravila i ponašanja koja u razredu ne žele i tako pokazali da razumiju razliku između nasilnog i nenasilnog ponašanja, njihovi odgovori tijekom ove aktivnosti u suprotnosti su s njihovim ponašanjem u razredu pa je zaključak da njihovi odgovori i ponašanja ne daju realnu sliku stvarnog stanja. Iz toga možemo zaključiti da niti nastavnica niti ja nismo ostale dosljedne postavljenim si ciljevima što su učenici iskoristili tako da se ne pridržavaju zajedničkih odluka. Tijekom popunjavanja radnog listića, možda sam mogla učenike još više uključiti u proces donošenja odluka. Na takav način bi im omogućila da sami razmišljaju o svome ponašanju, ponašanjima koja ne žele ili o ponašanjima koja bi bila primjerena i prihvatljiva za sve u razredu. Na takav način izbjegla bih autoritet i nametnuta pravila, nego bi ponašanja u razredu bila rezultat njihove zajedničke odluke. Osim toga, zadaci navedeni u prva dva radna listića odnosili su se na nasilna ponašanja pa je učenicima bilo dosadno raditi slične zadatke. Trebala sam s učenicima provesti aktivnosti u kojoj ćemo naglašavati važnost naših postupaka, odnosno što to trebamo činiti i koja su poželjna ponašanja kako bi se svi zajedno osjećali bolje u našem razredu. Sva navedena ponašanja napisali smo na papir koji smo postavili u učionici.

SLIKA 10. Učenici zapisuju negativna ponašanja

Na kraju sam im podijelila evaluacijske listiće i zamolila ih neka podcrtaju, zaokruže ili oboje slova koja predstavljaju njihovo raspoloženje i zadovoljstvo tijekom ove radionice. Svi učenici naveli su da su se osjećali ugodno, lijepo i zanimljivo, njih 18 navelo je kako su oduševljeni i da su puno naučili, a četvero učenika bilo je iznenađeno i pomalo im je bilo neugodno. Zbog samog razvoja radionice, odnosno razredne nediscipline bila sam tužna i razočarana što se osjetilo tijekom radionice. Na kraju sam i sama izgubila koncentraciju što je pridonijelo manjoj aktivnosti učenika u radionici. Shvatila sam kako se ni učenici neće potruditi ostvariti zadatke ako ne budu vidjeli da je to za njih dobro. Požurujući učenike da završe aktivnosti zbog straha od nedostatka vremena učenici su uočili moju nervozu i tada je došlo do prekida suradnje. Shvatila sam tada kako biti nastavnik ili profesor uopće nije lako, često puta puno tražimo od učenika, a sami nismo spremni dati svoj maksimum.

SLIKA 11. Kako si se osjećao/la tijekom treće radionice?

9.4.RADIONICA 4. – GOVOR ZMIJE I ŽIRAFE

Ciljevi četvrte radionice bili su aktivno slušanje, razvijanje osjećaja empatije, naučiti razlikovati govor prihvaćanja i govor odbijanja, naučiti razvijati sposobnosti slušanja i pažnje, a isto tako naučiti prepoznati osjećaje. U aktivnostima ove radionice koristila sam kartice govornih situacija koje sam preuzela iz UNICEF-a (2004.-2005., str. 133.), plakat zmiје i žirafe te evaluacijske listiće za kraj radionice.

Tijek 4.radionice – Govor zmiје i žirafe

Realizaciji radionice pristupila sam s određenom dozom straha, ali i željom da se ne ponovi atmosfera s prošle radionice. S obzirom da sam prošlu radionicu započela prije nego su se učenici smirili (na što me nastavnica u komentarima upozorila), naučila sam njihov znak za umirivanje i obraćanje pozornosti na nastavnika tako da nismo imali nikakvih problema. Učenici su bili veseli i raspoloženi što je uvelike pridonijelo ugodnom nastavnom ozračju. U ovoj radionici sudjelovalo je 22-je učenika. Učenike sam upoznala sa zadacima radionice, a to je podrazumijevalo uvježbavanje govora, odnosno govora prihvaćanja i s druge strane govora odbijanja. Bognar (1998) u svome pismu u predgovoru knjige „Govor nenasilja“ govori kako je nerealan od govora nasilja očekivati da će stati na kraj nasilju, ali pomoći će nam u komunikaciji sa bliskim osobama. On tvrdi da naučiti govor nenasilja, odnosno govor žirafe pomaže kako bismo drugima jasno prenijeli poruke, svoje osjećaje, želje ili potrebe.

Najprije sam cijeloj grupi objasnila kako postoji dva načina reagiranja u istoj situaciji. Nakon toga sam uzela karticu učiteljica i pročitala sam je naglas. Prvo sam karticu pročitala govorom zmiје, a zatim govorom žirafe. Upitala sam učenike u čemu se razlikuju ova dva govora. Učenici su odgovorili da se razlikuju u tome što je prvi govor opasan i nije ugodan, a drugi je blag i prijateljski. Učenici ne bi voljeli da učiteljica na njih više zbog zadaće nego bi htjeli da im se obraća na prijateljski i poticajan način kao u drugoj situaciji. Na ploču sam zatim zalijepila hamer-papir na koji sam sama pripremila osnovna obilježja govora odbijanja i govora prihvaćanja.

Učenike sam upitala kakva je zmiја. Odgovorili su da je hladna, opasna, otrovna, napada ljude i grozna je. Tada sam im objasnila kako je govor odbijanja upravo zato dobio ime govor zmiје. Osoba koja razgovara na takav način je hladna, napada i vrijeđa svoje prijatelje, roditelje. Takva osoba okrivljuje druge, vrijeđa, kritizira i ne cijeni drugu osobu.

Nakon toga upitala sam ih kakva je žirafa. Odgovorili su da je jako velika i dobra. S obzirom da je velika, zaključili smo da ima veliko srce. A osobe za koje kažemo da imaju veliko srce su dobre, iskrene, dobronamjerne, imaju mnogo prijatelja. Takav je i govor prihvaćanja. Osobe koje govore govorom žirafe razgovaraju o onome što se dogodilo, o vlastitim osjećajima i osjećajima drugih ljudi, poštuju želje i potrebe drugih osoba.

Učenici su me upitali kako se najčešće ja ponašam u svome okruženju. Tada sam se i sama zapitala isto i došla sam do zaključka kako se i sama ponekad ponašam kao zmija. Upitali su me zašto onda ako se nekad ponašam kao zmija želim da se oni ponašaju kao žirafa. Tada sam im rekla da trebamo nastojati mijenjati svoje ponašanje kako bi nam svima bilo puno ljepše. Svi trebamo težiti tome da pomognemo jedni drugima, da naučimo slušati i razumijevati jedni druge. Objasnila sam im da svi pa i odrasli ponekad griješe, ali da kada postanemo svjesni svojih greški i kada ih pokušamo riješiti postajemo bolje osobe.

Bognar (1998, str. 7) navodi kako Marshall Rosenberg smatra kako i za zmiju ima nade te da osoba koja govori zmijski ne mora biti nužno zla. Zmiju bi trebali slušati žirafinim ušima i na takav način je potaknuti na promjenu. No, pitam se, jesmo li mi sami spremni uraditi taj korak? Jer često puta se ponašamo kao zmijski i nije nas briga hoćemo li na takav način nekoga povrijediti. Često puta nam je lakše nekoga ismijavati ili mu se rugati zbog njegovog ponašanja. Ali, jesmo li spremni saslušati drugoga, pokazati mu da je važan i na takav mu način pomoći? Nakon rasprave zamolila sam učenike da se javi dvanaest dobrovoljaca za glavnu aktivnost.

SLIKA 12. Govor zmije i žirafe

AKTIVNOST 1. – Vježba govora odbijanja i prihvaćanja

U kutijicu sam stavila kartice sa govornim situacijama. Dvanaest dobrovoljaca izvuklo je po jednu karticu. Zamolila sam učenike da za početak svatko nađe svoj par i da odglume izabranu situaciju. Djeci koja nisu dobila kartice dala sam uputu neka pažljivo slušaju i gledaju kako bi mogli sudjelovati u raspravi. Glumili smo situacije u kojima djevojka čeka svoga mladića, vožnju autobusom, parkiranje auta, situaciju kada roditelji opominju svoje dijete, ravnateljeve kritike, situacije u trgovini. Nakon svake odglumljene situacije učenike sam upitala što misle koji je bio govor zmije, a koji žirafe.

Smatram da su učenici dobro uočili razliku između ova dva govora i jako su se potrudili glumiti. Učenicima je aktivnost bila zabavna, smijali smo se i pomagali jedni drugima. Zaključili smo kako svi mi ponekad koristimo govor zmije i da tada ne nailazimo na dobre rezultate. Osobe s kojima razgovaramo govorom zmije su tužne, žao im je što na takav način razgovaramo s njima. Kada sa svojim bližnjima razgovaramo govorom žirafe, oni se osjećaju sretno, veselo i prihvaćeno. Na pitanje kada najčešće koriste govor zmije, a kada žirafe, učenici su odgovorili da kao zmija razgovaraju kada su ljuti, kada se svađaju sa braćom ili

sestrama ili kada se posvađaju sa prijateljima. Govor žirafe koriste kada se druže s prijateljima ili kada nekome žele pomoći. Kada sam ih upitala koji govor oni sami najčešće koriste većina je rekla govor žirafe. Tek nekolicina se ohrabrila priznati da češće rabe govor zmije i u školi i kod kuće. Na kraju smo zaključili kako je mnogo korisniji i poticajniji govor žirafe, jer otvara prostor za nova prijateljstva, iskren je, dobronamjeran i uvijek ga je ugodno čuti.

Po završetku aktivnosti učenicima sam podijelila šarene papire i zamolila ih neka sami napišu ono što im se svidjelo, što je bilo dobro ili što bi promijenili. Većina učenika napisala je da je radionica bila zabavna, poučna, da su se super osjećali i da ne bi mijenjali ništa. Učenicima se svidio način na koji su naučili razliku između dobrog i lošeg ponašanja, smatraju da je radionica bila maštovita, svidjela im se gluma. Tek je dvojici učenika bilo dosadno. Ovom radionicom sam bila zadovoljna, učenici su bili veseli, spremni za rad i jako su se potrudili što vjernije glumiti. Kod nekoliko učenika ponovno sam uočila talent za glumu koji bi bilo dobro razvijati.

SLIKA 13. Učenička razmišljanja o radionici

Moj kritički prijatelj, nastavnica Jadranka Špiranović zabilježila je

„Radionica je bila vrlo dinamična i u potpunosti je ostvarila zadane ciljeve. Učenici su aktivno sudjelovali, uživali se u zadane uloge. Uočili su osobitosti govora odbijanja i govora

prihvaćanja kao i njihove različitosti. Tijekom radionice pokazalo se da učenici prepoznaju osjećaje, ali se o njima teže izražavaju. Međutim, studentica ih je uspješno vodila kroz aktivnosti tako da su uspjeli izraziti što osjećaju. Za razliku od prošle radionice studentica je zadržala pozornost i zanimanje učenika od prve do posljednje minute“ (J.Špiranović, osobna komunikacija, 19.04.2013).

Kada mi je nastavnica Jadranka poslala svoj mail i komentar radionice bila sam iznenađena što je u svojim bilješkama navela da su učenici uspjeli izraziti svoje osjećaje. Iako su aktivnosti prošle izvrsno i učenici su usvojili obilježja govora prihvaćanja i odbijanja, smatram da nisam uspjela ostvariti to da učenici govore o svojim osjećajima. U razgovoru o bilješkama, nastavnica mi je rekla da učenici inače ne govore o svojim osjećajima u razredu, jer velika većina djece u obiteljima ima specifične situacije koje uvelike utječu na njihov razvitak. Tako da i ono malo što su se uspjeli izraziti, nastavnica je smatrala pozitivnim.

9.5.RADIONICA 5. – NASILJE, NAŠA ISKUSTVA I ŠTO SMO UČINILI

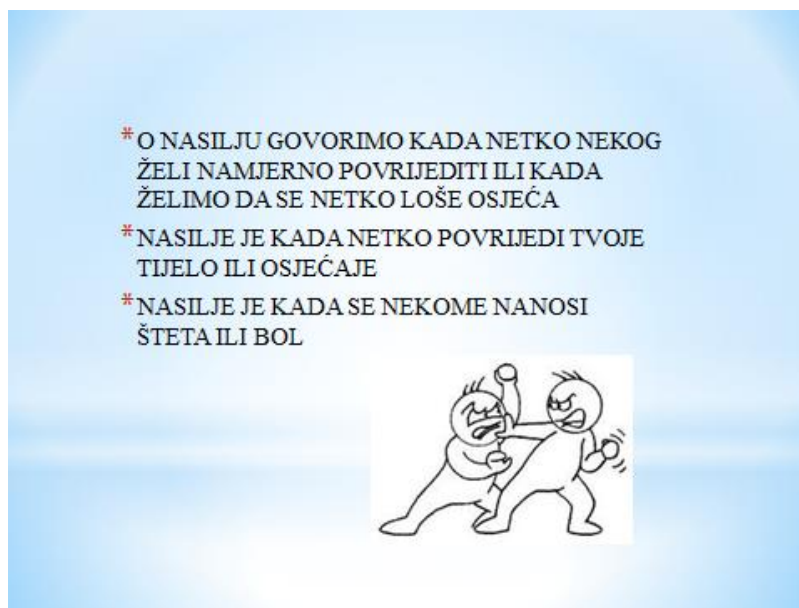
Ciljevi pete radionice bili su ukazati na problem i posljedice nasilnog ponašanja, uočiti svakodnevne konfliktne situacije, naučiti pronaći najprikladnije rješenje konflikata te uvijek poticati nenasilnu komunikaciju. Tijekom ove radionice koristila sam Power Point prezentaciju, indijansku glazbu i evaluacijske listiće za kraj.

Tijek 5.radionice – Nasilje, naša iskustva i što smo učinili

U školu sam došla nešto ranije nego inače kako bih pripremila prijenosno računalo i projektor za pripremljenu prezentaciju. Razveselilo me što je svaka učionica opremljena suvremenom opremom kao što je projektor i računalo povezano na internet. Učenici su me dočekali s velikim nestrpljenjem, ali i radoznalošću. Jako ih je zanimalo što sam pripremila i veselili su se prezentaciji. Ovoj radionici prisustvovalo je 22-je učenika.

AKTIVNOST 1. – (Ne)nasilje

Za sami početak radionice učenicima sam pripremila prezentaciju o nasilju, odnosno nenasilju. Prezentacija je sadržavala nekoliko podnaslova napravljenih tako da im budu što razumljiviji i zanimljiviji.

SLIKA 14. Slajd iz Power Point prezentacije „(Ne)nasilje“

U prvom podnaslovu „što je nasilje“ prikazano je nekoliko definicija nasilja. Tako je između ostalih navedena i sljedeća definicija: „Nasilje je svaki onaj postupak koji razara, ugrožava, oštećuje i ponižava ljudsko biće“ (Bognar, Uzelac, Bagić, 1994, str. 6). Nakon toga upitala sam učenike što oni misle da je nasilje. Učenici su bili aktivni i dali su sljedeće odgovore: „Nasilje je ciljano loše ponašanje“. „Nasilje je zlo“. „Nasilje je kada nekoga namjerno udarimo“. „Nasilje je kada govorimo ružne stvari o drugim ljudima“. „Nasilje je zlostavljanje“. Sljedeća dva podnaslova odnosila su se na nasilnika i žrtve nasilja. Kada sam učenike upitala kako bi opisali nasilnu osobu rekli su da je ta osoba jača od njih, da izaziva, prijeti, ruga im se, omalovažava ih, prati od kuće do škole, iznuđuje novac i sl. Za žrtve kažu da su to osobe koje nasilnik maltretira, i da se one ne mogu obraniti. Žrtve se ponašaju uplašeno, tužno, jadno, strah ih je nekome reći za problem. Na pitanje kako bi pomogli prijatelju koji trpi nasilje, nekoliko učenika pozvalo bi tu osobu kući da zajedno igraju društvene igre, pozvali bi ih na palačinke i zajedno učiti. Jedna učenica rekla je kako bi pozvala takvu osobu na sve svoje proslave i da bi joj na taj način pokazala kako je i ona vrijedna i da zaslužuje imati prijatelje. A nekoliko učenika priznalo je da ne bi napravilo ništa iz straha da se i njima nešto ne dogodi. Na pitanje što misle da je nenasilje, odgovorili su kako je to kada se svi zajedno druže, kada se igraju bez svađe, kada nikoga ne izbacuju i ne isključuju iz igre, kada svi surađuju i poštuju jedni druge. Slike u prezentaciji učenicima su bile smiješne tako da je prvi dio radionice prošao razigrano uz puno smijeha.

AKTIVNOST 2. – Naša iskustva s nasiljem, izrada stripa

Nakon što smo završili prvu aktivnost, učenicima sam dala uputu za drugi dio radionice. S obzirom da smo se upoznali s brojnim nasilnim situacijama kako u radionicama, tako i u prepričavanju vlastitih iskustava, zadatak ove aktivnosti bio je stripom prikazati nasilnu situaciju koju su učenici doživjeli. Ali tako da prikažu, odnosno nacrtaju nenasilan način rješavanja konfliktne situacije. Nekoliko učenika nije željelo s nama podijeliti svoje iskustvo pa su pitali mogu li nacrtati izmišljenu situaciju, dok su neki učenici umjesto ljudi poželjeli nacrtati sukob životinja ili biljaka.

Nekoliko puta učenici su me pitali zašto ih ispitujem o njihovim iskustvima s nasiljem. Smatram da su upravo ti učenici doživjeli neku vrstu nasilja o kojoj ili ne žele ili ne smiju govoriti. Oni su se poistovjetili sa biljkama i životinjama pa vjerujem da su na takav način ipak govorili o situacijama koje su doživjeli.

Iz ovoga možemo zaključiti kako su djeca vjerojatno na neki način svjesna svoje nemoći utjecanja na pojedine događaje. Ona djeca koja su doživjela nasilje najčešće gube povjerenje u osobe oko sebe te skrivaju svoje osjećaje. Ona o tim događajima tada ne govore izravno. U djeci se javljaju zbunjujući događaji i vjerojatno nisu spremni suočiti se s vlastitim iskustvima. Osim što se mogu poistovjetiti sa stvarima, biljkama ili životinjama, do djetetovih misli može se doprijeti art terapijom. Naravno, za to je potrebna stručna pomoć psihologa. Kroz crtež djeca iskazuju misli i osjećaje koje još ne umiju izraziti ili im je neugodno govoriti o njima. U art terapiji dijete može samo birati što će crtati ili ga stručna osoba navodi. Tada to najčešće bude slika obitelji pri kojoj se djecu ispituje tko su osobe na slici, što one rade, što govore, kakvi su odnosi između njih i sl. tijekom terapije razgovor s djecom vrlo je važan, ali isto tako je važno djetetu dopustiti da se bavi onime što ga opušta (Ivanović, n.d.). Osim art terapije postoje još terapija glazbom, drama terapija te terapija plesom i pokretom.

Dok su učenici sudjelovali u drugoj aktivnosti pustila sam im indijansku glazbu. Većinu učenika glazba je oduševila, samo je jedan učenik rekao da ga to živcira. Kada sam učenika upitala koji je razlog tome da ne želi učiti uz glazbu rekao je da ga glazba živcira zato što je sviraju Indijanci, a on ih ne voli i samo ga ometaju. Kako se cijeli razred složio s ovom idejom o slušanju glazbe tijekom aktivnosti, učenika sam zamolila da ovaj puta surađuje sa svima nama i da ipak pokuša odraditi svoj zadatak, a da ako se ne može koncentrirati ja ću mu

pomoći. Dogovorili smo se da idući puta neću sama odabrati glazbu nego da ćemo zajedno glasati za vrstu glazbe koju želimo slušati.

Iako je dječak rekao da ga živciraju Indijanci, mislim da je ipak problem bio u nedostatku pozornosti koju je on želio skrenuti na sebe, jer kada sam sjela pokraj njega i pomogla mu crtati on je počeo lagano pjevušiti. Rekla bih da je ovaj učenik na neki način zanemarivan u obitelji i da na sve moguće načine želi privući pozornost na sebe. Želi nam poručiti da je i on važan, da je i on tu. Roditelji često zbog vlastitih interesa posvećuju premalo pozornosti i pažnje djetetu tako da će ono na sve načine pokušati privući pozornost na sebe i svoje potrebe. Često puta ovakvu djecu osuđujemo i u razredu definiramo kao „probleme“, a zapravo bi u suradnji s roditeljima trebali malo po malo izgraditi s djetetom odnos povjerenja, blizine i razumijevanja. Nekoliko učenika zaista se potrudilo crtati i na vrijeme su završili svoj zadatak.

SLIKA 15. Učenički rad – strip

Kako su učenici završavali svoje radove, svaki je ukratko prezentirao svoj strip i način na koji su riješili sukob. Većina učenika je u stripu prikazala situaciju kada netko od njih iznudauje novac, nekoliko je prikazalo oduzimanje stvari, a jedna djevojčica naslikala je ogovaranje.

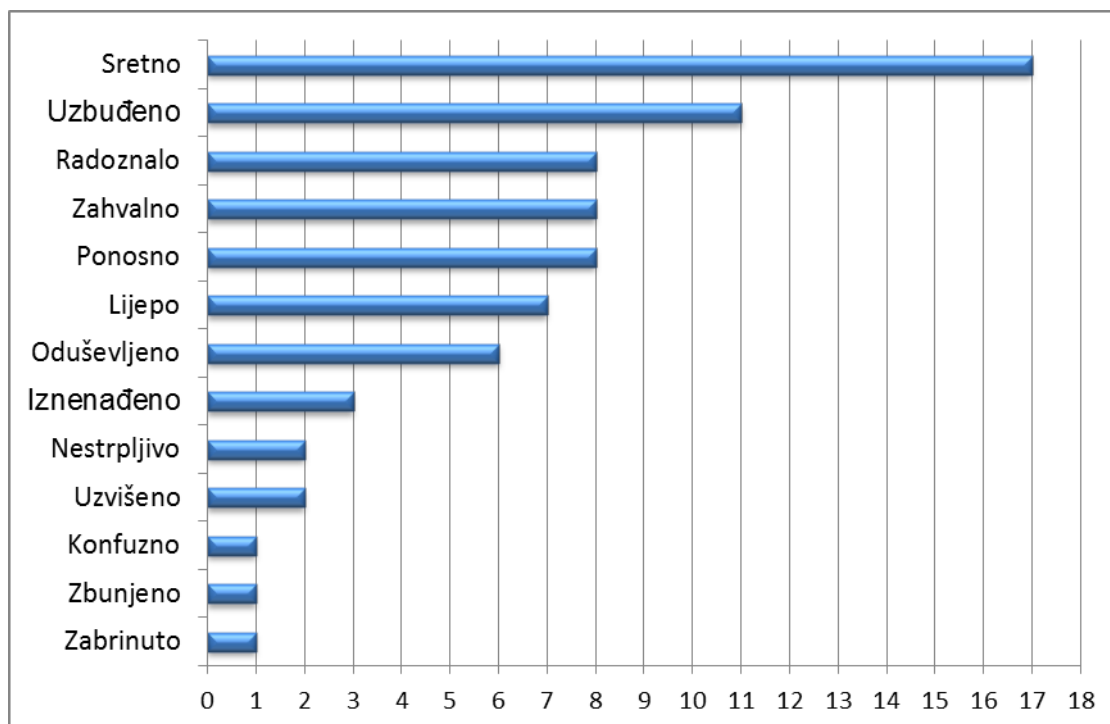
Iznuđivanje novca postaje veliki problem zajednice, jer zbog današnjeg načina života sve više je neimaštine pa se neka djeca nažalost okreću kriminalu. Iznuđivanje novca ili stvari postaje česta pojava, a djeca joj se vrlo teško ili gotovo nikako odupiru. Kroz razgovor s učenicima saznala sam da je oko polovine razreda barem jednom doživjelo da je stariji učenik iz škole ili čak nepoznata osoba od njih tražila novac. Osim novca jednom učenici su uzeli zlatni prsten, a drugoj sat. Iz ovoga se može zaključiti da je iznuđivanje novca i stvari zaista ozbiljan problem na kojemu mora raditi šira zajednica, a ne samo škola.

Sve one situacije koje su se događale u okvirima škole uspjele su se riješiti uz pomoć djece, roditelja, nastavnice i stručne službe jer su djeca poznavala dječaka i njegovu obitelj. Ali veliki problem je u tome što na putu od kuće do škole djeca nailaze na osobe koje ne poznaju ili ih nikada prije nisu vidjeli. To bi značilo da osobe koje iznuđuju novac ne moraju biti nužni iz istog mjesta pa problem postaje još ozbiljniji. Učenici su zajedno sa roditeljima pokušali riješiti situaciju tako da ih uvijek netko od roditelja, djeda ili bake ili čak rodbine prati u školu i dolazi po njih kada nastava završi.

Posebno me razveselilo što je učenica koja polazi prilagođen program aktivno sudjelovala uz pomoć učiteljice i čak je prva završila svoj rad. Bila sam jako ponosna jer je pristala ispričati o svome stripu dok sam je snimala, jer često ne želi odgovoriti kada je netko nešto upita.

Već na samom početku aktivnosti vidjela sam da je učenicima bilo potrebno dosta vremena kako bi osmislili strip, odnosno da se prisjete nasilne situacije koju su doživjeli. Međutim, nakon što sam im pomogla tako da sam nabrajala nasilne situacije nastali su zanimljivi radovi. Od učeničkih stripova napravili smo knjigu koja će ih uvijek podsjećati na njihov trud.

Na završetku sata učenicima sam podijelila lica osjećaja i zamolila ih da oboje, podcrtaju ili zaokruže ono lice koje predstavlja njihovo zadovoljstvo radionicom u kojoj su sudjelovali. Na papiriću je među licima bilo ponuđeno i konfuzno raspoloženje što je učenicima bila nepoznanica stoga sam im objasnila da bi to značilo, košmar, zbrka u glavi, zbunjenost. Svi učenici zaokruživali su više ponuđenih odgovora. Sretno se osjećalo 17 učenika, a 11 učenika bilo je uzbuđeno. Ponosno, zahvalno i radozno osjećalo se po 8 učenika, Izenađeno je tijekom radionice bilo troje učenika, nestrpljivo i uzvišeno osjećalo se po dvoje učenika. A zabrinuto, konfuzno i zbunjeno osjećao se tek po jedan učenik. Učenici su tijekom cijele radionice bili aktivni i zainteresirani za suradnju što je pridonijelo ugodnoj aktivnoj atmosferi. Smatram da sam ostvarila svoje ciljeve i time sam jako ponosna.

SLIKA 16. Kako si se osjećao/la tijekom pete radionice?

Moj kritički prijatelj, nastavnica Jadranka Špiranović zabilježila je:

„Power Point prezentacijom studentica je uspjela pobuditi interes učenika i potrebu da iznose osobna iskustva vezana uz nasilje. Jako dobro su uočili tko su žrtve, a tko nasilnici. Kreativno su pronalazili rješenja kako pomoći žrtvama nasilja. Tijekom aktivnosti bila je vrlo poticajna atmosfera i studentica se dobro snalazila u izazovnijim situacijama“ (J.Špiranović, osobna komunikacija, 22.4.2013.).

9.6.RADIONICA 6. – IZRADA PANOJA OD PLASTIČNIH ČEPOVA

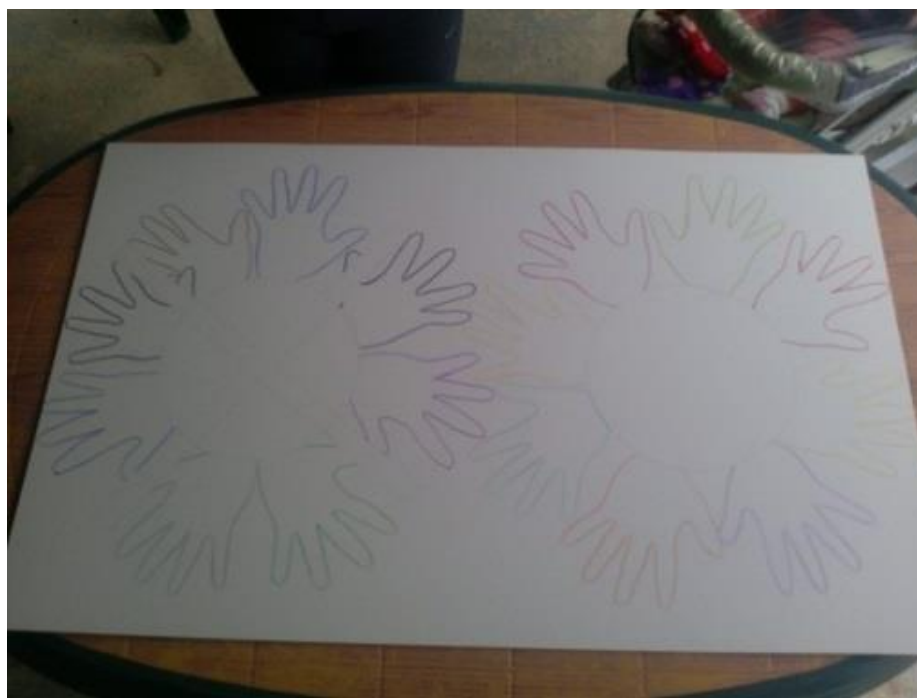
Ciljevi šeste radionice bili su razvijati suradnju i povjerenje, stvarati nova prijateljstva, zajedničkim radom pokazati da svi jednako vrijedimo, djelovati u skladu s nenasiljem. Za provedbu ove aktivnosti koristili smo šperploču, čepove s plastičnih čaša i silikonsko ljepilo. U ovoj radionici sudjelovao je dvadeset i jedan učenik.

Tijek 6.radionice – Izrada panoa od plastičnih čepova

Nakon što se nekoliko dana nismo vidjeli, učenici su me dočekali s oduševljenjem. Njihovo uzbuđenje još više je poraslo kada su vidjeli da je na redu radionica u kojoj lijepimo čepove od plastičnih boca na šperploču. Učenici su marljivo sakupljali čepove i donosili ih u školu za

vrijeme trajanja svih radionica. Njihova angažiranost u sakupljanju materijala me oduševila i dala mi je povod da se još više potrudim oko preostale dvije radionice. Iako je moj prvobitni plan bio izraditi predložak za pano u suradnji s učenicima, to nažalost zbog učeničke nezainteresiranosti, ali i pretrpanosti obavezama nismo bili u mogućnosti realizirati. Iako sam ih istovremeno zamolila neka za vrijeme dok sakupljaju čepove pokušaju smisliti kako bi trebao izgledati naš pano, nije bilo rezultata. Kada sam ih upitala kako to da se baš ničega ne mogu sjetiti oni su mi rekli kako stalno imaju puno obaveza i puno zadaće koju baš moraju napraviti pa jednostavno nisu mogli razmišljati o tome kako će izgledati pano. Međutim, lijepljenje čepova spremno su dočekali. Stoga sam ideju za pano smislila sama, a učiteljicu Vericu Jezdić smo zamolili neka nam pomogne u crtanju podloge na šperploči. S obzirom da sam čepove planirala lijepiti sa silikonskim pištoljem, jedan dio plakata napravila sam kod kuće. Razlog tome je bio što je ljepilo jako vrelo pa me bilo strah da ne bi došlo do nezgode. Jedan dio čepova lijepili smo u školi običnim ljepilom.

SLIKA 17. Iscrtana podloga na šperploči

Tijekom trajanja ove radionice učenici su bili izrazito aktivni i zainteresirani te spremni na suradnju. Atmosfera je bila ugodna i ovaj puta nismo pričali puno o nasilju, odnosno nenasilju. Primijetila sam da neki učenici zamjeraju i ne žele govoriti o svojim nasilnim ili nenasilnim iskustvima pa sam odlučila s njima razgovarati o njihovoj svakodnevnici, o tome kako provode svoje slobodno vrijeme i imaju li slobodnog vremena uopće.

Iz neformalnih razgovora saznala sam mnogo toga što kroz radionice nisam mogla shvatiti, kao npr. kako djeca reagiraju u pojedinim situacijama, kako se ponašaju ili razmišljaju. Iskreno su govorili o svojim obiteljima, o tome koliko provode vremena sa svojim najbližima, koliko vremena provode na kompjuteru, u kojoj mjeri se druže jedni s drugima, o kućnim ljubimcima, nestašlucima i sl. Iz ovoga možemo zaključiti da kako bismo mogli odgojno djelovati moramo se upoznati s djecom, upoznati njihove osobnosti i prilike u kojima djeca odrastaju.

SLIKA 18. Čepovi silikonski lijepljeni kod kuće

Plakat sadrži dva kruga oko kojih su nacrtane ruke. Jedan krug predstavlja nenasilan način komunikacije i na njega su polijepljeni čepovi toplih boja. S druge strane nalazi se krug kojeg obavijaju ruke tamnih boja i on predstavlja nasilje. Ovaj krug prekriven je crvenim čepovima. U svaku ruku polijepili smo papiriće na koje smo napisali riječi koje označavaju nasilno ponašanje i koje asociraju na nenasilje. Oko nenasilnog kruga polijepili smo cvjetice od čepova, a pored nasilnog kruga nalijepili smo udarac. Učenici su bili oduševljeni mojom kreativnom idejom, a nastavnica je odlučila zadržati plakat i izložiti ga u školskom hodniku. Osim što su učenici jako dobro prihvatili ovu aktivnost, ništa manje nije bila oduševljena i nastavnica koja je u svojim bilješkama zapisala:

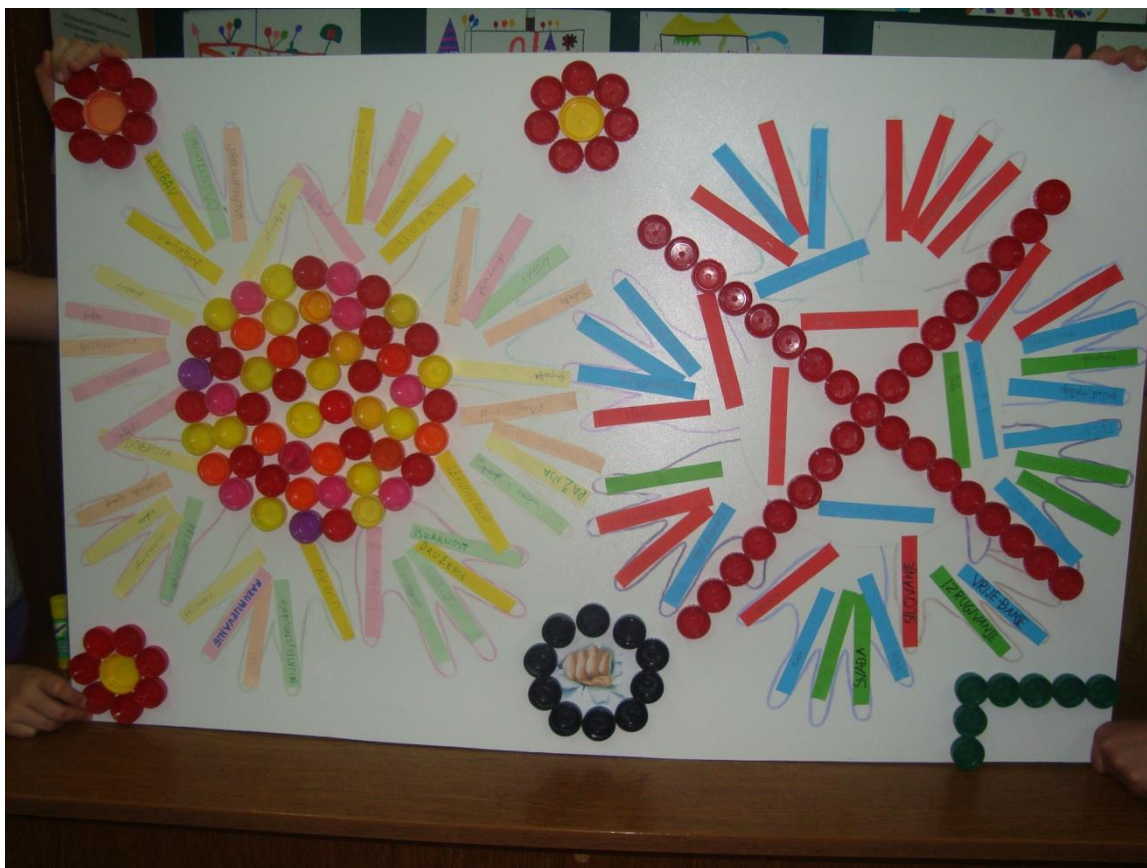
„U vrlo pozitivnom ozračju učenici su uživali izrađujući plakat. Poticali su jedni druge i prisjećali se situacija iz prethodnih radionica. Sama izrada plakata od odbačenih čepova učenicima je bila zanimljiva i edukativna, kako o nenasilju tako i u ekološkom pogledu. Studentica je jako dobro reagirala na njihova pitanja i ideje koje su iznosili. Učenici su jedva

dočekali da izraze svoje mišljenje o radionici. Bili su radoznali na koji će način to učiniti jer im studentica uvijek pripremi nešto novo, zanimljivo“ (J.Špiranović, osobna komunikacija, 06.05.2013).

SLIKA 19. Učenici izrađuju plakat

Iako se učenicima jako svidjela ideja o izradi panoa, smatram daje za tu aktivnost trebalo izdvojiti više vremena. Međutim, učenici su pretrpani izvanškolskim i izvannastavnim aktivnostima, natjecanjima, projektnim danima i provedbom zdravstvenog odgoja tako da nismo bili u mogućnosti osigurati više vremena. Na kraju sata učenicima sam podijelila listić za evaluaciju, Srećka i Ljutka. Njih 19-ero zaokružilo je sretnog smješka i rekli su da im je bilo super, oduševljeni su i zaista su se zabavili. A tek dvojici učenika bilo je dosadno i zaokružili su Ljutka. Glavni cilj radionice bio je učenike poticati na zajedništvo, suradnju i međusobno druženje bez nasilja. Smatram da sam u ovoj radionici svoj cilj ostvarila, a kao dokaz tome je gotov plakat koji je odraz našeg truda u svim radionicama.

SLIKA 20. Konačan izgled plakata

9.7.RADIONICA 7. – CRNO JANJE

Ciljevi sedme radionice bili su osvijestiti učenike da su isključivanje iz društva ili nagovaranje drugih da se s nekim ne druže također nasilje. Također sam ovom radionicom učenike koji promatraju nasilje željela potaknuti da nešto učine i neka pomognu učeniku ili osobi koja trpi nasilje, ali i pokazati im kako uvijek mogu nenasilno riješiti sukob. Za provedbu ove radionice bila mi je potrebna priča „Crno janje“ i evaluacijski listić.

Tijek 7.radionice – Crno janje

Cilj ove radionice bio je učenicima pokazati da i kao promatrači nasilja mogu biti korisni te da ne treba zatvarati oči pred nasiljem. Prema Zrilić (2006, str. 52) promatrači nasilja su treća skupina vršnjaka koji indirektno i sami sudjeluju u činu zlostavljanja. Mogu pomagati i ohrabrivati osobu koja inicira zlostavljanje. Iz straha se čak pridružuju nasilnicima kako bi

sebe zaštitili. Djeca koja promatraju nasilje nesigurna su i prestrašena. Tek poneki suosjećaju sa žrtvom i nesretni su što ne mogu pomoći.

AKTIVNOST 1. – Priča „Crno janje“

Učenicima sam pročitala nezavršenu priču „Crno janje“. U priči se crno janje našlo u stadu bijelih ovaca. Mladunci su ga vrlo lijepo prihvatili i igrali su se s njime. Jedino je stari jednorogi ovan stalno gundao i nije ga želio u stadu pa je tražio da ga se izbaci jer je mislio da će im samo donijeti nesreću. Jednorogi ovan je protjerao janje i ono je samo krenulo niz padinu. Tada sam im rekla da je njihov zadatak završiti priču kako god žele. Iako im je na početku ovaj zadatak bio pomalo nejasan i neobičan, savjetovala sam im neka se stave u položaj janjeta i tada su nastale zanimljive priče. Nakon što su svi završili sa pisanjem završetaka priče, učenici su svoje radove prezentirali čitajući ih. Većina radova završava sretnim završetkom, a smatram da je razlog tome što su učenici kroz naše radionice naučili razliku između dobrog i lošeg i naučili su ponašati se nenasilno.

Lana Kalem

CRNO JANJE

U stadu koje su pastiri doveli na ispašu u planinu, među bijelima, našlo se jedno crno janje. Mladunci ga prihvatili i igrali su s njime; razlika u boji nije im smetala. Samo je jednorogi ovan, otprije poznat po zloj čudi, počeo govoriti kako bi ga trebali negdje ostaviti jer će stadu donijeti nesreću. A kad su u daljini ugledali nekoliko crnih ovaca, jednorogi odlučno zatraži da se riješe crnog janjeta. Ako ga sad otjeramo, može se priključiti sebi sličnima. Pravi je trenutak za to! – opravdavao je svoju nesnošljivost. Shvaćajući da će biti izopćeno, crno janje oborene glave samo krene niz padinu...

Završite priču!

Doga dana crno janje krenulo je u
šetnju, na jednu planinu. Jednorogi
ovan brojao se da se crno janje neće
vratiti pa je odlučio ići na polako i
janjeta selujući se. Crno janje je vrlo jako
polako i oprezno da ne padne. Kada je
crno janje došlo do ruba planine
jedorogi ovan je htio gurati janje u
planine, ali nije upis jer se janje u taj
isti tren odmaknuo i jednorogi je ras.
Kada se janje to vidilo ras je podignuo
jedorogi i tada su crno janje i jednorogi
ovan postali najbolji i najsretniji
prijetelji! "

SLIKA 21. Završetak priče „Crno janje“

Najviše me se dojmio rad djevojčice koja je napisala da je crno janje krenulo u šetnju. Jednorogi ovan strahovao je od povratka Crnog janjeta i zbog toga odlučio je krenuti za njim. Kada je janje došlo do ruba padine, jednorogi ovan ga je odlučio gurnuti, ali ovan se okliznuo i pao. Umjesto da ode i ostavi ovna, janje je podignulo jednorogog ovna i oni su se od tada pomirili i postali dobri prijatelji (slika 22).

SLIKA 22. Učenici čitaju svoje radove

AKTIVNOST 2. – Gluma

Nakon što su učenici pročitali svoje radove, sljedeći nam je zadatak bio odglumiti priču crnog janjeta. Učenici su s oduševljenjem prihvatili ovu aktivnost jer sam već ranije uočila kako su uvijek spremni uživjeti se u neku ulogu. Sjedili smo u krugu i izabrali smo učenike koji će glumiti. Jedan dječak glumio je jednorogog ovna, a djevojčica crno janje. Ostali učenici bili su promatrači, odnosno janjići i ovce. Nakon što smo odglumili priču, razgovarali smo o tome tko je u priči nasilan, a tko trpi nasilje. Učenici su spremno odgovarali na moja pitanja i došli su do zaključka da je crno janje bilo je tužno i žalosno jer ga je jednorogi ovan protjerao iz stada. Ispričala sam im kako su i janjići i ovčice bili promatrači nasilja, ali da je među njima postojala jedna vrlo važna razlika, a to je da je ovcama bilo žao crnog janjeta, ali nisu ništa poduzele, a janjići su potražili pomoć. Učenici su razgovarajući međusobno zaključili da se svi mi ponekad ponašamo kao jednorogi ovan, a razlikujemo se u tome što je nekima žao zbog toga, a drugi bi i dalje postupali na takav način. Nastavnica je bila zadovoljna načinom na koji je protekla aktivnost i napisala je:

„Prilikom rada u ovoj aktivnosti došlo je do izražaja koliko su učenici naučili tijekom prethodnih radionica. Većina ih je nedovršenu priču završila pozitivno tj. ponudili su rješenja u skladu s nenasilnom komunikacijom. Bilo je i pokušaja da se problem riješi s notom humora, što smatra da je jako dobro. U drugoj aktivnosti se pokazalo kako se djeca izvrsno izražavaju glumeći pojedine situacije. To bi trebala motivacija učiteljima da glumu koriste gdje je god moguće. Učenici su prilikom uživanja u pojedine likove osvijestili kako je isključivanje iz društva ili nagovaranje da se s nekim ne druže također oblik nasilja. Pohvala studentici za odlično vođenje učenika i stvaranje ugodnog ozračja“ (J.Špiranović, osobna komunikacija, 07.05.2013.).

Na kraju smo umjesto evaluacijskih listića razgovarali o tome što im se sviđjelo u radionici, a što bi voljeli promijeniti. Učenicima se najviše sviđjela gluma jer na taj način dolaze do izražaja i sretni su što mogu izraziti svoja mišljenja, a da ih pri tome nitko ne ismijava. Nekima je bilo dosadno jer smo već proveli puno radionica, a dvojicu učenika ljuti što ih u radionicama potičem na pričanje svojih iskustva. Tijekom razgovora sa učiteljicom došla sam do zaključka kako pojedini učenici koji konstantno nisu zadovoljni radionicama u obitelji imaju određenih problema. Smatram da je to vjerojatno razlog odbijanja suradnje i razgovora o vlastitim iskustvima.

Premda se ova radionica nije sviđjela svim učenicima, smatram da je cilj ipak postignut. Tome svjedoči situacija koja se odigrala na školskom hodniku nakon nastave kada je jedan učenik iz susjednog razreda gurnuo jednu djevojčicu na klupu. Dječak iz našeg razreda pomogao je učenici da se podigne, a dječaku je predložio da se djevojčici ispriča i obeća joj kako to više neće raditi.

SLIKA 23. Razgovor s učenicima o priči „Crno janje“

9.8.RADIONICA 8. – KONFLIKTNE SITUACIJE IZ PERSPEKTIVE DJECE II.

Ciljevi osme radionice bili su prepoznati svakodnevne konfliktne situacije u razredu i školi, otkriti različite mogućnosti reagiranja u konfliktnim situacijama, potaknuti učenike da nešto poduzmu kada se nađu u ulogama promatrača nasilja te razvijati suradnju tijekom zajedničkih zadataka. Kako bi odradila predviđene aktivnosti bio mi je potreban upitnik konfliktnih situacija (koji sam već provela tijekom druge radionice), lopta, diplome te evaluacijski listići za ovu i sve radionice.

Tijek 8.radionice – Konfliktne situacije iz perspektive djece II.

Kada sam stigla u razred učenike sam pozdravila i rekla im da je to naš posljednji susret i posljednja radionica. Radionica se sastojala od pet aktivnosti. U prvoj aktivnosti sjedeći u krugu bacali lopticu jedni drugima i tako se prisjetili jedne situacije u kojima smo bili nasilni prema nekome. U drugoj aktivnosti ponovno sam provela upitnik iz druge radionice kako bi provjerila postoji li napredak i razlika u načinu razmišljanja i djelovanja djece u pojedinim situacijama. U trećoj i četvrtoj aktivnosti učenici su trebali procijeniti uspješnost i kvalitetu ove i svih radionica, a za kraj u petoj aktivnosti podijelila sam učenicima diplome „za uspješno položen tečaj o nenasilju“.

AKTIVNOST 1. – Prisjetimo se nasilne situacije!

Prva aktivnost bila nam je prisjetiti se jedne situacije u kojoj smo se prema nekome ponašali nasilno. Zadatak je bio razgovarati o tome što bi promijenili i na koji način. Učenici su tijekom ove aktivnosti bili poprilično nemirni i od samoga početka nismo uspjeli ostvariti pozornost i suradnju. Iako sam na samome početku objasnila kako ćemo sjesti u krug kako bismo se bolje razumjeli i vidjeli, naišli smo na problem. Stolci koji su nas trebali čekati nisu bili složeni u krug. Naime, Bognar, Bagić, Uzelac (1994) navode kako je prostor u kojemu se provode radionice izrazito važan. Stolci bi trebali biti postavljeni u krug, a prostor u sredini kruga trebao bi biti prazan. Ovakav način sjedenja omogućava da svi gledamo jedni prema drugima licem u lice i time poručujemo ostalim sudionicima kako smo svi jednako važni. Kako naši stolci nisu bili postavljeni, morali smo se gurati na kraju učionice i sjesti na pod. Dok smo se smjestili koncentracija je pala. Učenici nisu slušali jedni druge, jedni druge su oponašali u odgovorima, nisu se mogli sjetiti što bi rekli. Gotovo svi učenici su tijekom

prisjećanja o nasilnoj situaciji govorili o svađi sa braćom i sestrama te kako će se i dalje svađati s njima jer ih namjerno ometaju i optužuju za različite stvari.

Nakon aktivnosti upitala sam se što se dogodilo da aktivnost nije bila uspješna. Jesam li mogla nešto promijeniti? Razmišljajući došla sam do zaključka da su mi učenici već u nekoliko navrata zamjerali što ih ispitujem o vlastitim iskustvima, a ja sam to nekako ignorirala. Vjerojatno sam trebala odraditi s njima neku aktivnost u kojoj su učinili nešto lijepo za prijatelja, roditelje i sl., a manji naglasak staviti na nasilje.

Ova aktivnost bila mi je izazov jer kako bih ubuduće mogla razumjeti i ostvariti planirano trebala bih se malo bolje potruditi upoznati, razumjeti potrebe učenika i na takav način doprijeti do njih. Tek tada bi bilo moguće pronaći odgovarajuće aktivnosti kojima bih uspjela privući i održati njihovu pozornost. Međutim, kada sam prije dvije godine radila kao asistent u nastavi u jednoj osječkoj školi, također sam bila u trećem razredu. S učenicima sam odradila nekoliko radionica. Prije početka radionica strahovala sam od učeničkih pitanja jer nisam znala hoću li im znati odgovoriti. Zašto je onda s ovim učenicima drugačije? Postoji li objašnjenje u čemu se razlikuju djeca koja pohađaju isti razred, a žive u različitim sredinama?

Mišljenja sam da djeca koja žive u većim gradovima nemaju mnogo prostora gdje bi mogli iskoristiti svoje slobodno vrijeme. Takva djeca upisuju se na različite izvanškolske i izvannastavne aktivnosti. Samim time stječu nešto veću količinu znanja i pokazuju interes za različite stvari. Njihova jedina obaveza vjerojatno je škola. S druge strane, djeca koja žive u manjim gradovima ili selima, slobodno vrijeme najčešće provode u prirodi ili dvorištima s djedovima ili bakama. Vrijeme provode igrajući se vani s prijateljima ili pomažu svojim brinući se o domaćim životinjama. Često puta zaneseni igrom nemaju vremena dodatno učiti pa stoga imaju nešto manji opseg znanja. Uzimajući u obzir i prednosti i nedostatke koje imaju obje varijante, došla sam do zaključka da je za aktivnosti s djecom često puta potreban dodatni trud i angažiranost kako bi se ostvarili planirane aktivnosti, a time i napredak.

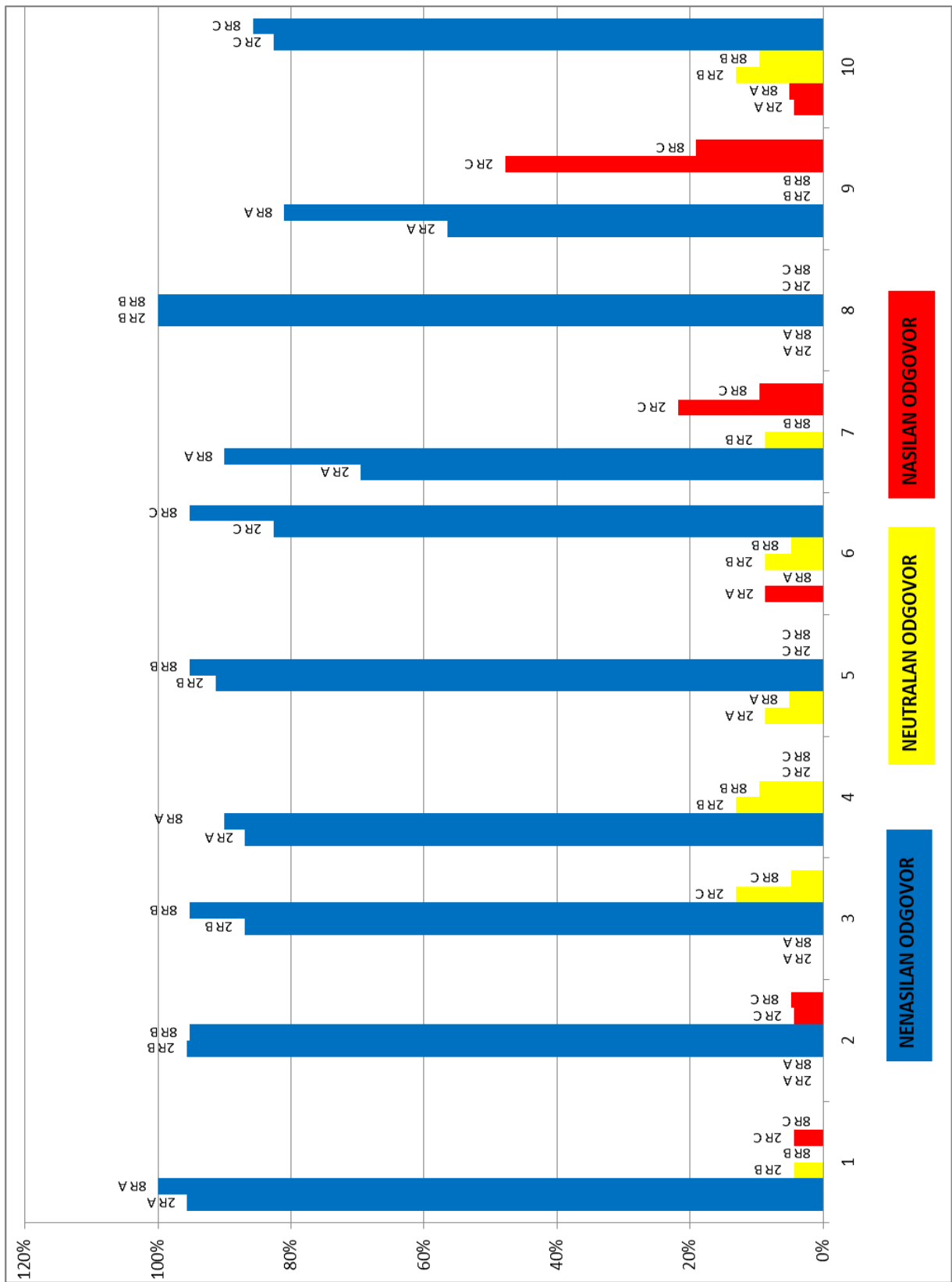

SLIKA 24. Učenicima tijekom razgovora o nasilnim situacijama

AKTIVNOST 2. – Upitnik

U drugoj aktivnosti zadatak je bio ponovno odgovoriti na deset pitanja odnosno ponoviti upitnik iz druge radionice kako bismo vidjeli postoji li napredak u načinu razmišljanja ili postupcima. U radionici je sudjelovalo dvadeset i jedno dijete. Dvadeset učenika na sva pitanja je odgovorilo u skladu s nenasiljem. Tek je jedno dijete na dva pitanja odgovorilo nasilno. U devetom pitanju situacija je bila da dječak iz susjedstva iznuđuje novac na putu od kuće do škole od ostale djece. Dječak je na to pitanje odgovorio kako će se izvikati na tog nasilnika i udariti ga kišobranom. I u desetom pitanju isti dječak odgovorio je nasilno. Djevojčici iz razreda se rugaju jer je siromašna i nema novi mobitel i odjeću. Dječak je odgovorio kako će je zajedno sa svima ismijavati i da ga baš briga za nju. Nakon završetka sata dječak mi se požalio kako ga brat te djevojčice iz razreda stalno gnjavi i uzima novac. Oni su siromašni i uvijek upadaju u neku nevolju. Kada sam provela analizu upitnika pretpostavila sam da se radi o istom učeniku koji je u upitniku odgovorio na posljednja pitanja u skladu s nasiljem.

SLIKA 25. Usporedba upitnika u 2. i 8. radionici

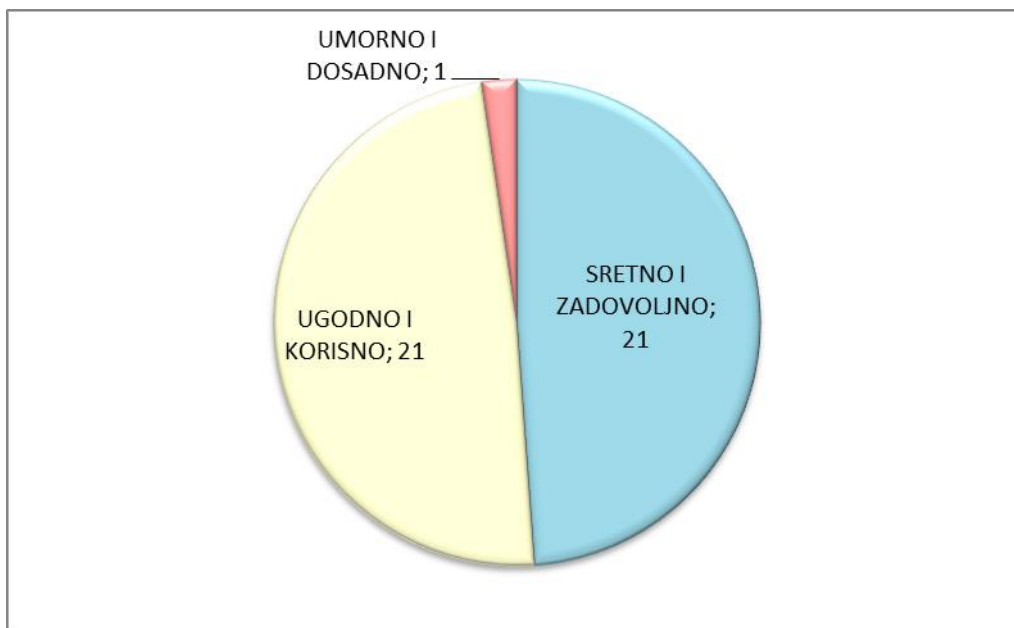
Na slici 25. prikazani su rezultati upitnika provedenog tijekom druge i osme radionice. Ponavljanjem upitnika u osmoj radionici željela sam provjeriti postoji li napredak u razmišljanju i postupcima djece nakon što sam provela osam radionica o nenasilnom rješavanju sukoba. U drugoj radionici sudjelovalo je svih 23-je učenika dok je osmoj radionici prisustvovalo njih 21-no. Iz dobivenih rezultata možemo vidjeti kako su učenici posebno osjetljivi na fizičko nasilje, tako da su i u drugoj i u osmoj radionici na osmo pitanje „Što bi učinili kada bi vidjeli kako stariji učenik udara djevojčicu iz susjednog razreda“ svi učenici odgovorili jednako, u skladu s nenasiljem. Odnosno, kako bi učeniku rekli kako nije u redu nekoga fizički zlostavljati i potražili bi pomoć. Napredak je ostvaren u prvom pitanju gdje je situacija bila kako ih prijatelj ometa dok pišu ispit. U drugoj radionici jedan učenik je odgovorio da bi postupio tako što bi se ustao i izderao se na njega, drugi od straha ne bi ništa rekao, a u osmoj radionici svi učenici odgovorili su kako bi prijatelja zamolili da to ne radi i ponudili bi mu pomoć pri učenju ako mu je potrebna. Učenici su napredovali i kod pitanja o novoj djevojčici koja iz Kine dolazi u njihov razred. Tijekom druge radionice dvoje učenika odgovorilo je kako ih Kinezi živciraju, što se tijekom osme radionice promijenilo te je samo jedan učenik odgovorio kako ne bi volio da ga drugi učenici ismijavaju pa bi izbjegavao tu djevojčicu. Promjena je vidljiva i u sedmom pitanju gdje njihov prijatelj krade krede, a stalno optužuje njih. U drugoj radionici petero učenika odgovorilo je kako bi tom učeniku prijetili da se više neće družiti s njim, što se u osmoj radionici smanjilo na dva učenika. Napredak je ostvaren i u devetom pitanju, odnosno u situaciji gdje neki dječak od učenika iznuđuje novac. Prvobitno je bilo jedanaest negativnih odgovora gdje bi tog dječaka udarili kišobranom, a onda se u osmoj radionici broj smanjio na četiri učenika. U ostalih pet pitanja odgovori su bili podjednaki. Iz ovih rezultata zaključujem kako je tijekom provedbe mog akcijskog istraživanja ostvaren djelomičan napredak. Učenici su naučili prepoznati konfliktne situacije i načine na koji ih mogu riješiti.

Analizirajući upitnik primijetila sam da tih pet pitanja gdje su odgovori podjednaki zapravo predstavljaju stvarne situacije koje su trenutno prisutne u našem razredu. U pitanjima se javljaju problemi kao guranje sa učenicima, ucjenjivanje prijatelja, vrijeđanje obitelji, ignoriranje pojedinih učenika, ismijavanje učenika radi imovinskog stanja. Vidimo da su djeca u ovome razredu sklona emocionalnom i verbalnom nasilju što u ovom slučaju predstavlja poseban problem iz razloga što oni ovakvu vrstu nasilja i ne doživljavaju kao nasilje. Bilo je i onih učenika koji su postupali negativno iako su bili svjesni kako to što rade

nije dobro. Jedna djevojčica rekla mi je kako svi oni znaju kako i na koji način bi trebali postupiti, ali da je često puta lakše nešto reći nego napraviti. Zamislila sam se i shvatila kako je ta djevojčica zaista u pravu. Svi mi često puta znamo burno reagirati kada naiđemo na nekakav problem, a tek kasnije shvatimo kako način reagiranja u tome trenutku nije bio pravi način i bude nam žao zbog izgovorenih riječi i naših postupaka. Osim toga, premda sam s učenicima provela program odgoja za nenasilje, s takvim aktivnostima bi i dalje trebalo nastaviti jer se trajne promjene ne mogu postići u relativno kratkom vremenu već bi se odgojem za nenasilje trebalo baviti na različite načine tijekom cijelog školovanja.

AKTIVNOST 3. – Evaluacija 8.radionice

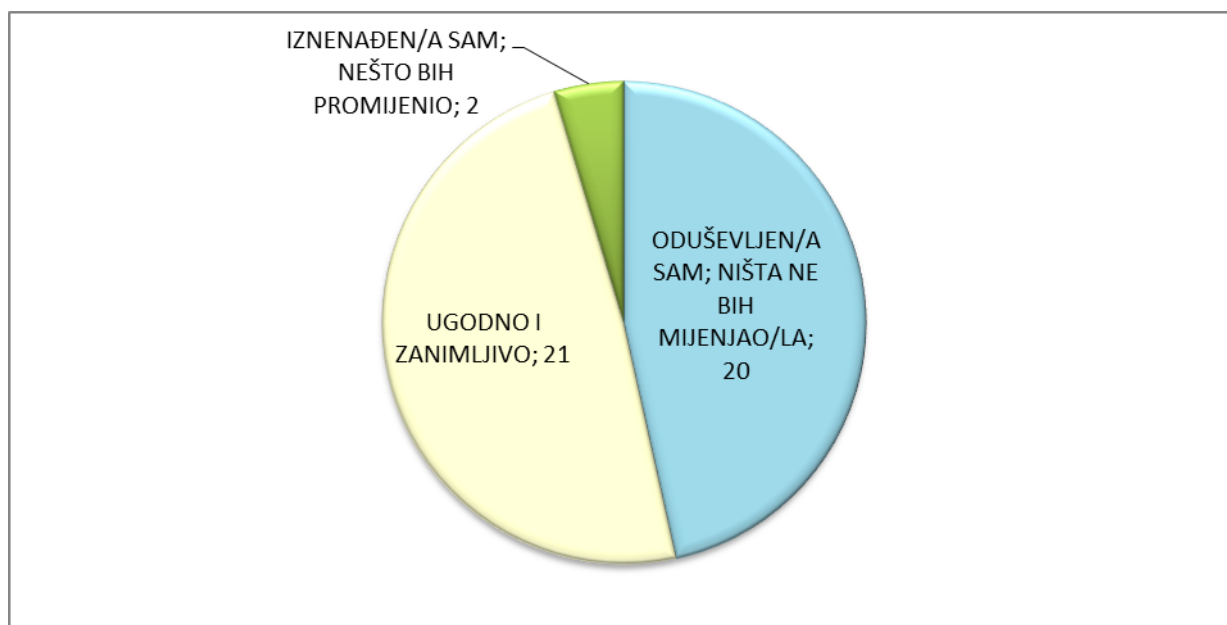
Nakon što smo proveli drugu aktivnost i ispunili upitnik, učenicima sam podijelila upitnike za evaluaciju i zamolila sam ih neka oboje slova, podcrtaju ili zaokruže onaj simbol koji označava njihovo raspoloženje ili doživljaj tijekom ove posljednje radionice. Dvadeset i jedan učenik se tijekom ove radionice osjećao sretno i zadovoljno te ugodno i korisno. Samo je jedan učenik zaokružio, uz prva dva odgovora da se osjećao i umorno i dosadno. Kada smo završili i kada sam pokupila papire učenicima sam podijelila bombone i slatkiše.

SLIKA 26. Kako si se osjećao/la tijekom radionice?

AKTIVNOST 4. – Evaluacija svih radionica

Dok smo razgovarali i družili se uz slatkiše, učenicima sam podijelila evaluacijske listiće i zamolila ih neka ocjene sve radionice. Iako je ova posljednja radionica bila nešto slabija nego protekle učenici su naš rad ocijenili pozitivno i bilo im je žao što se više nećemo družiti. Dvadeset učenika zaokružilo je kako su oduševljeni i ne bi promijenili ništa. Dvadeset i jedan učenik naveo je da su sretni i da im je bilo ugodno i zanimljivo. Dvoje učenika zaokružilo je da su iznenađeni ovakvim radom, da bi nešto promijenili, ali niti jedno nije napisalo što bi točno promijenili.

SLIKA 27. Kako si se osjećao/la za vrijeme svih radionica?

AKTIVNOST 5. – Diplome

Nakon završetka planiranih aktivnosti, učenicima sam podijelila diplome „za uspješno položen tečaj o nenasilju“. Kako sam im dijelila diplome, sa svakim učenikom i učenicom sam se pojedinačno fotografirala, a na kraju smo napravili zajedničku fotografiju. Učenicima sam zahvalila za suradnju tijekom svih naših radionica i poželjela im uspješan nastavak školovanja.

SLIKA 28. Izgled diploma i zajednička fotografija s diplomama

Moj kritički prijatelj, nastavnica Jadranka Špiranović zabilježila je:

„Ovom radionicom je zaokružena cjelina te je iz nje vidljivo da su postavljeni ciljevi i zadaci ostvareni. Učenici su navodili primjere (nasilno ponašanje) iz stvarnog okruženja i izricali kako su oni postupali u određenim situacijama. Moglo se uočiti da su postupali prema naučenim predlošcima. Bilo je i onih koji su negativno postupili ali su svjesni da je trebalo drugačije. Ozračje je bilo vrlo pozitivno kao i u svim ostalim radionicama do sada. Studentica je uspostavila s učenicima odnos pun povjerenja i suradnje. Djeca su uočila koliko se potrudila kako bi radionice bile zanimljive. Svidjelo im što im je na kraju uručila diplome“ (J.Špiranović, osobna komunikacija, 11.05.2013.).

10. ZAKLJUČAK

Vjerojatno je svatko od nas barem jednom doživio ili vidio što je to nasilje. Netko se možda našao u ulozi nasilnika, netko je možda bio žrtva nasilja, a nekoga je bilo strah pozvati pomoć kada bi ugledao djevojčicu iz susjedstva kako je prati dječak koji svakodnevno od nje uzima novac. Ponukana različitim oblicima nasilja koje se događaju u vlastitoj okolini, odlučila sam pročitati nešto literature koja se bavi ovom problematikom. Na temelju literature i provedbom vlastitog akcijskog istraživanja, željela sam se поближе upoznati s problematikom nasilnog/nenasilnog ponašanja i pokušati shvatiti što to djecu okreće nasilju i u kojoj mjeri djeca nasilje toleriraju.

U teorijskom dijelu istraživanja, iščitavajući literaturu pokušala sam odgonetnuti što je nasilje uopće, koje vrste nasilja postoje, tko su sve žrtve, a tko nasilnici, što je to nenasilje, kako odgajati djecu u skladu s nenasiljem te koji su programi odgoja za nenasilje i suradnju!?

Od mnogih definicija nasilja najviše me se dojmila ona u kojoj se ističe da su „nasilje svi oni postupci koji razaraju, uništavaju i na bilo koji način ponižavaju ljudsko biće“ (Bognar, Uzelac, Bagić, 1994, str. 6). Jer bez obzira na vrstu nasilja, bilo ono verbalno, psihološko, socijalno ili tjelesno, svako ono poručuje pojedincu kako nije vrijedan i da zaslužuje doživjeti ovakva poniženja.

Zamislimo samo djevojčicu koja je tek stigla u novi grad. Lijepa je, draga, izrazito pristojna, ali ima jednu manu – ima nešto drugačiji naglasak jer je došla sa sela, nema najnoviji mobitel, prijenosno računalo ili nove Nike tenisice. Ona ne zaslužuje imati prijateljice u ulici u kojoj živi. Pa tko danas nema novi mobitel? Ova, ali i slične životne situacije nas nažalost okružuju, ali još uvijek nismo svjesni kako je ignoriranje ili ogovaranje ili omalovažavanje također oblik nasilja. Možemo li naučiti ponašati se nenasilno, bilo na ulici, na igralištima, u školi ili dućanu!? Jer što je nenasilje uopće? Rekla bih: „Lijepa riječ, pozdrav na ulici, razumijevanje, tolerancija i empatija“. Jesmo li spremni živjeti u skladu s nenasiljem? Sada kad sam i sama majka pitam se : „Jesmo li spremni odgajati, odnosno stvarati međuljudske odnose koji stvaraju uvjet za razvoj ljudske jedinice?“ (Bognar, 1994, str. 35) Sukobe često puta ne možemo izbjeći, ali možemo li naučiti kreativno ih riješiti?

Kako bih barem malo pomogla učenicima u nenasilnom rješavanju problema odlučila sam provesti akcijsko istraživanje čiji sam problem izrazila u obliku pitanja: „Možemo li i na koji način educirati učenike u skladu s nenasiljem te potaknuti učenike da kažu ne nasilju!?“

U trećem razredu kojeg sam izabrala za svoje istraživanje, provela sam anketni upitnik kojim sam željela utvrditi u kojoj mjeri je nasilje prisutno u razredu. Nešto manje od polovine razreda (njih 9) navelo je da je doživjelo nasilje, a šestero djece nasilje doživljava barem jednom tjedno. Osmero djece doživljava da ih često nazivaju pogrđnim imenima i da o njima šire laži. Jedno dijete stalno doživljava prijetnje. Radi li se ovdje samo o nasilju ili je već posrijedi zlostavljanje?

Upravo zbog ovakvih situacija htjela sam što prije započeti s aktivnostima s prisutnom velikom željom zaustaviti ovakvo ponašanje. Bila sam svjesna da ne mogu u potpunosti promijeniti ili zaustaviti događaje, ali žarko sam željela dati svoj doprinos i onda vidjeti ima li rezultata. Pripremila sam osam pedagoških radionica koje su se sastojale od različitih aktivnosti.

U prvoj radionici „Upoznavanje i pravila radionice“ provela sam tri aktivnosti kojima sam željela potaknuti učenike izgraditi pozitivnu sliku o sebi i drugima (aktivnost: to sam ja!). Cilj mi je bio da kroz pravila učenja u radionici naučimo uvažavati i prihvaćati mišljenja drugih učenika te da naučimo poštivati različitosti (aktivnost: kako me drugi vide?). U drugoj radionici „Konfliktne situacije iz perspektive djece 1“ pripremila sam upitnik pomoću kojega će učenici naučiti prepoznati konfliktne situacije u školi i razredu i naučiti će različite načine reagiranja. Tijekom druge aktivnosti učenici su glumili određene situacije i ovdje mi je cilj bio potaknuti suradnju. Ova aktivnost pokazala se izvrsnom, jer se nekolicina učenika pokazala zaista talentiranima. Tijekom treće radionice „Što je nasilje?“ pomoću tri radna listića cilj je bio podići osviještenost za problem nasilja i poticanje učenika na odbacivanje nasilnog ponašanja. U radnim listićima trebali su odgonetnuti što je to nasilno ponašanje, pokušati razumjeti razliku između nasilja i šale te napisati koja bi ponašanja rezultirala time da njihov razred postane grozno mjesto. Četvrta radionica „Govor zmije i žirafe“ učenicima je bila nešto zanimljivija nego protekla, a cilj je bio kroz vježbu govora prihvaćanja i odbijanja naučiti aktivno slušati, razviti osjećaj empatije, naučiti prepoznati osjećaje. Kroz kartice govornih situacija uvježbali smo govor zmije i žirafe i zaključili kako je žirafin govor mnogo korisniji i poticajniji jer otvara vrata novim prijateljstvima, iskren je i ne boli. Peta radionica

„Nasilje, naša iskustva i što smo učinili“ imala je zadatak ppt educirati učenike o tome što je nasilje, koje vrste nasilja postoje, tko su žrtve, nasilnici i promatrači te što je nenasilje. Izradom stripa prikazali su vlastita iskustva s nasiljem. Šesta radionica „Pano od plastičnih čepova“ dočekana je s velikim oduševljenjem. Učenici su marljivo sakupljali i donosili čepove u školu. Cilj ove radionice bio je potaknuti suradnju što je svakako i ostvareno jer smo puno opuštenije razgovarali o njihovoj svakodnevici, slobodnom vremenu, obiteljima i sl. U sedmoj radionici „Crno janje“ cilj je bio učenicima pokazati kako je isključivanje iz društva također oblik nasilja i potaknuti učenike da pomognu onim osobama koje trpe nasilje. U aktivnosti gdje su trebali završiti priču o crnom janjetu nastali su maštoviti radovi u kojima je došlo do izražaja sve ono što su naučili u prethodnim radionicama. U posljednjoj, osmoj radionici „Konfliktne situacije iz perspektive učenika 2“ podsjetili smo se nasilne situacije u kojoj smo se prema nekome ponašali loše i razgovarali smo o tome što bi promijenili.

Na kraju istraživanja ponovila sam upitnik iz druge radionice kako bih vidjela ima li napretka nakon provedenih radionica. Iz rezultata dobivenih analizom odgovora, zaključujem da je ostvaren djelomičan napredak i da je potrebno još dosta truda i angažiranosti kako bi promijenili svijest učenika. Po završetku sam učenicima podijelila diplome za „uspješno položen tečaj o nenasilju“ te smo se slikali pojedinačno i zajednički kako bi imali uspomenu na ostvareno prijateljstvo.

Ostvarenim radionicama osobno sam zadovoljna. Iako je bilo poteškoća u realizaciji dvije radionice, mislim da smo uspjeli stvoriti ugodno komunikacijsko ozračje. Naravno, bilo je i nekoliko propusta i s moje i s učeničke strane ali svakako su ove radionice za sve nas bile važno odgojno iskustvo. Na temelju svojih pogrešaka naučila sam i vidjela koliko je tijekom nastavnih sati nepredvidljiv i koliko god da se isplanira, uvijek postoji neka situacija koje će taj tijekom promijeniti.

Kroz osam pedagoških radionica dobro smo se upoznali jedni s drugima. Već od prvog susreta učenici su pokazali spremnost za suradnju i vrlo dobro su me prihvatili s obzirom da smo malo vremena proveli skupa.

U poglavlju o akcijskom istraživanju navela sam važnost kritičkog prijatelja. Moj kritički prijatelj bila je nastavnica Jadranka koja je pratila i svojim savjetima, kritikama, komentarima i prijedlozima usmjeravala me ka cilju. Kada se pozornost usmjeri na sve ostvarene aktivnosti, učenici su bili kreativni, opušteni i maštoviti. Tijekom radionica rado su iznosili svoje

prijedloge i mišljenja. Atmosfera je tijekom radionica bila ugodna, smijali smo se, dogovarali i pomagali jedni drugima. Učenike su posebno razveselile radionice u kojima su se sami mogli kreativno i stvaralački izraziti. Smatram da sam ovim radionicama postigla svoje ciljeve. S učenicima sam ostvarila iskren i prijateljski odnos pa su me učenici i nakon završetka istraživanja na hodnicima i u gradu zaustavljali i molili me za savjete kako u vezi s školom, tako i u obitelji.

Naučili smo međusobno surađivati, poštivati jedni druge, uočiti konfliktne situacije i načine reagiranja u pojedinim situacijama, naučili smo poticati nenasilnu komunikaciju i sl. Pitam se hoće li ovih osam radionica nešto značiti i nešto pridonijeti kod učenika 3.a razreda? Hoće li ove radionice na učenicima ostaviti nekakav trag? A što je najvažnije, pitam se možemo li s nekoliko radionica postići glavni cilj, a to je spriječiti razvoj nasilnih situacija i postići da djeca sukobe rješavaju nenasilnim i mirnim putem? Ovo istraživanje vjerojatno ne može doprinijeti rješavanju problema nasilja na široj društvenoj razini, ali može pokazati put kojim bi trebali krenuti ako želimo stvarati društvo u kojemu će ljudi znati reći „ne“ nasilju.

11.LITERATURA

- Ajduković, M. i Pečnik, N. (2002). Nenasilno rješavanje sukoba. Zagreb: Alineja
- Basta, S. (2008). Odgoj nenasilnog djeteta. Napredak, 149(4), 481-493
- Bognar, L. (1998). Govor nenasilja. Osijek
- Bognar, L. (1999). Metodika odgoja. Osijek
- Bogner, L. i Uzelac, M. i Bagić, A. (1994). Budimo prijatelji. Zagreb: Mali korak
- Buljan-Flander, G. i Čosić, I. (2004). Nasilje među djecom. Medix 52, 90-92
- Buljan-Flander, G. i Karlović, A. (2004). Odgajam li dobro svoje dijete? Zagreb: Marko M. usluge d.o.o.
- Čudina-Obradović, M. i Težak, D. (1995). Mirotvorni razred. Zagreb: Znamen
- Filed, E.M. (2004). Živjet bez nasilja. Zagreb: Naklada Kosinj
- Glasser, W. (2005). Kvalitetna škola – škola bez prisile. Zagreb: Educa
- Ivanović, N. (n.d.). Art terapijom do djetetova srca. Preuzeto 28. kolovoza 2013. s <http://www.roditelji.hr/skola/art-terapijom-do-djetetova-srca/>
- Jindra, R. i Škugor, A. (2007). Odgoj za mir-prevencija nasilja (Mirotvorni odgoj). Učiteljski fakultet Osijek, 251-262
- Klippert, H. (2001). Kako uspješno učiti u timu. Zagreb: Educa
- Middelton-Moz, J. i Zawadski, M.L. (2003). Nasilnici. Zagreb: Timea
- Olweus, D. (1998). Nasilje među djecom u školi: Što znamo i što možemo učiniti? Zagreb: Školska knjiga
- Profaca, B. i Puhovski, S. i Mrđen, J.L. (2005). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi: Poliklinika za zaštitu djece grada Zagreba, 575-590
- Polić, M. (1993). Odgoj ili svije(s)t. Zagreb: Hrvatsko filozofsko društvo
- Sesar, K. (2011). Obilježja vršnjačkog nasilja. Ljetopis socijalnog rada 18(3), 497-526
- Smontara, P. (2008). Školsko ozračje i nasilje među učenicima. Zbornik radova sa skupa „Nasilje nad djecom i među djecom“, 461-476
- Teršelić, V. i Mladineo, M. (2001). Moć suradnje, priručnik za suvođenje. Zagreb: Centar za ženske studije
- UNICEF priručnik (2003-2005). Stop nasilju među djecom. Zagreb: UNICEF
- Vukasović, A. (1989). Analiza i unapređivanje odgojnog rada. Zagreb: „Zagreb“
- Zrilić, S. (2006). Sudionici u krugu školskog nasilja – Nasilnik, žrtva i promatrač. Magistra Ladertina 1(1), 49-57

12. PRILOZI

PRILOG 1: Pismo roditeljima

Poštovani roditelji!

Ja sam Barbara Pavošević. Studentica sam diplomskog studija povijesti i pedagogije na Filozofskom fakultetu, Sveučilišta J. J. Strossmayera u Osijeku.

Na samom kraju moga školovanja nalazi se zadnji i najvažniji ispit – diplomski rad. Tema moga rada je „Odgoj za nenasilje“.

Nažalost, svjedoci smo da se nasilje sve više uvlači u naše škole, u društvo uopće. Novine i Internet stranice prepune su članaka o nasilju među djecom, a brojke zabrinjavaju. Danas škole imaju mnogobrojne programe prevencije, rade se radionice, djecu se uči da se nasilno ponašanje ne tolerira ni u kojem obliku. Takvo stanje navelo me da se okrenem toj temi i odaberem je za svoj rad.

Moj zadatak je na temelju radionica educirati učenike o tome što je nasilje, koje sve vrste nasilja postoje te koje su posljedice nasilnog ponašanja. Uz pomoć radionica pokušati ću kod učenika razviti osjećaje poštovanja i empatije. I što je najvažnije, potaknuti učenike da razvijaju samopouzdanje te na koji se način obraniti ukoliko se nađu u nasilnim situacijama.

Anketa i radionice koje planiram provesti u sklopu akcijskog istraživanja trebale bi biti osmišljene uz korištenje fotografija i video zapisa. Snimke će se koristiti u predstavljanju rezultata rada i pri obrani diplomske teme.

Stoga Vas srdačno molim da svojim vlastoručnim potpisom date suglasnost za snimanje i slikanje radionica fotoaparatom i video kamerom te tako omogućite prezentaciju uratka pri obrani diplomskog rada. A kako će rad biti pohranjen u sveučilišnoj knjižnici, pomoći ćete budućim studentima u daljnjim istraživanjima.

Unaprijed hvala!

Barbara Pavošević

Potpis roditelja: _____

Valpovo, 21.01.2013.god.

PRILOG 2: Obrazac ankete provedene 25.01.2013.

Dragi učenici!

Svi smo danas upoznati s činjenicom da je nasilje sve više prisutno među djecom u školi. Djeca jedna druge udaraju, podmeću si noge, ismijavaju nekog zbog drukčijeg izgleda, ogovaraju, tuku se na školskim hodnicima i igralištima, isključuju jedni druge iz društva... Jedni druge povrijede na različite načine.

Ovim upitnikom željela bih saznati koliko je nasilje prisutno u vašem razredu i školskom prostoru. Upitnik je anonimn, što znači da se ne morate potpisati i stoga vas molim da na sva pitanja odgovorite iskreno.

1. Ti si:

a) Učenica

b) Učenik

2. Kako se osjećaš kada dođeš u školu?

a) Dobro

b) Loše

c) Ponekad dobro, ponekad loše

3. Jesi li u posljednje vrijeme u školi doživio/doživjela nasilje?

a) Jesam

b) Nisam

4. Koliko puta si u posljednje vrijeme u školi doživio/doživjela nasilje?

a) Nijednom

b) Jednom ili dva puta

c) Doživljam jednom tjedno

d) Stalno doživljam nasilje

5. Vrijedaju li te na način da te nazivaju ružnim imenom (npr. kozo,glupane, glupačo...)?

- a) Nikada**
- b) Ponekad**
- c) Često**
- d) Stalno to rade**

6. Je li te netko ismijavao zbog toga kako izgledaš, što nosiš naočale ili se smijao tvojoj obitelji?

- a) Nikada**
- b) Jednom ili dva puta**
- c) Često to rade**
- d) Svaki dan to doživljavam**

7. Je li netko uništio ili ukrao tvoje stvari (olovku, pernicu, preobuču, torbu...)?

- a) Da**
- b) Ne**

8. Jesu li o tebi lagali, govorili ružne riječi ili te ogovarali?

- a) Nikada**
- b) Jednom ili dva puta**
- c) Često to rade**
- d) Svaki dan to doživljavam**

9. Je li ti netko u posljednje vrijeme prijetio?

- a) Nikada se nije dogodilo**
- b) Dogodilo se jednom ili dva puta**
- c) Često mi prijete**
- d) Svaki dan doživljavam prijetnje**

10. Što najčešće doživljavaš u školi? (zaokružiti možeš i više odgovora)

- a) Guranje, udaranje, čupanje za kosu**
- b) Vrijeđanje pogrđnim imenima, ismijavanje izgleda**
- c) Izbjegavanje, ogovaranje, izoliranje iz društva**
- d) Uništavanje i krađu stvari**
- e) Vrijeđanje tvoje obitelji**
- f) Ništa od navedenog**

11. Gdje si doživio/doživjela nasilje od drugih učenika? (zaokružiti možeš i više odgovora)

- a) U učionici**
- b) Na školskom hodniku**
- c) U wc-u**
- d) Na školskom igralištu**
- e) Izvan škole**
- f) Nigdje nisam doživio/doživjela nasilje**

12. Tko najčešće vrši nasilje nad tobom? (zaokružiti možeš i više odgovora)

- a) Učenik iz razreda
- b) Učenica iz razreda
- c) Učenici iz drugih razreda
- d) Učenice iz drugih razreda
- e) Stariji učenici od 5. do 8. razreda
- f) Starije učenice od 5. do 8. Razreda
- g) Nijedno od navedenog

13. Kada si doživio/doživjela nasilje je li bio prisutan nastavnik?

- a) Da
- b) Ne

14. Jesi li nekome rekao/rekla da netko nad tobom vrši nasilje?

- a) Rekao/rekla sam
- b) Nisam rekao/nisam rekla
- c) Nisam doživio/doživjela nasilje

15. Kome si se obratio/obratila za pomoć kada si doživio/doživjela nasilje? (zaokružiti možeš i više odgovora)

- a) Bratu ili sestri
- b) Roditeljima
- c) Prijatelju ili prijateljici
- d) Učiteljici
- e) Pedagoginji ili ravnatelju
- f) Nikome nisam rekao/rekla
- g) Nisam doživio/doživjela nasilje

16. Jesi li ti nekoga nazvao/nazvala pogrđnim imenom?

- a) **Da, ponekad**
- b) **Da, radim to često**
- c) **Ne, nikada nisam**

17. Jesi li nekoga udario/udarila, počupao/počupala ili nekako drugačije ozlijedila?

- a) **Da, ponekad**
- b) **Da, radim to često**
- c) **Ne, nisam nikada**

18. Jesi li nekoga ogovarao/ogovarala, vrijeđao/vrijeđala nečiju obitelj i isključivao/isključivala iz društva?

- a) **Da, ponekad**
- b) **Da, često to radim**
- c) **Ne, nikada nisam**

19. Je li tebe netko upozorio zbog toga što si nasilan/nasilna prema nekome i rekao ti kako to nije ispravno? (zaokružiti možeš i više odgovora)

- a) **Brat ili sestra**
- b) **Roditelji**
- c) **Prijatelj ili prijateljica**
- d) **Učiteljica**
- e) **Pedagoginja ili ravnatelj**
- f) **Nitko me nije upozorio**

20. Što se dogodilo kada si se nekome obratio/obratila za pomoć? (zaokružiti možeš i više odgovora)

a) Više se nije događalo

b) Manje se događalo

c) Ništa se nije dogodilo

d) Postalo je još gore

To bi bilo sve... Hvala vam na iskrenim odgovorima!

Valpovo, 25.01.2013.god.

PRILOG 3: Ljudski lik za 2.aktivnost 1.radionice

UPOZNAVANJE I PRAVILA RADIONICE – LJUDSKI LIK ZA 2.AKTIVNOST

JA SAM _____

1. Volim razmišljati o...
2. Rado gledam...
3. Volim slušati...
4. Guram nos u (zanimam)...
5. Volim pričati o...
6. Moja izreka...

7. Najdraža boja mi je...
8. Najdraža životinja...
9. Rado se igram s...
10. Volim spavati kod...
11. Najviše me ljuti...
12. Kad sam ljut/a radim...

PRILOG 4: Evaluacija prve radionice – lica osjećaja

PRILOG 5: Upitnik proveden u 2. i 8. radionici
UPITNIK za radionicu 2!

- 1. Za vrijeme školskog sata dok pišete ispit, tvoj prijatelj/ica s kojim/kojom sjediš u školskoj klupi stalno priča i okreće se i tako te ometa u tvome radu. Što ćeš učiniti?**
  - a) Reći ćeš prijatelju/ici da te njegovo/njezino pričanje ometa dok razmišljaš, zamoliti ćeš ga/je da te prestane ometati jer ti je ispit jako važan i reći mu/joj da ako on/a ne zna odgovore da ćeš mu/joj ti pomoći u savladavanju ispitnih pitanja poslije škole.
  - b) Jako ti smeta što ne možeš na miru pisati ispit, ali ništa nećeš reći jer te strah da te on/a ne bi napao/la na školskom hodniku poslije sata.
  - c) Ustati ćeš iz klupe, izderati se na njega/nju i reći mu da te prestane ometati jer te živcira što ne možeš pisati ispit na miru.

- 2. Za vrijeme velikog odmora zajedno sa svojim prijateljima iz razreda ideš u školsku kuhinju po užinu. Tamo je gužva jer su djeca iz prvog razreda već stigla. Tvoji prijatelji su ljuti, guraju i udaraju prvašiće kako bi što prije došli na red. Što ćeš učiniti?**
  - a) Žao ti je što to rade tvoji prijatelji, ali ne bi htio/la da se tvoji prijatelji ljute na tebe pa nećeš ništa reći nego ćeš se zajedno s njima progurati po hranu.
  - b) Žao ti je prvašića i zamoliti ćeš svoje prijatelje da ih puste na miru, da se ne guraju i da strpljivo čekaju red jer ionako ima dosta vremena za užinu.
  - c) Naravno da ti imaš prednost jer si stariji/ja, snažno odgurneš djevojčicu iz prvog razreda i odeš po hranu.

- 3. Tvoj/a prijatelj/ica iz razreda prijeti ti da se neće više s tobom družiti jer ti želiš otići na rođendan dječaka iz razreda koji njemu/njoj i ostalim učenicima nije omiljen. Što ćeš učiniti?**
  - a) Poslušat ćeš prijatelja/icu, ne otiđeš na taj rođendan jer ona je popularna pa valjda bolje zna s kim se treba družiti i prestaneš se družiti sa tim dječakom.
  - b) Objasniti ćeš prijatelju/ici kako ti je njegovo/njezino prijateljstvo jako važno, ali da ako ti je pravi/a prijatelj/ica ne bi trebao/la nagovarati te da se ne družiš s dječakom koji ti je također dobar prijatelj. Pri tome ćeš reći prijatelju/ici kako svatko zaslužuje imati prijatelje bez obzira na svoje mane i s veseljem ćeš otići na dječakov rođendan.
  - c) Voliš prijatelja/icu, voliš se družiti s njim/njom jer je popularan/na u razredu, a s druge strane drag ti je i taj dječak. No strah te je da se on/a više neće družiti s tobom ako otiđeš na taj rođendan pa kako ne bi jako povrijedio dječaka kažeš mu da ne možeš doći jer imaš puno za učiti.

- 4. Tvoj/a najbolji/a prijatelj/ica iz razreda svaki dan, već duže vremena stalno vrijeđa obitelj druge djevojčice iz razreda jer su slabijeg imovinskog stanja i jer joj roditelji nigdje ne rade. Što ćeš učiniti?**
- Pokušaš objasniti prijatelju/ici kako nije u redu to što radi i da nije u redu nekoga osuđivati zbog nedostatka novca jer to ne znači da netko nije dobra osoba. Zamoliš prijatelja/icu da se ispriča toj djevojčici i da razmisli kako bi se osjećao/la da netko vrijeđa njegovu/njezinu obitelj.
  - Vidiš da je tvoj/a prijatelj/ica jako povrijedio/la tu djevojčicu, jako ti je žao zbog toga, ali iz straha da se ne prestane družiti i s tobom šutiš i ne poduzimaš ništa.
  - Ta djevojčica jako te živcira i zajedno sa prijateljem/icom je napadaš, vrijeđaš i ismijavaš jer nemate ništa zajedničko.
- 5. Na školskom igralištu, za vrijeme sata tjelesnog igrate se graničara. Biraju se ekipe, ali jednog dječaka nitko nikada ne želi u svome timu. Što ćeš učiniti?**
- Želiš da dječak igra za vašu ekipu, ali ništa ne želiš reći jer te strah da bi i tebe mogli izbaciti iz tima ukoliko se budeš zauzimao/la za tog dječaka.
  - Predložiti ćeš vođi svoga tima da toga dječaka izabere za vašu ekipu jer nije u redu da se nekoga zapostavlja.
  - Reći ćeš dječaku neka se makne sa igrališta jer nije izabran ni u jedan tim, a ionako samo smeta pa neka ide sam trčati ili skakati preko užeta s djevojčicama.
- 6. U razred dolazi nova djevojčica, ali ona je Kineskinja. Nedavno se doselila iz siromašne pokrajine Kine u vaš grad jer su se njeni roditelji ovdje zaposlili. Kako ćeš se ponašati prema njoj?**
- Ne želiš se upoznati s tom djevojčicom niti se družiti s njom jer te Kinezi živciraju a ionako možda neće ostati u razredu za stalno.
  - Želio bi je bolje upoznati, sviđa ti se njezino ime i frizura, ali ne znaš hoće li te dječaci iz razreda ismijavati zbog toga jer neki baš i ne vole Kineze pa je zbog toga izbjegavaš.
  - Želiš se upoznati s novom djevojčicom, baš ti je simpatična. Predložiti ćeš joj da sjedite skupa i zajedno učite te da te upozna sa svojim načinom života prije nego što se doselila jer baš te zanima život u Kini.
- 7. Tvoj/a najbolji/a prijatelj/ica već neko vrijeme krade krede iz školskog kabineta, a kada se to otkrije uvijek optuži tebe da si ti to napravio/la. Što ćeš učiniti?**
- Popričati ćeš sa prijateljem/icom i reći da te njegovo/njezino ponašanje svaki puta jako povrijedi i upitati ćeš ga/ju što bi mogli/e učiniti kako se to više ne bi događalo. Predložiti ćeš prijatelju/ici da o svome problemu porazgovara sa učiteljicom te da zajedno nakon škole otidete u trgovinu kupiti svoje krede kako bi zajedno crtali/crtale po pločniku.
  - Iako bi mu/joj željela pomoći nećeš napraviti ništa jer misliš da će se naljutiti na tebe i da se neće družiti s tobom ako priznaš nekome da to zapravo radi on/a, a ne ti.

- c) Smeta ti njegovo/njezino ponašanje, pravi se važan/a i zaprijetiti ćeš mu/joj da ćeš se prestati družiti s njim/njom ako to još jednom napravi.

8. Za vrijeme malog odmora došao/la si u školski wc i tamo vidio/la kako stariji/starija učenik/učenica tuče dječaka/djevojčicu iz susjednog razreda jer mu/joj nije htio/htjela dati novac. Što ćeš učiniti?

- a) Otrčati ćeš po svoje prijatelje/ice i zajedno ćete u krugu navijati za tučnjavu jer ni vi baš ne volite toga dječaka/tu djevojčicu i drago vam je kad ga/je netko udara.
- b) Vikati ćeš na njega/nju da prestane to raditi jer nije u redu nekoga fizički zlostavljati i kako bi pomogao/la dječaku/djevojčici otrčati ćeš po učiteljicu ili pedagoga.
- c) Zaista želiš pomoći dječaku/djevojčici, ali si se uplašio/la i sakrio/la u drugi wc jer ti je stariji dječak/djevojčica prijetio, a kad on ode otrčati ćeš u razred i zbog straha nikome ništa nećeš reći.

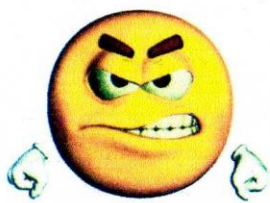
9. Na putu od kuće do škole i obrnuto, svaki dan te čeka dječak iz susjedstva i od tebe i od tvojih prijatelja iznuđuje novac. Što ćeš učiniti?

- a) Reći ćeš mu da nije u redu to što radi, jer tvoja mama teško zarađuje novac koji ti daje za užinu i sok. Predložiti ćeš mu da zajedno otidete na sladoled, ali nećeš mu dati novac. Ukoliko se to i dalje bude događalo potražiti ćeš pomoć odraslih osoba.
- b) Jako si tužan/tužna i iako te svaki taj dječak dan čeka i uzima novac, nikome ništa nećeš reći jer ti je prijetio da ćeš dobiti batine svaki puta kada ga nekome odaš.
- c) Skupiti ćeš hrabrosti, izvrijeđati ga, vikati naglas da te već jednom ostavi na miru i na posljatku ga snažno udariti kišobranom.

10. Tvoji /tvoje prijatelji/ice rugaju se djevojčici iz razreda jer je siromašna i nema najnoviji mobitel i odjeću i nijedan/na od njih s njom se zbog toga ne želi družiti. Djevojčica je svaki dan tužna, usamljena i plače. Što ćeš učiniti?

- a) Baš te briga za tu djevojčicu. Pa tko još danas nema moderan i novi mobitel!? Ismijavaš je zajedno sa svima i najsretniji bi bio kad više ne bi išla s vama u razred.
- b) Djevojčica ti je draga, uredna je, lijepa, pametna i iskrena, ali cijeli razred će ti se rugati što se želiš družiti s njom pa ju zbog toga i ti zajedno sa svima izbjegavaš.
- c) Pozvati ćeš ju kod sebe kući kako bi zajedno učile i igrale se, pomagati ćeš joj koliko god možeš, predložiti ćeš joj da zajedno sjedite i idete po užinu. A prijatelje i prijateljice ćeš pozvati neka vam se pridruže.

Lica s osjećajima

ljuto

ponosno

uvrijeđeno

uplašeno

sretno

tužno

zabrinuto

dosadno

Zadatak:

Zapišite što više riječi koje vam padaju na pamet kad kažemo *nasilno ponašanje*.

Kad se netko nasilno ponaša prema tebi ili ti prema njemu – to boli! Nasilnim ponašanjem povrjeđujemo tijelo, osjećaje ili osobu!

Zadatak:

- Pronađite na prvom listiću sva nasilna ponašanja.
- Promislite: kad bi se netko tako ponašao prema tebi, bi li te: *Povrijedile te riječi? Povrijedilo bi tvoje tijelo? Izazivalo bi strah, sram, usamljenost ili neki drugi neugodan osjećaj?*
- Sada razvrstajte primjere nasilnog ponašanja u sljedeće tri skupine:

1. Riječima povrjeđuje drugoga:

2. Povrjeđuje nečije tijelo:

3. Izaziva strah, sram ili neki drugi neugodni osjećaj:

- Šala je kad se svi smijemo i nikoga ne boli (osim usta od smijanja)! Prisjetite se jedne šaljive situacije u kojoj nitko nije bio povrijeđen i jedne situacije u kojoj je netko bio povrijeđen.

UPAMTITE: Nemamo pravo namjerno povrijediti druge!

Imamo pravo osjećati se sigurno, slobodno, jako i prihvaćeno!

Zadatak:

- Olujom ideja (sve što vam padne na pamet) nabrojite i zapišite što više ponašanja jednih prema drugima zbog kojih bi vaš razred i škola postali **grozno** mjesto.

- Kako bi se osjećao/la u takvom razredu?

- Biste li voljeli biti u tom razredu ili školi?

PRILOG 10: Treća radionica – Voće, formiranje grupa

PRILOG 11: Evaluacija treće radionice - Vrijeme

IZNENAĐEN/A SAM I POMALO MI JE NEUGODNO.

NIŠTA MI NIJE ZANIMLJIVO I JASNO.

SVE ME OVO LJUTI I PLAŠI. NE SLAŽEM SE S OVIM ŠTO RADIMO.

OSJEĆAM SE UGODNO, LIJEPO I ZANIMLJIVO.

ODUŠEVLJEN/A SAM. TOLIKO TOGA SAM NAUČIO/LA.

Kartice govorne situacije

JEZIK ZMIJE

DJEVOJKA

Pustio si me da čekam
punih sat vremena.

KONDUKTER

Skidajte te noge sa sjedala. Jel' vi kod
kuće tako držite noge na stolu?

VOZAČ

Što voziš auto kad ne znaš ni parkirati!

RODITELJ

Dolaziš svaki dan kasno iz škole,
a danas si pretjerala!

RAVNATELJ

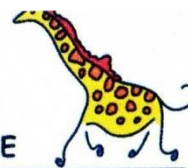
Vi, kolegice, stalno kasnite na posao!

PRODAVAČICA

Zašto toliko razgledate police?
Roba se ne smije dirati.

UČITELJICA

Ovo nije prvi put da si došao bez zadaće.

JEZIK ŽIRAFE

DJEVOJKA

Ljuta sam zato što ovdje dosta dugo čekam.
Htjela bih da poštuješ naš dogovor.

KONDUKTER

Molim vas, nemojte držati noge na sjedalu. Htio
bih da drugi putnici mogu sjesti na čisto sjedalo.

VOZAČ

Molim vas da malo pomaknete svoj auto jer mi
je zatvorio izlaz s parkirališta. Ljut sam kad
vidim da ne mogu otići, a žuri mi se.

RODITELJ

Osjećam se zabrinut kad ovako kasno dolaziš kući.
Općenito bih htio da više budeš kod kuće, da se
malo češće vidimo, cijela obitelj na okupu. A kad
ostaješ negdje tako dugo, bojim se da ti u ovim
nesigurnim vremenima netko ne učini neko zlo.

RAVNATELJ

Primijetio sam da ste danas malo zakasnili.
Želio bih da se nastava u školi uredno odvija
pa vas molim da se trudite doći na vrijeme.

PRODAVAČICA

Oprostite, ali kupci do vas žele nešto uzeti
s ove police. Mogu li vam pomoći pronaći
robu koju tražite?

UČITELJICA

Željela bih da bolje napreduješ u matematici pa
sam nezadovoljna zbog toga što ne pišeš zadaće.

PRILOG 13: Evaluacija pete radionice – Lica osjećaja

CRNO JANJE

U stadu koje su pastiri doveli na ispašu u planinu, među bijelima, našlo se jedno crno janje. Mladunci ga prihvatiliše i igrahu se s njime; razlika u boji nije im smetala. Samo je jednorogi ovan, otprije poznat po zloj ćudi, počeo govoriti kako bi ga trebali negdje ostaviti jer će stadu donijeti nesreću. A kad su u daljini ugledali nekoliko crnih ovaca, jednorogi odlučno zatraži da se riješe crnog janjeta. Ako ga sad otjeramo, može se priključiti sebi sličnima. Pravi je trenutak za to! – opravdavao je svoju nesnošljivost. Shvaćajući da će biti izopćeno, crno janje oborene glave samo krene niz padinu...

Završite priču!

PRILOG 16: Osmo radionica – Diplome

DIPLOMA

ZA

USPJEŠNO POLOŽEN TEČAJ O NENASILJU

OVA DIPLOMA SE DODJELJUJE:

DATUM: 13.05.2013. POTPIŠ: _____

DIPLOMA

ZA

OVA DIPLOMA SE DODJELJUJE:

DATUM: _____ POTPIŠ: _____

PRILOG 17: Evaluacija osme radionice

SRETNO I ZADOVOLJNO

LJUTO I NEZADOVOLJNO

UMORNO I DOSADNO

UGODNO I KORISNO

PRILOG 18: Evaluacija svih radionica

Kako si se osjećao/la tijekom provedenih radionica?

- Oduševljen/a sam. Ništa ne bi mijenjao/la.
- Sretan/sretna sam, bilo je ugodno i zanimljivo.
- Iznenaden/a sam ovakvim radom i nešto bi promijenio/la. Što?
- Ništa mi nije zanimljivo, dosadno mi je i bezveze.
- Ne želim više učiti na ovakav način.